

JUGOSLOVENSKI PREGLED

INFORMACIJE I DOKUMENTI

<i>S A D R Ž A J:</i>	<i>Str.</i>
DRUŠTVENO I DRŽAVNO UREĐENJE	
Radni odnosi	151
POLITIČKE I DRUŠTVENE ORGANIZACIJE	
Društvene organizacije	161
PRIVREDA	
Stambena politika	167
PROSVETA, NAUKA I KULTURA	
Visoko školstvo 1960—1966.	173
Sistem obrazovanja nastavničkog kadra za osnovne i srednje škole	183
FIZIČKA KULTURA	
Balkanske sportske igre i šampionati	187
SPOLJNA POLITIKA	
Odnosi Jugoslavije i Rumunije	193

APRIL 1967.

GODINA XI

4

JUGOSLOVENSKI PREGLED

INFORMACIJE I DOKUMENTI O JUGOSLAVIJI

Izlazi u mesečnim sveskama od januara 1957. godine. (Posebno izdanje za inostranstvo, na engleskom jeziku — *YUGOSLAV SURVEY* — izlazi tromesečno.)

Kontinuirano donosi sistematizovane faktografske informacije o političkom, privrednom, socijalnom i kulturnom životu Jugoslavije, koje se temelje na zvaničnim izvorima. U njihovom pripremanju — kao autori, recenzenti i konsultanti — učestvuju kompetentni stručnjaci i poznavaoči odgovarajućih oblasti.

Izdavač:

SAVEZNI SEKRETARIJAT ZA INFORMACIJE

Uređivački odbor:

Predsednik — SLAVKO KOMAR, predsednik Odbora za društveni plan i finansije Saveznog veća Savezne skupštine; DRAGOLJUB BUDIMOVSKI, pomoćnik saveznog sekretara za informacije; BOŽIDAR ĐUROVIĆ, glavni urednik; LJUBICA MIHIĆ, viši savetnik u Kabinetu Predsednika Republike; ANTE NOVAK, državni podsekretar u Saveznom izvršnom veću; JOVAN POPOVIĆ, savetnik Savezne skupštine; VOJISLAV RAKIĆ, savetnik Saveznog izvršnog veća; DRAŽEN SESARDIĆ, sekretar Savezne skupštine; ALEKSANDAR ŠOKORAC, šef Kabineta predsednika Savezne skupštine; DRAGO VUČINIĆ, sekretar Prosvetno-kulturnog veća Savezne skupštine

Glavni i odgovorni urednik: BOŽIDAR ĐUROVIĆ

Redakcija: Vidak Lakušić, redaktor izdanja; Tihomir Marsenić, Jordanka Plavša, Ana Trifunović, redaktori rubrika

Statistički redaktor: Miodrag Nikolić; *Grafikoni:* Nikola Dejanović

Lektura: Petar Mladenović; *Korektura:* Zorka Jančić

Štampa: Beogradski grafički zavod

Redakcija i Administracija: Terazije 41/1; Pošt. fah 677, Beograd

Tel.: Redakcija 333-610 i 333-611; Administracija 334-973

Sveske JUGOSLOVENSKOG PREGLEDA ulažu se u godišnje patent-korice

Godišnja pretplata — 100 novih dinara

Uplata na ziro račun 608—3—1264—3, sa naznakom »za Jugoslovenski pregled«

RADNI ODNOSI

Sistem radnih odnosa u Jugoslaviji regulisan je Osnovnim zakonom o radnim odnosima i drugim posebnim zakonima, i to na jedinstven način za sve radne ljude — u privredi i van privrede. Posebnim zakonima (Zakonom o saveznoj upravi i odgovarajućim republičkim zakonima, Zakonom o Jugoslovenskoj narodnoj armiji, Osnovnim zakonom o unutrašnjim poslovima, i dr.) regulisana su na drugim osnovama i na drugačiji način samo neka pitanja, zbog specifičnosti u odgovarajućim oblastima društvenih aktivnosti (oblasti državne uprave, narodne odbrane, i dr.). U ovoj informaciji prikazan je sistem radnih odnosa kako ga je regulisao Osnovni zakon o radnim odnosima.

U odnosu na ranije radno zakonodavstvo¹ Osnovni zakon o radnim odnosima² je, po sadržini i karakteru normi, svojevrsan i veoma specifičan zakon. U skladu sa osnovnim postavkama Ustava, radne odnose ne reguliše isključivo država, već i neposredno sami radni ljudi organizovani na udruženom radu kao samostalne i samoupravne radne zajednice preduzeća, ustanova i drugih radnih organizacija. Zakon reguliše društvene odnose u ovoj oblasti samo u meri koja je neophodna za obezbeđivanje jedinstvenog društveno-ekonomskog položaja radnog čoveka na radu i po osnovu rada (društveni minimum jedinstva sistema radnih odnosa, i sl.). Njime se stvaraju društveni i pravni uslovi da radni ljudi, kao ravnopravni članovi radnih zajednica radnih organizacija³, neposredno, samostalno i samoupravno uređuju radne odnose saglasno konkretnim uslovima udruženog rada, materijalnim i drugim potrebama i mogućnostima.

Pri utvrđivanju osnovne koncepcije i društvene sadržine Osnovnog zakona o radnim odnosima pošlo se od postavki i normi Ustava o novom položaju i ulozi radnog čoveka, o međusobnim radnim odnosima, o osnovnim pravima i slobodama građana i radnih ljudi u radnim zajednicama (pravo na rad, sloboda rada, raspodela prema radu, i dr.), od prihvaćenih međunarodnih konvencija i obaveza u oblasti regulisanja pojedinih pitanja društvenih radnih odnosa, od značajnih društveno-političkih dokumenata (Programa Saveza komunista Jugoslavije, odluka VIII kongresa SKJ, i dr.), kao i od savremene društvene prakse.

Osnovna društvena načela utvrđena Osnovnim zakonom o radnim odnosima predstavljaju najelementarnije postavke društvene politike u ovoj oblasti i služe kao pravna osnova ostalim odredbama ovog i drugih zakona, statuta i drugih opštih akata radnih organizacija kojima se regulišu odnosno uređuju radni odnosi.

Osnovne odredbe o pravima i dužnostima radnika sadržane u Osnovnom zakonu o radnim odnosima obuhvataju: prava, dužnosti i obaveze radnika na radu i po osnovu rada ili u vezi sa radom; prava, dužnosti i obaveze radne zajednice u odnosu na prava, dužnosti i obaveze radnika; bliže uslove i način sticanja i ostvarivanja prava odnosno preuzimanja i izvršavanja dužnosti i obaveza na radu i po osnovu rada.

¹ Vidi: »Radni odnosi«, »Jug. pregled«, 1958, januar, str. 5—9 (1—5).

² Osnovni zakon o radnim odnosima usvojen je u Saveznoj skupštini u aprilu 1965 (»Službeni list SFRJ«, 17/65), a izmenjen i dopunjen u julu 1966 (»Službeni list SFRJ«, 28/66). Prečišćeni tekst Zakona (»Službeni list SFRJ«, 43/66) utvrđen je u oktobru 1966.

³ Pod radnom organizacijom u ovoj informaciji podrazumevaju se radne i druge organizacije, državni organi i udruženja.

U regulisanju pojedinih pitanja iz oblasti radnih odnosa osnovni zakon postupa različito:

— određena pitanja reguliše u celini, tj. utvrđuje prava, dužnosti ili obaveze, odmerava ih po obimu i bliže određuje uslove i način za njihovo sticanje i ostvarivanje odnosno preuzimanje i izvršavanje;

— određena pitanja reguliše delimično, i to: utvrđuje prava, dužnosti ili obaveze, a prepušta radnoj zajednici da ih odmeri po obimu i da bliže odredi uslove i način za njihovo sticanje i ostvarivanje odnosno preuzimanje i izvršavanje; ili utvrđuje prava, dužnosti ili obaveze i odmerava ih po obimu, a prepušta da radna zajednica bliže određuje uslove i način za njihovo sticanje i ostvarivanje odnosno preuzimanje i izvršavanje;

— određena pitanja ne reguliše, već obavezuje ili ovlašćuje radnu zajednicu da ih ona uredi kao pravo, dužnost ili obavezu.

Osnovni zakon se, prema tome, samo delimično može neposredno primenivati na konkretne slučajeve u praksi (neka pitanja posebne zaštite žena i omladine na radu: prenos započeto godišnjeg odmora u narednu godinu; neuračunavanje u godišnji odmor određenih odsustvovanja sa rada; odsustvovanje sa rada uz naknadu do sedam dana; naknada za vreme istražnog zatvora, vojne vežbe, i sl.; zaštita od tzv. otkaza, prestanka radnog odnosa po sili zakona; i dr.).

Iz toga proizilazi da ovakav domet, sadržina i karakter Osnovnog zakona imaju za pretpostavku široku aktivnost radnih zajednica na uređivanju radnih odnosa svojim samoupravnim normativnim aktima, koji zajedno sa Osnovnim zakonom predstavljaju celovit radno-pravni sistem u Jugoslaviji.

OSNOVNA NAČELA O RADNIM ODNOSIMA

Osnovni zakon sadrži sledeća osnovna načela o radnim odnosima:

MEĐUSOBNI ODNOSI U RADNOJ ZAJEDNICI (čl. 1). U skladu sa ustavnim načelom o međusobnim radnim odnosima u radnoj zajednici (čl. 9. st. 1. tač. 5—7, i čl. 10. Ustava SFRJ), Osnovni zakon utvrđuje da radni ljudi u radnim organizacijama uspostavljaju, kao ravnopravni članovi radne zajednice, međusobne odnose i samostalno utvrđuju međusobne dužnosti i prava koji proističu iz udruženog rada (radni odnosi). U društvenoj praksi ovi odnosi se uređuju putem opštih akata radnih organizacija. Na taj način, radni odnosi se u prvom redu tretiraju kao društveno-ekonomski odnosi, sadržinski opredeljeni zahtevima zajedničkog — udruženog rada.

DOBOVOLJNOST STUPANJA NA RAD I ZAKONITOST PRESTANKA RADA U RADNOJ ORGANIZACIJI (čl. 2). U skladu sa ustavnim načelima o zajemčenju prava na rad i slobode rada i o mogućnosti da svako bira svoje zanimanje i zaposlenje, kao i da su svakom građaninu pod jednakim uslovima dostupni svako radno mesto i svaka funkcija u društvu (čl. 36. st. 1, 3, i 5 Ustava SFRJ), Osnovni zakon određuje da radni ljudi: 1) slobodno stupaju na rad u radnu organizaciju, i 2) po svojoj volji prestaju da rade u njoj. To znači da se isključuje svaka prinuda i nametanje zaposlenja koje radni čovek ne želi. Danom stupanja na rad radnik postaje ravnopravan član radne zajednice (tj. preuzima dužnosti i stiče prava na radu i po osnovu rada).

U skladu sa ustavnim načelom da radni odnos može prestati protiv volje radnika samo pod uslovima i na način koji su određeni saveznim zakonom (čl. 36. st. 6 Ustava SFRJ), Osnovni zakon utvrđuje da protiv volje svog člana radna zajednica može odlučiti da mu prestane rad u radnoj organizaciji i članstvo u radnoj zajednici samo ako utvrdi da nema više uslova za njegov rad u toj radnoj organizaciji.

SAMOUPRAVNO UREĐIVANJE RADNIH ODNOSA U RADNOJ ORGANIZACIJI (čl. 3). U skladu sa ustavnim odredbom o pravu i dužnosti radnih ljudi da: odlučuju o radu i rezultatima rada, o raspodeli dohotka radne organizacije i o ličnim dohocima, o stupanju na rad, o radnom vremenu i odmorima, o uslovima rada, o odgovornosti radnika na radu, kao i da uređuju druga pitanja od zajedničkog interesa (čl. 9. st. 1. tač. 6. Ustava SFRJ), Osnovni zakon utvrđuje da radna zajednica uređuje te odnose i uslove rada statutom i drugim opštim aktima koje donosi neposredno ili preko organa upravljanja radne organizacije. Time se obezbeđuje — po sadržini i po obimu — dominantna uloga samoupravljanja u oblasti uređivanja radnih odnosa. Pri tom je od posebnog značaja obaveza radne zajednice da svojim članovima omogući da, kao pojedinci ili kao članovi užih i širih radnih zajednica u radnoj organizaciji, što neposrednije, aktivno i samostalno učestvuju u iznošenju i razmatranju svakog predloga kojim se uređuje bilo koje pitanje iz radnih odnosa i da što neposrednije učestvuju u donošenju odluka o tim predlozima.

Radna zajednica utvrđuje osnovne odredbe o radnim odnosima u statutu radne organizacije, a uslove i način sticanja i ostvarivanja dužnosti i prava koji proističu iz rada bliže određuje pravilnikom ili drugim opštim aktom. Radna zajednica samostalno odlučuje o tome koja će pitanja (pored obaveznih) iz radnih odnosa smatrati osnovnim i kao takva regulisati ih statutom.

Da bi se obezbedila potpuna pravna sigurnost među delovima radne organizacije i u unutrašnjim odnosima u njihovim radnim zajednicama, statutom se određuje koje opšte akte o radnim odnosima obavezno donosi radna zajednica radne jedinice a koje radna zajednica radne organizacije, kao i način i postupak njihovog donošenja.

ORGANIZACIJA RADA I SAMOUPRAVLJANJE KAO USLOV ZA OSTVARIVANJE — USPOSTAVLJANJE RADNIH ODNOSA (čl. 4). Osnovni zakon utvrđuje da se radni odnosi ostvaruju u organizovanom radu u kome svaki radnik ima određeno radno mesto odnosno posao u okviru određenog radnog mesta i u okviru određene organizacione strukture radne zajednice, u posebnim radnim jedinicama, i sl. To praktično znači da je radna zajednica obavezna da uredi organizaciju rada kao »prethodno pitanje« (da utvrdi radna mesta i druge organizacione oblike) i tako stvori predušlove za samoupravno ostvarivanje radnih odnosa. Prema tome, da bi radnik stupio na rad ili ostvario druga prava iz radnog odnosa u toku rada, potrebno je da postoji organizovani rad, tj. da svaki radnik ima određeno radno mesto odnosno posao u okviru određenog radnog mesta i da je radno mesto objektivno utvrđeno — detaljno definisano opštim aktom radne organizacije.

OGRANIČENJE RADNOG VREMENA (čl. 5). U skladu sa ustavnim načelom o pravu radnika na ograničeno radno vreme (čl. 37. st. 1. Ustava SFRJ), Osnovni zakon obavezuje radnu zajednicu da rad u radnoj organizaciji organizuje na način koji omogućava i obezbeđuje članovima radne zajednice da ostvaruju ovo pravo u skladu sa uslovima određenim Zakonom.

PRAVO NA RAD I STALNOST ZAPOŠLJENJA (čl. 6). Polazeći od ustavnog načela o pravu na rad (čl. 36. Ustava SFRJ), Osnovni zakon utvrđuje da je radna zajednica, pored društvene zajednice, obavezna da neposredno doprinosi ostvarivanju ovog prava i stalnosti zapošljenja radnika razvijanjem proizvodnih snaga, unapređivanjem proizvodnosti rada i radnih procesa i samoupravnim uređivanjem odnosa na radu. Time ustavna obaveza društvene zajednice nije umanjena. Naprotiv, u slučajevima kada radniku bez njegove krivice radna organizacija ne može obezbediti pravo na rad, društvena zajednica, pod uslovima određenim posebnim zakonom,⁴ obezbeđuje takvom radniku pravo

⁴ Osnovni zakon o organizaciji finansiranja zapošljavanja i odgovarajući republički zakoni, i dr.

na materijalno obezbeđenje za vreme privremene nezaposlenosti, i dr., što znači da ovo i druga prava idu uz pravo na rad i stalnost zapošljenja kao njegova neophodna dopuna, potvrda i posledica.

OSLOBAĐANJE RADA U OBLASTI RADNIH ODNOSA (čl. 7). Radna zajednica — stvarajući materijalne, društvene i humane uslove rada — obezbeđuje svakom svom članu da učestvuje u procesu rada prema ličnoj radnoj sposobnosti i sklonosti. Samo doslednom primenom ovog načela, tj. što potpunijim i doslednijim ostvarenjem samoupravljanja u oblasti radnih odnosa, može doći do uspešnog razvoja procesa oslobađanja rada odnosno do prevazilaženja istorijski uslovljenih društveno-ekonomskih nejednakosti i zavisnosti radnih ljudi u procesu rada.

Princip »Svakome prema svojim sposobnostima« (čl. 8). Polazeći od ustavnog principa »svako prema svojim sposobnostima«, Osnovni zakon utvrđuje obavezu radne zajednice da obezbedi: da u organizaciji radnog procesa i upravljanju dođu do izražaja stvarna stručna obrazovanost i radna sposobnost svakog pojedinog radnika i da se radni proces razvija i unapređuje tako da omogućava razvijanje radne sposobnosti i ličnosti svakog radnika; da veće sposobnosti povlače i preuzimanje složenijih i odgovornijih poslova i dužnosti, ali i odgovarajuće uslove i podsticaje za puno ispoljavanje takvih sposobnosti; i da se radne sposobnosti radnika ocenjuju jedino njegovim uspešnim izvršavanjem zahteva i zadataka radnog mesta.

Princip »Svakome prema radu« (čl. 9). U skladu sa, ustavnim principom »svakome prema njegovom radu«, Osnovni zakon utvrđuje obaveze radne zajednice da obezbedi: da radnik za jednak rad, ostvaren pod jednakim uslovima, učestvuje jednakim udelom u raspodeli sredstava za lične dohotke i u ostvarivanju ostalih prava koja se stiču prema rezultatima rada; da se učešće radnika u raspodeli sredstava za lične dohotke i u ostvarivanju ostalih prava koja se stiču prema rezultatima rada, utvrđuje samo na osnovu složenosti rada i ostalih zahteva radnog mesta na kome radnik radi i njegovog radnog doprinosa u izvršavanju zadataka radnog mesta; da su radnici međusobno ravnopravni, bez obzira na nacionalnost, rasu, veru, pol, jezik, obrazovanje, društveni položaj ili pripadnost određenoj organizaciji; i da radnici što neposrednije utvrđuju osnove i merila za raspodelu ličnih dohodaka, za određivanje dužine godišnjeg odmora, kao i za druga prava koja se stiču prema rezultatima rada, i dr.

STICANJE I OSTVARIVANJE PRAVA PO OSNOVU RADA I U VEZI S RADOM (čl. 10). U skladu sa ustavnim načelom o obaveznom osiguranju, ličnoj sigurnosti i zdravstvenoj i drugoj zaštiti na radu (čl. 37. i 38. Ustava SFRJ), Osnovni zakon utvrđuje da radnici ostvaruju:

- pravo na socijalno osiguranje;
- pravo na zaštitu na radu;
- pravo na stručno osposobljavanje;
- pravo na materijalno obezbeđenje za vreme privremene odsutnosti sa rada;
- druga prava koja se mogu steći po osnovu rada (pravo na dečji dodatak, pravo na stan, i dr.).

ODGOVORNOST RADNIKA RADNOJ ZAJEDNICI I RADNOJ ORGANIZACIJI (čl. 11). U smislu ustavne odredbe »da radni ljudi ostvaruju samoupravljanje u jedinstvenom društveno-ekonomskom sistemu u skladu sa ustavom, zakonom i statutom i odgovorni su za svoj rad« (čl. 9. st. 5. Ustava SFRJ), Osnovni zakon utvrđuje ličnu odgovornost radnika radnoj zajednici zbog povrede radne dužnosti i radnoj organizaciji zbog prouzrokovanja štete. U skladu s tim, svaki radnik na svom radnom mestu ima opšte i posebne dužnosti prema radu i odgovornost prema drugom radniku, društvenim sredstvima rada i društvenoj zajednici.

JAVNOST RADA U UREĐIVANJU RADNIH ODNOSA (čl. 12). U skladu sa ustavnim načelom o javnosti u radu (odjeljak IV, st. 6. osnovnih načela Ustava SFRJ), Osnovni zakon utvrđuje načelo javnosti pretresanja predloga i utvrđivanja svih opštih akata kojima se realizuju načela o radnim odnosima utvrđena ustavom i zakonom. To znači da se opšti akti o radnim odnosima pre njihovog usvajanja (donošenja) moraju staviti na uvid svim članovima radne zajednice, kako bi oni bili u mogućnosti da svojim neposrednim uticajem (stavljanjem primedaba, predloga, mišljenja i dr.) obezbede da ovi akti stvarno budu izraz volje cele radne zajednice.

ODGOVORNOST ZBOG POVREDE SAMOUPRAVLJANJA U UREĐIVANJU I OSTVARIVANJU RADNIH ODNOSA (čl. 13). U skladu sa ustavnim odredbom »da je protivustavan svaki akt kojim se nanosi povreda pravu samoupravljanja radnih ljudi« (čl. 9. st. 6. Ustava SFRJ), Osnovni zakon utvrđuje da povreda prava samoupravnosti i ravnopravnosti, kao i svaka prinuda ili samovolja u uređivanju i ostvarivanju radnih odnosa, povlači odgovornost utvrđenu zakonom. Time se štite osnove društveno-ekonomskog i političkog sistema u celini.

OBEZBEĐENJE SUDSKE ZAŠTITE U OSTVARIVANJU PRAVA (čl. 14). Polazeći od ustavne odredbe da svako ima pravo na jednaku zaštitu svojih prava u postupku pred sudom, upravnim i drugim državnim organima i organizacijama koji rešavaju o njegovim pravima i obavezama (čl. 67. i 135. Ustava SFRJ), Osnovni zakon utvrđuje da se radnicima obezbeđuje sudska zaštita u ostvarivanju prava na radu i po osnovu rada u radnim organizacijama, po postupku utvrđenom zakonom. Na taj način, svaki radnik koji nije zadovoljan konačnom odlukom organa upravljanja donetom u ostvarivanju samoupravljanja u radnoj organizaciji, može se obratiti sudu radi zaštite svojih konkretnih prava na radu i po osnovu rada (radni spor).

MESTO SINDIKATA U UREĐIVANJU I OSTVARIVANJU RADNIH ODNOSA (čl. 15). Polazeći od ustavnog načela da se »radni ljudi dobrovoljno udružuju u sindikate radi što neposrednije saradnje u ostvarivanju i razvijanju socijalističkih društvenih odnosa i društvenog samoupravljanja, u usklađivanju svojih pojedinačnih i zajedničkih interesa sa opštim interesima, u ostvarivanju načela raspodele prema radu i u osposobljavanju radnika za rad i upravljanje, kao i radi preduzimanja inicijative i mera za zaštitu svojih prava i interesa i radi poboljšavanja svojih životnih i radnih uslova, razvijanja solidarnosti, usklađivanja mišljenja i međusobnih odnosa i rešavanja drugih pitanja od zajedničkog interesa« (odjeljak III st. 4. osnovnih načela Ustava SFRJ), Osnovni zakon obavezuje radnu zajednicu da u pitanjima radnih odnosa saraduje sa sindikatom. U uređivanju i ostvarivanju radnih odnosa radna organizacija koristi inicijativu i aktivnost sindikata i obezbeđuje da se njeni članovi, prilikom pretresanja predloga koji se odnose na radne odnose, upoznaju sa mišljenjima i predlozima sindikata i drugih društveno-političkih organizacija i udruženja o tome kako se primenjuju načela Osnovnog zakona na konkretne odnose i rešenja iz oblasti radnih odnosa.

Pored toga, Zakonom je sindikatu dato pravo da zastupa radnika — na njegov zahtev ili pristanak — u ostvarivanju njegovih prava iz radnog odnosa, i to pred svakim organom koji odlučuje o tim pravima — organom upravljanja, organom uprave i sudom. Time je istaknuta i zaštitna uloga sindikata, koju on zadržava i u uslovima samoupravljanja.

DRUŠTVENO-PRAVNI ZNAČAJ ZAKONSKIH NAČELA O RADNIM ODNOSIMA (čl. 16). Osnovnim zakonom o radnim odnosima u stvari su razrađena ustavna načela i odredbe o radnim odnosima. Prema tome, pri tumačenju pojedinih odredaba ovog i drugih zakona, kao i odredaba statuta i drugih opštih akata kojima se regulišu pitanja iz radnog odnosa, kao osnova pravilnog objašnjenja uvek moraju služiti sadržina i smisao načela izraženih u ovom zakonu i Ustavu. Statut radne organizacije i drugi njeni opšti akti moraju biti u saglasnosti sa ustavom i zakonom (čl. 148. st. 4. Ustava SFRJ).

PRIMENA NAČELA, DUŽNOSTI I PRAVA IZ OSNOVNOG ZAKONA (čl. 17). Saglasno ustavnoj odredbi o osnovnom jedinstvenom društveno-ekonomskom položaju radnih ljudi (čl. 9. Ustava SFRJ), Osnovni zakon potvrđuje i dalje usmerava jedinstvenost osnovnih načela, dužnosti i prava iz oblasti radnih odnosa za sve radne ljude bez obzira gde su zaposleni. Načela, dužnosti i prava utvrđeni ovim zakonom odnose se na sve radnike koji rade u radnim i drugim organizacijama, državnim organima i udruženjima, osim ako ovim ili drugim zakonom nije drukčije određeno.

Radni odnosi u organima uprave i ostalim državnim organima imaju izvesne osobenosti, uslovljene specifičnostima zadataka i strukture državnih organa, kao i prirodom i značajem funkcija ovih organa. Tako je Opštim zakonom o samoupravljanju radnih ljudi u organima uprave propisano da prava samoupravljanja u pitanjima iz unutrašnjih odnosa, pa i radnih odnosa, radni ljudi u državnim organima ostvaruju samostalnim odlučivanjem, odlučivanjem sa starešinom državnog organa i davanjem mišljenja i predloga starešini organa.

Zbog tih osobenosti u državnim organima, učinjena su izvesna odstupanja u Zakonu o saveznoj upravi i u odredbama ostalih saveznih i republičkih zakona o uređivanju i uspostavljanju radnih odnosa u radnim zajednicama državnih organa (saveznih, republičkih i opštinskih). Međutim, ova odstupanja u osnovi ne protivreče načelima i odredbama Osnovnog zakona.

Isto tako, saobrazno osobenostima pod kojima se vrši rad, predviđena je primena Osnovnog zakona o radnim odnosima i na radne ljude van radnih organizacija čiji je rad društveno koristan, i to:

— na radne ljude kojima je posebnim zakonima (saveznim ili republičkim) priznato pravo na samostalnu delatnost, odnosno koji, na osnovu ovlašćenja iz posebnog zakona, ličnim radom samostalno vrše kulturnu, profesionalnu ili drugu sličnu delatnost i kojima je vršenje takve delatnosti jedino ili glavno zanimanje i izvor prihoda (samostalni umetnici, advokati, zanatlije i dr.), ako udruže svoj rad i obrazuju privremene ili trajne radne zajednice;

— na radne ljude koji svojim ličnim ili društvenim sredstvima za rad trajnije saraduju sa radnom organizacijom i svojim radom doprinose ostvarivanju prava i rezultata rada organizacije (kooperacija u poljoprivredi, rad kod kuće, i dr.);

— na radne ljude koji svojim ličnim radom, sa ličnim ili društvenim sredstvima za rad, trajnije vrše razne usluge pravnim ili fizičkim licima (nastojnici zgrada, kućne pomoćnice, i dr.), na način i pod uslovima utvrđenim posebnim zakonima (saveznim ili republičkim);

— na radne ljude kod privatnih poslodavaca (predviđeno je da će se posebnim zakonom regulisati dužnosti i prava na radu i po osnovu rada radnika zaposlenih kod lica koja su zakonom ovlašćena da pored svoga rada upotrebljavaju

i rad drugih lica kao radnika, s tim što će se i tako zaposlenim radnicima obezbediti socijalna, materijalna, pravna i ostala zaštita koja je ovim zakonom obezbedena svim radnim ljudima).

POSEBNE ODREDBE OSNOVNOG ZAKONA O RADNIM ODNOSIMA

STUPANJE RADNIKA NA RAD U RADNU ORGANIZACIJU (čl. 18—26). Jedna od najznačajnijih ustavnih odredaba o radnim odnosima jeste odredba o dostupnosti svakom građaninu, pod jednakim uslovima, svakog radnog mesta i svake funkcije u društvu (čl. 36. st. 5. Ustava SFRJ). Radi stvaranja potrebnih uslova za realizaciju ove ustavne odredbe, Osnovni zakon obavezuje svaku radnu zajednicu da putem javnih sredstava informacija oglasi svako slobodno radno mesto za koje se odlučila da ga popuni, kao i uslove rada na njemu. Neophodni minimum je da radna zajednica oglasi (prijavi) radno mesto koje želi da popuni — u prvom redu preko opštinskog zavoda za zapošljavanje, koji je dužan da ga odmah oglasi na način dostupan građaninu — putem sredstava oglašavanja i informisanja koje zavod sam odredi.⁵

Radna zajednica, ako želi, može takvo radno mesto da oglasi i preko drugih javnih sredstava informacija (dnevne i druge štampe, službenih listova, i dr.), a oglašavanje za popunu rukovodećih radnih mesta, kao i drugih mesta za koja tako odluču u opštem aktu, obavezno se vrši ovim sredstvima informacija putem konkursa. O institutu konkursa, kao sredstvu za javno odabiranje kadrova i doslednu primenu načela o dostupnosti svakog radnog mesta i funkcije svakom građaninu pod jednakim uslovima, Osnovni zakon određuje:

— da se rukovodeća radna mesta utvrđena statutom, kao i druga radna mesta određena opštim aktom radne organizacije, posebnim zakonom ili propisom izvršnog veća, obavezno popunjavaju konkursom;

— da je konkurs javan i da se mora objaviti putem javnih sredstava informacija;

— da je radna zajednica dužna da u oglasu o konkursu odredi rok do koga se mogu podneti prijave za konkurs, kao i uslove koje radnik mora ispunjavati za rad na takvom radnom mestu;

— da se konkurs ponavlja ako se ne prijave kandidati ili se prijave kandidati koji ne ispunjavaju uslove iz oglasa o konkursu. Ako ni ponovni konkurs ne uspe, organ određen za izbor kandidata može odlučiti da takvo radno mesto privremeno popuni radnikom koji ne ispunjava sve uslove iz oglasa o konkursu, i to putem raspoređivanja nekog od članova radne zajednice odnosno prijemom novog radnika na rad na to radno mesto, na određeno vreme — dok se ne popuni, ali najduže za jednu godinu;

— da je radna zajednica dužna da o izvršenom izboru obavesti svakog učesnika konkursa u roku određenom u oglasu o konkursu, sa poukom da ima pravo razmatrati konkursne materijale;

— da učesnik na konkursu koji ne bude izabran, ako smatra da je povređen utvrđeni postupak za sprovođenje konkursa, a povreda konkursa je mogla bitno uticati na odluku o izboru kandidata, ili ako smatra da kandidata koji je primljen ne ispunjava uslove predviđene konkursom, ima pravo prigovora u roku od osam dana od dana prijema

odluke o izboru kandidata, kao i pravo na tužbu sudu opšte nadležnosti⁶ u roku od 30 dana od dostavljanja konačne odluke odnosno od isteka roka u kome je nadležni organ u radnoj organizaciji bio dužan doneti odluku;

— da je nadležni organ u radnoj organizaciji koji rešava po prigovoru⁷, odnosno sud opšte nadležnosti — po tužbi protiv rešenja donetog po prigovoru radnika, dužan da poništi konkurs i odluku o izboru kandidata ako utvrdi da konkurs nije sproveden po utvrđenom postupku, a povreda postupka je mogla bitno uticati na odluku o izboru kandidata, odnosno samo odluku o njegovom izboru ako se utvrdi da izabrani kandidat ne ispunjava uslove predviđene konkursom;

— da primljeni kandidat na radno mesto koje se popunjava konkursom stupa na rad kad odluka o njegovom izboru postane pravosnažna, ukoliko ne zahteva ili pristane da stupi na rad kada ta odluka postane konačna.

Na taj način se obezbeđuje da svako slobodno radno mesto bude dostupno svakom radniku (pa i stranom državljaninu ili licu bez državljanstva) ako ispunjava opšte i posebne uslove koje predviđa opšti akt radne organizacije, posebni zakon ili propis izvršnog veća. Niko ne može ograničiti slobodu radnika u izboru radne organizacije u koju želi da stupi na rad, niti radnu zajednicu da samostalno odluču o njegovom prijemu na rad u radnu organizaciju, ali pod uslovima utvrđenim ovim zakonom.

Radna zajednica može vršiti proveravanje ličnih, stručnih i drugih sposobnosti radnika, i to: pre njegovog prijema na rad (audicija, pismeni rad, i dr.) i u toku njegovog rada u radnoj organizaciji (probni rad). U prvom slučaju oblici proveravanja i način njihovog ostvarivanja mogu biti veoma raznovrsni, a u drugom slučaju sam oblik proveravanja i način njegovog ostvarivanja, kao i posledice koje nastaju po radnika i radnu zajednicu (prava radnika i dužnosti radne zajednice u vezi s probnim radom, i dr.) utvrđuje ovaj zakon i opšti akt radne organizacije. U procesu rada može se proveravati da li radnik po svojim stručnim i drugim radnim sposobnostima zadovoljava zahteve radnog mesta, ali pod uslovom da to proveravanje bude »samo u obimu i za vreme koji su neophodni da radnik ispolji svoje sposobnosti« (čl. 21. Osnovnog zakona). Opštim aktom se utvrđuju odnosna radna mesta, obim zadataka i dužina probnog rada, kao i organi i način proveravanja radnih sposobnosti radnika u toku probnog rada.

Radnik koji je primljen na rad — konkursom ili samo oglasom o slobodnom radnom mestu — mora biti pismeno obavešten o odluci radne zajednice kojom je primljen na rad i o danu kada treba da stupi na rad u radnu organizaciju. Od momenta kada je uručena, odluka o prijemu na rad može biti opozvana samo u slučaju da radno mesto prestane da postoji usled više sile koja je u međuvremenu nastupila. Ako primljeni radnik bez opravdanog razloga ne stupi na rad utvrđenog dana, smatra se da ne želi da stupi na rad u tu radnu organizaciju.

Danom stupanja na rad na radno mesto, radnik postaje ravnopravan član radne zajednice i stiče prava i preuzima dužnosti na radu i po osnovu rada.

Radnik stupa na rad u radnu organizaciju po pravilu na neodređeno vreme, a izuzetno i na određeno vreme — u

⁶ Spor pred sudom povodom konkursa, u smislu Osnovnog zakona, smatra se radnim sporom.

⁷ Svoju odluku nadležni organ je dužan doneti u roku od 30 dana od dana isteka roka za podnošenje prigovora.

⁵ Ovakvo oglašavanje slobodnih radnih mesta smatra se kao da je izvršeno javnim sredstvima informacija — preko štampe, službenih listova, i dr.

slučajevima koje utvrdi radna zajednica saglasno Osnovnom zakonu, kao što su: poslovi koji po svojoj prirodi traju određeno vreme, kad se privremeno poveća obim rada i kad treba zameniti privremeno odsutnog radnika.

RASPOREĐIVANJE RADNIKA NA RADNO MESTO (čl. 27—36). Radi konkretizacije ustavne odredbe o pravu radnog čoveka na ličnu sigurnost i na zdravstvenu i drugu zaštitu pri radu (čl. 37. st. 4 Ustava SFRJ), Osnovni zakon propisuje da je radna zajednica dužna da rad u radnoj organizaciji organizuje tako da radnik sa potrebnom sposobnošću i uz normalnu pažnju može da radi bez opasnosti po svoj život i zdravlje, po život i zdravlje ostalih radnika u svojoj okolini, kao i bez opasnosti za sredstva kojima neposredno ili posredno rukuje. Pored toga, radna zajednica je dužna da novoprimitljenog radnika prethodno upozna sa uslovima pod kojima se vrši rad na radnom mestu na koje se prima, a može ga (kao i svakog drugog radnika koji se raspoređuje na drugo radno mesto) rasporediti na radno mesto na kojem treba da radi samostalno i bez stručnog nadzora samo ako je prethodno utvrdila da je osposobljen za rad i za upotrebu zaštitnih sredstava i mera koje se moraju koristiti pri određenom radu ili poslu. Radnik ima pravo da odbije da radi na radnom mestu na kome nije obezbeđena propisana zaštita, usled čega bi mu na radu pretila neposredna opasnost po život, s tim što je dužan da o tome izvesti nadležni organ u radnoj organizaciji.

Isto tako, radnik ima pravo da prilikom stupanja na rad i u toku rada bude raspoređen na radno mesto koje odgovara njegovoj radnoj sposobnosti, u skladu sa zakonom i opštim aktima radne organizacije. S druge strane, radnik je dužan da u toku rada stalno usavršava svoje radne sposobnosti u skladu sa zahtevima radnog mesta i sa zahtevima koji proizilaze iz usavršavanja procesa rada. S tim u vezi, radna zajednica je obavezna da, prema svojim potrebama i mogućnostima, svim članovima radne zajednice a posebno onima do navršanih 18 godina života, obezbedi uslove pod kojima mogu da usavršavaju i razvijaju svoje radne, upravljačke i psihofizičke sposobnosti (npr. obrazovanjem putem praktičnog rada, i dr.).

Iako mu je obezbeđeno pravo da radi na radnom mestu na koje je stupio na rad (pravo na rad, sloboda rada, stalnost zapošljenja, i dr.), radnik se u toku trajanja radnog odnosa može i bez njegovog pristanka, stalno ili privremeno, rasporediti sa jednog na drugo radno mesto ili iz jednog u drugo mesto rada, ali samo u određenim slučajevima. Radnik se može rasporediti sa jednog na drugo radno mesto samo u sledećim slučajevima:

a) *stalno* — ako to zahteva radni proces, i to u prvom redu na radno mesto koje odgovara stručnim i drugim radnim sposobnostima radnika, a na radno mesto za koje se zahtevaju manje stručne i druge radne sposobnosti od onih koje radnik ima — samo pod uslovom da se prethodno na objektivna načina utvrdi da radnik po svojim radnim sposobnostima ne zadovoljava zahteve radnog mesta na kome radi;

b) *privremeno* — u slučaju više sile koja je nastupila ili neposredno predstoji, kao i u drugim izuzetnim okolnostima utvrđenim opštim aktom radne organizacije, ali samo za onoliko vremena koliko je neophodno da se dejstvo više sile otkloni, spasi ljudski životi ili radna organizacija obezbedi od štete, odnosno dok traju druge izuzetne okolnosti.

Raspoređivanje radnika iz jednog u drugo mesto rada može se vršiti kad radna organizacija ima svoje radne jedinice u dva ili više mesta, a priroda delatnosti radne organi-

zacije i poslovi radnog mesta zahtevaju da se rad vrši van mesta dotadašnjeg rada.

U svim drugim slučajevima radnik se može rasporediti na drugo radno mesto ili u drugo mesto rada samo uz njegov pristanak.

Radnike mlađe od 18 godina i radnice uopšte, radna zajednica ne može raspoređivati na radna mesta na kojima se pretežno vrše naročito teški fizički poslovi ili radovi koji bi mogli štetno ili sa povećanim rizikom uticati na njihovo zdravlje. Radna zajednica ne može rasporediti radnika na radno mesto gde su poslovi takvi da ih radnik ne može vršiti prema odredbama zakona odnosno prema pravosnažnoj odluci suda ili drugog organa, dok takva zabrana traje.

Svaki radnik koji smatra da je raspoređivanjem na drugo radno mesto povređeno njegovo pravo, može podneti prigovor (odnosno tužbu sudu opšte nadležnosti ako njegov prigovor nije bio uvažen) i tražiti da se vrati na ranije radno mesto.

RADNO VREME RADNIKA (čl. 34—47). Radnik ima pravo na ograničeno radno vreme od 42 časa sedmično (puno radno vreme). Izuzetno, Osnovni zakon je utvrdio nekoliko posebnih slučajeva rada kraćeg odnosno dužeg od punog radnog vremena:⁸

— radnik ima *pravo na radno vreme kraće od punog radnog vremena* ako radi na radnom mestu sa posebnim uslovima rada (rad u vodi ili vlazi, i dr.), a čije se štetno dejstvo na radnu sposobnost i zdravlje radnika ne može u potpunosti otkloniti;

— radnik koji izvodi nastavu (učitelj, profesor i dr.), naučni radnik, umetnik i sl., u svom punom radnom vremenu ima priznato i potrebno vreme za pripremanje, a u školama — i vreme za druge vannastavne aktivnosti, u skladu sa programom rada i statutom radne organizacije;

— radnica sa detetom do 8 meseci života ima pravo da radi 4 sata dnevno ako to zahteva, a ako je po oceni lekarske komisije detetu potrebna pojačana majčina nega, s obzirom na opšte stanje njegovog zdravlja, ima pravo na skraćeno radno vreme i do 3 godine života deteta;

— pravo da radi kraće od punog radnog vremena imaju i radnici na onim radnim mestima za koja je takva potreba odnosno mogućnost predviđena opštim aktom radne organizacije (povećani obim poslova za određeno vreme; trajni poslovi manjeg obima — ekonomiste, pravnika, lekara i dr. u manjim radnim organizacijama; rad do punog radnog vremena u zaštitnom periodu radnica sa decom, rekonvalescenta i dr.);

— radnik obavezno radi *duže od punog radnog vremena samo u određenim slučajevima* koji se utvrđuju statutom radne organizacije, saglasno odredbama Osnovnog zakona (npr. u slučaju nesreće koja zadesi radnu organizaciju ili joj neposredno predstoji, neophodnosti završavanja procesa rada, otklanjanja kvara na sredstvima za rad i dr.), i to samo onoliko vremena koliko je neophodno da se spasi ljudski životi ili očuvaju materijalna sredstva odnosno spreče ili otklone štetne posledice.

Vreme provedeno na radu duže od punog radnog vremena (osim kada je u pitanju viša sila) predstavlja poseban uslov rada koji radna zajednica uzima u obzir prilikom utvrđivanja merila po kojima utvrđuje obim prava prema dužini radnog vremena (lični dohodak, godišnji odmor

⁸ Osnovni zakon o radnim odnosima daje mogućnost da se, pored ovih slučajeva, radno vreme može skratiti i drugim zakonom.

i dr.). Međutim, Osnovni zakon u tom pogledu čini jedan izuzetak i predviđa da ukupno radno vreme radnika nominalno može biti duže od punog radnog vremena, ako se zbog prirode posla i organizacije rada na određenom radnom mestu (rad u turnusima, i sl.) radno vreme sastoji iz vremena provedenog na efektivnom radu i vremena obavezne prisutnosti na radnom mestu koja od radnika zahteva određenu radnu aktivnost. Vreme ovakvog rada se ne tretira kao poseban uslov rada za učešće u raspodeli ličnih dohodaka i za odmeravanje obima drugih prava po osnovu rada, već se vreme obavezne prisutnosti svodi na časove efektivnog rada, prema merilima koja se utvrđuju opštim aktom (radno vreme čuvara, vozača i dr.).

Radna zajednica ne može odrediti da rade duže od punog radnog vremena: radnica za vreme trudnoće ili sa detetom do 1 godine života, radnik mladi od 18 godina i radnik kome bi po nalazu lekara takav rad mogao da pogorša zdravstveno stanje.

RASPORED RADNOG VREMENA U RADNOJ ORGANIZACIJI (čl. 48—59). Radno vreme radnika u toku dana, sedmice i dr. (početak dnevnog rada, raspored radnog vremena u toku dana i završetak dnevnog radnog vremena, itd.) utvrđuje se unapred. Realizacija ovog prava obezbeđuje se na najbolji mogući način po interese radnika, radne jedinice, pogona ili radne organizacije kao celine, s tim što se mora voditi računa o nekim zakonskim ograničenjima značajnim za uređivanje rasporeda, početka i završetka radnog vremena u toku dana ili za duži period. To su, na primer, ova ograničenja:

— radna zajednica radne organizacije u kojoj je raspored, početak i završetak radnog vremena u toku dana od javnog interesa (saobraćaj i dr.), utvrđuje radno vreme u toku dana u skladu sa propisima skupštine opštine;

— noćnim radnim vremenom smatra se radno vreme između 22 i 5 časova narednog dana, a za poljoprivredu između 22 i 4 časa narednog dana, a rad izvršen u to vreme — radom noću; radna zajednica dužna je da obezbedi potrebne uslove za rad noću (dok to ne obezbedi, nadležni organ uprave za poslove inspekcije može zabraniti ili ograničiti rad noću); vreme provedeno na radu noću predstavlja poseban uslov rada koji radna zajednica uzima u obzir prilikom utvrđivanja merila po kojima određuje obim prava prema uslovima rada (lični dohodak, i dr.);

— radna zajednica radne organizacije u kojoj se radi u smenama dužna je da obezbedi periodičnu izmenu smena, s tim da radnici jedne smene mogu da rade noću neprekidno najduže jednu sedmicu;

— radna zajednica ne može odrediti na rad noću: radnicu za vreme trudnoće odnosno sa detetom do 1 godine života, niti radnika kome bi prema nalazu lekara rad noću mogao da pogorša zdravstveno stanje, itd.⁹;

— rasporedom sedmičnog radnog vremena na dnevno radno vreme radna zajednica ne može uvesti manje od 5 radnih dana u sedmici, a u tom slučaju i šesti dan smatra se kao radni u pogledu ostvarivanja prava po osnovu rada u radnoj organizaciji (godišnji odmor, dečji dodatak, i dr.);

— radno vreme u toku sedmice, meseca ili nekog drugog perioda, ali ne duže od jedne godine, može se rasporediti tako da u jednom delu perioda traje duže a u preostalom delu tog perioda — kraće od punog radnog vremena, s tim da ukupno vreme u celom tom periodu ne sme preći u proseku 42 časa sedmično, pri čemu se radniku obavezno obezbeđuje dnevni i nedeljni odmor po odredbama Osnovnog zakona. Radnik koji sa ovakvim radnim vremenom provede na sezonskim radovima neprekidno najmanje četiri meseca u godini i pri tom ostvari veći broj časova od punog radnog vremena za taj period, može zahtevati

da mu se ti časovi rada preračunaju na radne dane sa punim radnim vremenom i na taj način poveća radni staž (ali ni u tom slučaju u toku jedne godine ne može se ostvariti više od 12 meseci radnog staža).

DUŽINA I ORGANIZACIJA ODMORA RADNIKA (čl. 59—77). U skladu sa ustavnom odredbom o odmorima (čl. 37. st. 3 Ustava SFRJ), Osnovni zakon utvrđuje pravo radnika:

— na odmor od 30 minuta u toku dnevnog rada sa jednokratnim punim radnim vremenom, s tim što se vreme ovog odmora smatra kao vreme provedeno na radu;

— na dnevni odmor između dva uzastopna radna dana od najmanje 12 časova neprekidno (kod sezonskih radova — najmanje 10 časova);

— na sedmični odmor od najmanje 24 časa neprekidno;

— na odmor za vreme državnih praznika;

— na godišnji odmor u toku godine od najmanje 14 a najviše 30 radnih dana, a izuzetno i do 60 dana za radnike koji na određenim radnim mestima rade pod posebnim uslovima rada (rad na izvorima jonizujućih zračenja, i dr.), kao i za nastavno i vaspitno osoblje u školama i drugim vaspitnim ustanovama.

Dužina godišnjeg odmora utvrđuje se prvenstveno u zavisnosti od uslova rada (težine rada, i dr.), radnog i posebnog staža, ostvarenih radnih rezultata (trajnije postizanje natprosečnih rezultata rada po kvalitetu, i sl.) i posebnih socijalnih uslova pod kojima radnik živi (samohrana majka sa decom, i sl.). Od tako utvrđenog godišnjeg odmora radnika ne može se oduzeti vreme odsustvovanja sa rada u toku godine po drugim osnovama (vreme provedeno na plaćenom ili neplaćenom odsustvu, vreme vojne vežbe i drugi periodi odsustvovanja sa rada) ako se ti periodi po propisima o penzijskom osiguranju priznaju u staž osiguranja.

Vreme kada će radnik koristiti godišnji odmor određuje radna zajednica u skladu sa prirodom i organizacijom rada, vodeći računa o želji radnika, i o tome ga obaveštava najmanje 30 dana pre početka korišćenja odmora.

Ako priroda i organizacija rada i način poslovanja to zahtevaju ili dozvoljavaju, radna zajednica može odrediti da svi radnici jednovremeno koriste godišnji odmor. Izuzetno, jedan dan od svog godišnjeg odmora radnik ima pravo da koristi za svoje potrebe u onaj dan koji sam odredi.

Radnik ima pravo da koristi godišnji odmor u neprekidnom trajanju, a samo na njegov zahtev odnosno pristanak može se odrediti korišćenje odmora u dva dela. Međutim, radniku koji zbog posebnih uslova rada ima pravo na godišnji odmor u trajanju do 60 radnih dana, mora se obezbediti korišćenje ovog odmora u dva dela. Ako se radnik razboli u toku korišćenja godišnjeg odmora, vreme odobrenog bolovanja ne uračunava mu se u godišnji odmor.

Pored garantovanih odmora, Osnovni zakon reguliše i neka pitanja odsustvovanja sa rada radnika uz naknadu ličnog dohotka, i to:

— pravo na odsustvovanje sa rada do 7 radnih dana u jednoj kalendarskoj godini u slučajevima utvrđenim Osnovnim zakonom (stupanje u brak, i dr.), kao i u slučajevima koje utvrdi radna zajednica;

— mogućnost odsustvovanja sa rada radi stručnog obrazovanja ili usavršavanja ili izvršavanja određenog zadatka radne organizacije, za vreme koje radna zajednica utvrdi;

— pravo na odsustvovanje sa rada zbog porođaja (porodiljsko odsustvo) od najmanje 105 dana neprekidno, s tim što porodilja može otpočeti da ga koristi na 45 dana pre porođaja, a obavezno na 28 dana pre porođaja.

Zakon takođe ustanovljava i pravo radnika na odsustvovanje sa rada bez naknade u slučajevima i pod uslovima koje utvrdi radna zajednica, s tim što i za to vreme radnik ostaje član radne zajednice, a njegove dužnosti i prava koja se stiču na radu i u vezi sa radom odnosno po osnovu rada

⁹ Ostale zabrane (ograničenja) u vezi s radom noću odnose se na radnice i radnike mlade od 18 godina u radnim organizacijama u oblasti industrije, građevinarstva ili saobraćaja (u skladu sa Konvencijom Međunarodne organizacije rada koju je Jugoslavija ratifikovala).

u radnoj organizaciji — miruju, tj. po povratku na rad radnik nastavlja da stiče i ostvaruje ta prava kao da prekida nije ni bilo.

UČEŠĆE RADNIKA U RASPODELI SREDSTAVA ZA LIČNE DOHOTKE (čl. 78—87). Saglasno osnovnim načelima Zakona (čl. 8. i 9) o primeni ustavnog principa »svako prema sposobnostima — svakome prema njegovom radu«, radnik ima pravo da na osnovu svog radnog doprinosa i u zavisnosti od radnih i poslovnih rezultata radne jedinice u kojoj radi i radne organizacije u celini, učestvuje u raspodeli sredstava za lične dohotke, i to u obliku: a) akontacije ličnog dohotka; b) konačnog ličnog dohotka; i c) minimalnog ličnog dohotka.

Akontaciju ličnog dohotka radnik prima (ostvaruje) u toku godine u zavisnosti od tekućih rezultata rada i poslovanja u radnoj organizaciji. Rokove za isplaćivanje akontacije utvrđuje radna zajednica, s tim što oni ne mogu biti duži od 30 dana.

Konačni lični dohodak radnik prima po isteku poslovne godine — pošto se završnim računom utvrdi raspodela sredstava za lične dohotke.

Radniku niko ne može uskratiti pravo da ostvari učešće u raspodeli sredstava za lične dohotke prema njegovom radnom doprinosu, koji se odmerava po osnovama i merilima koje radna zajednica samostalno ustanovljava. Stepent uticaja svakog od ustanovljenih osnovna na odmeravanje radnog doprinosa radnika radna zajednica utvrđuje unapred.

Minimalni lični dohodak pripada radniku nezavisno od radnih i poslovnih rezultata radne organizacije, u visini i pod uslovima koji su određeni posebnim zakonom.

Iz sredstava za lične dohotke isplaćuju se, u celini ili delimično, i naknade ličnog dohotka koje radnik prima za vreme odsustvovanja sa rada po nekom od osnova utvrđenih zakonom ili opštim aktom radne organizacije u skladu sa zakonom. Pravo na naknadu ličnog dohotka radnik ima:

- za vreme dok ne radi čekajući da se sprovede propisana zaštita na radnom mestu na kome radi, ukoliko nije raspoređen na drugo odgovarajuće radno mesto;

- za vreme godišnjeg odmora;

- za vreme odmora na dane državnih praznika;

- za vreme odsustvovanja sa rada do 7 radnih dana u jednoj kalendarskoj godini u slučajevima predviđenim zakonom;

- za vreme odsustvovanja sa rada radi stručnog obrazovanja ili usavršavanja ili izvršavanja određenog zadatka radne organizacije;

- za vreme odsustvovanja sa rada zbog vojne vežbe, predvojničke obuke, učešća u civilnoj zaštiti, vršenja javnih funkcija, odazivanja na poziv vojnih ili drugih organa do kojih je došlo bez njegove krivice¹⁰;

- za vreme pritvora ili istražnog zatvora¹⁰;

- za vreme privremenog udaljenja iz radne organizacije;

- ako mu po konačnoj odluci prestaje rad u radnoj organizaciji a razreši se dužnosti pre isteka vremena za koje je imao pravo da ostane na radu;

- za vreme odsustvovanja sa rada radi traženja novog zaposlenja u drugoj radnoj organizaciji;

- radnica za vreme trudnoće i porođaja (porodiljsko odsustvo), po propisima o zdravstvenom osiguranju;

- radnica sa detetom do 8 meseci života za vreme preko 4 časa dnevno, po propisima o zdravstvenom osiguranju.

Iz sredstava za lične dohotke isplaćuje se radniku i naknada štete zbog neostvarenog ličnog dohotka usled nezakonite odluke o prestanku rada radnika u radnoj organizaciji. Naime, ako utvrdi da je rešenje o prestanku

rada radnika u radnoj organizaciji nezakonito, sud može odlučiti da se radnik vrati na dotadašnje radno mesto i na njegov zahtev presuditi o naknadi štete, ili dosuditi samo odštetu, na zahtev radnika. Ova naknada štete može biti manja, ista ili veća od akontacije odnosno ličnog dohotka koji bi radnik ostvario da mu nije rad u radnoj organizaciji nezakonitim rešenjem prestao, o čemu odlučuje sud prema okolnostima svakog konkretnog slučaja.

Zakon na poseban način štiti lični dohodak kao osnovni izvor sredstava za život i razvitak radnika i njegove porodice, i utvrđuje da se lični dohodak može uzeti u izvršenje radi naplate potraživanja najviše do jedne polovine neto ličnog dohotka — za naplatu potraživanja na ime zakonskog izdržavanja, odnosno najviše do jedne trećine — za naplatu ostalih potraživanja.

ODGOVORNOST RADNIKA RADNOJ ZAJEDNICI (čl. 88—99). U skladu sa ustavnom odredbom (čl. 9. st. 5. Ustava SFRJ) o odgovornosti radnih ljudi za svoj rad i odredbom Osnovnog zakona koja govori o odgovornosti radnika radnoj zajednici (čl. 11.), radna zajednica je obavezna da samostalno uređi gotovo sva pitanja o odgovornosti radnika na radu i u vezi s radom.

Međutim, da bi obezbedio što puniju društvenu zaštitu radnika u ovim odnosima, u pogledu *odgovornosti radnika zbog povrede radne dužnosti*, Osnovni zakon izričito, propisuje da radnik odgovara radnoj zajednici samo za povredu radne dužnosti koju učini svojom krivicom, i da mu se zbog toga može izreći samo jedna od sledećih mera: opomena, javna opomena, poslednja javna opomena i isključenje iz radne zajednice. Pri izricanju mera zbog povrede radne dužnosti uzimaju se u obzir olakšavajuće i druge okolnosti (raniji rad i ponašanje radnika, uslovi pod kojima je povreda učinjena, i dr.) Ove mere ne mogu se izreći pre nego što se radnik sasluša, osim ako se radnik bez opravdanih razloga ne odazove na poziv. U postupku utvrđivanja povrede radne dužnosti radnik ima pravo da uzme branioca.

Isključenje iz radne zajednice predstavlja najtežu meru koja se radniku može izreći zbog povrede radne dužnosti. Odluku o isključenju radnika iz radne zajednice, po predlogu nadležnog organa, može doneti samo radna zajednica radne organizacije, pogona ili radne jedinice čiji je on član, odnosno njihov najviši organ upravljanja. Pri tom je potrebno da se za isključenje tajnim glasanjem izjasni više od polovine članova radne zajednice odnosno njenog najvišeg organa upravljanja. Protiv odluke o isključenju iz radne zajednice, ako smatra da je takvom odlukom povređen utvrđeni postupak odnosno njegovo pravo, radnik može pokrenuti radni spor.

S druge strane, radi zaštite interesa radne zajednice, Osnovni zakon propisuje da se opštim aktom radne organizacije mogu odrediti slučajevi i uslovi pod kojima radnik može biti udaljen sa radnog mesta na kome radi odnosno iz radne organizacije, ali najduže do konačne odluke o povredi radne dužnosti i odgovornosti radnika. Odluka o udaljenju radnika sa radnog mesta odnosno iz radne organizacije koju nije doneo radnički savet ili upravni odbor radne organizacije (već neko drugo kolektivno telo ili ovlašćeni pojedinac), iznosi se na prvu sednicu upravnog odbora, koji tu odluku može potvrditi, ukinuti ili poništiti.

U pogledu *odgovornosti radnika za prouzrokovanu štetu*, Osnovni zakon propisuje da je radnik dužan da radnoj organizaciji naknadi materijalnu štetu prouzrokovanu na radu ili u vezi sa radom, samo ako ju je prouzrokovao namerno ili iz krajnje nepažnje. Ako štetu prouzrokuje više radnika, a ne može se utvrditi deo štete koju je prouzrokovao svaki radnik pojedinačno, smatra se da su svi pojednako odgovorni i štetu naknađuju u jednakim delovima. Postojanje štete i okolnosti pod kojima je ona nastala, kao i njenu visinu, utvrđuje nadležni organ radne organizacije. Naknada štete koju radnik odbije da dobrovoljno nadoknadi, može se ostvariti samo tužbom pred sudom opšte nadležnosti.

¹⁰ Ove naknade se isplaćuju na teret organa koji je pozvao radika odnosno koji je naredio pritvor ili istražni zatvor.

Za štetu koju radnik na radu ili u vezi s radom prouzrokuje trećim licima (fizičkom ili pravnom licu) odgovara radna organizacija kod koje je radnik bio na radu u trenutku prouzrokovanja štete. Za štetu koju trećem licu, u vršenju službene ili druge delatnosti državnog organa odnosno organizacije koja vrši poslove od javnog interesa, prouzrokuje svojim nezakonitim ili nepravilnim radom radnik tog organa odnosno organizacije, odgovara društveno-politička zajednica odnosno organizacija u kojoj se vrši službena ili druga delatnost. (Oštećeni ima pravo da zahteva naknadu štete i neposredno od radnika ako je ona prouzrokovana krivičnim delom.) Ako je radnik štetu prouzrokovao namerno ili iz krajnje nepažnje, radna organizacija odnosno društveno-politička zajednica ima pravo da zahteva od radnika naknadu štete isplaćene trećem licu. (Zahtev prema radniku zastareva za šest meseci od dana isplaćene naknade štete trećem licu.)

Radnik se može osloboditi od plaćanja naknade štete delimično ili u celini, osim ako je šteta prouzrokovana namerno.

PRESTANAK RADA RADNIKA U RADNOJ ORGANIZACIJI (čl. 100—117). Radniku može prestati rad u radnoj organizaciji po jednom od sledećih osnova i uslova:

— *po volji radnika*. Radnik ima pravo da bez obrazloženja i u svako doba prestane sa radom u radnoj organizaciji i istupi iz radne zajednice, pod uslovom da obavesti radnu zajednicu o svojoj nameri i da od dana saopštenja svoje namere ostane na radu onoliko vremena koliko je određeno opštim aktom radne organizacije. Radnik koji samovoljno prestane sa radom, a o svojoj nameri nije obavestio radnu zajednicu, čini težu povredu radne dužnosti zbog koje se isključuje iz radne zajednice;

— *po predlogu radne zajednice uz pristanak radnika*. Radna zajednica može doneti odluku o prestanku rada radnika samo uz njegov pristanak. U tom slučaju radnik ima pravo i dužan je ostati na radu do isteka roka utvrđenog opštim aktom za određeno radno mesto, osim ako se radna zajednica i radnik ne dogovore drukčije;

— *protiv volje radnika*. Radna zajednica može doneti odluku o prestanku rada radnika i bez njegovog pristanka samo ako se: 1) ukida radno mesto; 2) trajnije smanjuje obim rada odnosno poslovanja; ili 3) utvrdi na osnovu nalaza kvalifikovane stručne komisije da radnikova radna sposobnost ne zadovoljava zahteve radnog mesta na kome radi. I u ovim slučajevima odluka o prestanku rada radnika može se doneti samo pod uslovom da ne postoji mogućnost njegovog raspoređivanja na drugo odgovarajuće radno mesto u radnoj organizaciji, ili ako je radnik odbio da se osposobi za rad na drugom radnom mestu koje mu je ponuđeno u skladu sa odredbama opštih akata o stručnom osposobljavanju radnika. Radnik kome je prestao rad zbog ukidanja radnog mesta ili smanjenja obima rada, ima pravo da ponovo stupi na rad u radnu organizaciju ako se u roku od jedne godine ponovo uvede isto ili slično radno mesto ili poveća broj radnika na radnom mestu (usled povećanja obima rada odnosno poslovanja) a on po svojim radnim sposobnostima zadovoljava zahteve takvog radnog mesta. Ovim se upotpunjuje zaštita radnika od eventualnog proizvodnog prekidanja radnog odnosa (»otkaz») na štetu radnika.

Odluka o prestanku rada radnika protiv njegove volje po ovim osnovama ne može se doneti za vreme dok je radnik na lečenju ili bolovanju, na godišnjem odmoru, stručnom usavršavanju, vojnoj vežbi ili omladinskoj radnoj

akciji, zatim za vreme dok je radnica trudna ili sa detetom do osam meseci života, kao i za vreme trajanja mandata članova radničkog saveta i upravnog odbora odnosno drugih odgovarajućih organa upravljanja radne organizacije i odbornika i poslanika veća radnih zajednica (osim ako se ukida radna jedinica u kojoj rade a nema mogućnosti da se rasporede na drugo odgovarajuće radno mesto u radnoj organizaciji);

— *kad radnik navrší određeni staž osiguranja*. Radniku može, po odluci radne zajednice, prestati rad bez njegovog pristanka kad navrší 40 (muškarac) odnosno 35 (žena) godina penzijskog staža;

— *ako je otvoren postupak za ukidanje odnosno prestanak radne organizacije*. Radniku može, po odluci radne zajednice, prestati rad bez njegovog pristanka ako je otvoren postupak za ukidanje odnosno prestanak radne organizacije;

— *isključenjem iz radne organizacije*. Radniku prestaje rad ako je isključen iz radne zajednice, i to danom uručenja konačne odluke;

— *nezavisno od volje radnika i radne zajednice*. Nezavisno od volje radnika i radne zajednice (po sili zakona), radniku prestaje rad: 1) ako nadležni organ socijalnog osiguranja oglasi radnika trajno i potpuno nesposobnim za rad — danom dostavljanja pravosnažnog rešenja o utvrđenoj nesposobnosti; 2) ako je radniku, prema odredbama zakona odnosno prema pravosnažnoj odluci suda ili drugog organa, zabranjeno vršenje poslova radnog mesta na koje je raspoređen — danom dostavljanja pravosnažne odluke; 3) ako radnik bude osuđen na kaznu zatvora u trajanju dužem od tri meseca — danom stupanja na izdržavanje kazne, odnosno ako mu bude izrečena mera bezbednosti, vaspitna ili zaštitna mera u trajanju od tri meseca zbog čega mora biti odsutan sa rada — danom početka primene mere;

— *u posebnim slučajevima protiv volje radnika*. Radnik odnos po ovom osnovu može prestati: 1) radniku koji nije izabran na ponovnom konkursu za rukovodeće radno mesto (koji se raspisuje svake četvrte godine) a odbije da radi na drugom radnom mestu; 2) radniku razrešenom od dužnosti direktora zbog toga što nije imenovan na ponovnom izboru a odbio je da prihvati ponuđeno drugo radno mesto koje odgovara njegovim radnim sposobnostima; 3) radniku-invalidu kod koga je nastupila delimična invalidnost a u radnoj organizaciji nema istog ili drugog radnog mesta koje odgovara njegovim preostalim radnim sposobnostima (u slučaju nastupanja invalidnosti usled nesreće na poslu ili profesionalne bolesti, radna organizacija je dužna da radniku obezbedi zapošljenje u drugoj radnoj organizaciji — prema propisima o invalidskom osiguranju).

Radniku kome prestane rad u radnoj organizaciji, za vreme privremene nezaposlenosti pripada pravo na materijalno obezbeđenje, kao i druga prava utvrđena pod uslovima i u obimu koji su određeni posebnim zakonom.

Ako odluči da se radnik kome je uručena odluka o prestanku rada razreši dužnosti pre isteka roka do koga ima pravo i dužnost da ostane na radu, radna organizacija je dužna da mu omogući učešće u raspodeli sredstava za lične dohotke do isteka ovog roka. Rok za razrešenje od dužnosti može se produžiti najviše za 30 dana ako je u pitanju dovršenje započetog posla koji se bez veće štete ili većih tehničkih teškoća ne bi mogao predati drugom radniku¹ Po isteku ovog roka radnik može napustiti radno mesto i bez razrešenja od dužnosti.

Odluku o prestanku rada radnika donosi radna zajednica radne organizacije ili radne jedinice odnosno radnički savet ili drugi kolektivni organ određen od radne zajednice, i to u pismenoj formi i sa obrazloženjem. U protivnom, smatra se da ovakva odluka nije ni doneta.

RADNE KNJIŽICE (čl. 118—120). Radna knjižica je javna isprava i služi za dokazivanje činjenica radi ostvarivanja prava kojima je osnov i uslov rad u radnoj organizaciji. U radnu knjižicu je zabranjeno unositi negativne podatke o radniku. Radnu knjižicu izdaje radniku nadležni opštinski organ uprave.

OSTVARIVANJE PRAVA RADNIKA NA RADU I PO OSNOVU RADA (čl. 121—127). U skladu sa ustavnim normama i svojim načelima o obezbeđivanju samoupravne i sudske zaštite u ostvarivanju prava na radu i po osnovu rada u radnim organizacijama, Osnovni zakon o radnim odnosima utvrđuje određena prava radnika i dužnosti radne zajednice, i to:

— pravo radnika da prisustvuje sastanku svakog organa upravljanja kad se rešava o njegovom pravu ili o dužnosti u radnoj organizaciji;

— dužnosti radne zajednice da organizuje samoupravljanje na način koji omogućuje da radnik neposredno ili posredno učestvuje u donošenju odluka o uslovima rada, pravima i obavezama iz radnog odnosa u radnoj organizaciji, zatim da ustanovljava službe koje se staraju o ostvarivanju prava radnika iz tih odnosa i da odredi samoupravne organe kojima radnik podnosi prigovor radi zaštite povređenog prava;

— pravo radnika da blagovremeno podnese prigovor protiv svakog rešenja kojim je odlučeno o njegovim pravima i dužnostima iz radnog odnosa. Prigovor se podnosi u roku od 15 dana od dana dostavljanja rešenja odnosno od isteka roka u kome je prvostepeni organ bio dužan doneti rešenje. (Pravo prigovora radnik ima i kad nadležni organ u radnoj organizaciji ne donese prvostepeno rešenje u roku od 15 dana od dana podnošenja zahteva ili drugog podneska);

— dužnost radne zajednice — nadležnog drugostepenog organa — da odluči o prigovoru u roku od 30 dana od dana njegovog podnošenja. Rešenje doneto po prigovoru je konačno. Ako je o pravu ili dužnosti radnika u prvom stepenu odlučivao najviši organ upravljanja, rešenje je takođe konačno. Svaki prigovor zadržava izvršenje rešenja, osim ako zakonom nije drukčije određeno;

— pravo radnika da se, istovremeno sa podnošenjem prigovora drugostepenom organu u radnoj organizaciji, obrati i nadležnom opštinskom organu uprave. Ako nadležni opštinski organ uprave nađe da je povređeno pravo radnika, posredujuće kod nadležnog organa upravljanja radne organizacije kome je radnik uputio prigovor. Drugostepeni organ u radnoj organizaciji će istovremeno odlučivati po prigovoru povodom posredovanja. Međutim, ako ovaj organ nađe da je rešenjem drugostepenog organa očigledno povređeno pravo radnika zasnovano na zakonu ili opštem aktu radne organizacije, a radnik je pokrenuo radni spor, može doneti rešenje o privremenom odlaganju izvršenja konačnog rešenja do donošenja pravosnažne sudske odluke;

— pravo radnika na podnošenje tužbe sudu opšte nadležnosti (radni spor), ako smatra da mu je konačnim rešenjem povređeno neko pravo na radu i po osnovu rada. Tužba se može podneti protiv svakog konačnog rešenja zbog povrede materijalnog prava ili postupka. Kad se tužbom napada konačno rešenje zbog povrede postupka, sud će takvo rešenje poništiti samo ako utvrdi da je u pitanju

povreda koja je bitno uticala na zakonitost rešenja protiv kojeg je tužba podneta. Ako sud utvrdi da je konačnim rešenjem prestao rad radnika pod uslovima i na način koji su protivni odredbama zakona, može odlučiti da se radnik vrati na dotadašnje radno mesto i da mu se naknadi šteta ako je zahteva, ili da se na njegov zahtev dosudi samo naknada štete (ako ne želi da se vrati na radno mesto). Radnik za koga je pravosnažnom odlukom suda određeno da se vrati na dotadašnje radno mesto, ima za vreme za koje nije bio na radu sva prava koja se stiču i ostvaruju na radu i po osnovu rada. Radnik koji nije koristio pravo prigovora, sem kad je u prvom stepenu rešavao najviši organ upravljanja, nema pravo na tužbu, osim ako se tužbom ostvaruje novčano potraživanje. Tužba se podnosi u roku od 30 dana, s tim da rok teče od dana dostavljanja konačnog rešenja odnosno od isteka roka u kome je drugostepeni organ radne organizacije bio dužan doneti rešenje. Rok za podnošenje tužbe kojom se ostvaruje novčano potraživanje teče od dana dostavljanja prvostepenog rešenja i traje dve godine.

Najzad, Osnovni zakon predviđa da u postupku za ostvarivanje prava po osnovu rada u radnoj organizaciji radnik ne plaća administrativne i sudske takse za podneske i druge priloge, niti za rešenja i druge akte, radnje i postupke.

POSEBNE I DRUGE ODREDBE (čl. 128—147). U nastojanju da za sve kategorije radnih ljudi u osnovi opredeli njihov društveni status kao radnika-članova radne zajednice radne organizacije ili kao lica koja po nekom drugom osnovu, utvrđenom zakonom, mogu da uređuju i uspostavljaju odnose na udruženom ili drugom radu i po osnovu takvog rada, Osnovni zakon utvrđuje:

— dužnost radne zajednice radne organizacije da uredi svoj položaj (nadležnost, ovlašćenja i dr.) i položaj svojih delova — radnih zajednica radnih jedinica, kao i svih organa upravljanja i pojedinih radnika, u ostvarivanju prava, dužnosti i obaveza radnika odnosno uređivanju svih ili pojedinih pitanja iz radnih odnosa;

— radnici izabrani u predstavnička tela ili izabrani odnosno imenovani na zakonom utvrđene funkcije, kao i radnici izabrani za funkcionere na stalnim dužnostima u društveno-političkim organizacijama, ako izbor zahteva da prekinu rad u radnoj organizaciji iz koje su izabrani odnosno imenovani, ostaju i dalje članovi radnih zajednica tih radnih organizacija. Njihove dužnosti i prava koji se stiču na radu i po osnovu rada za to vreme miruju, a po isteku mandata odnosno funkcije oni imaju pravo da se vrate na rad u istu radnu organizaciju;

— radnici koji zbog odlaska na odsluženje odnosno dosluženje vojnog roka prekinu rad u radnoj organizaciji, ostaju i dalje članovi radne zajednice radne organizacije, a njihove dužnosti i prava koji se stiču na radu i po osnovu rada u radnoj organizaciji miruju;

— radne odnose u državnim organima u smislu ovog zakona zajednički uređuju radna zajednica i starešina organa;

— na radnike u izbornim zvanjima odnosno radnike koje imenuje ili postavlja skupština, Predsednik Republike ili izvršno veće primenjuju se odredbe ovog zakona, osim ako posebnim zakonima odnosno odlukama o imenovanju ili postavljanju nije drukčije određeno;

— na radnike-građanska lica u Jugoslovenskoj narodnoj armiji, kao i na radnike u organima unutrašnjih poslova, primenjuju se odredbe ovog zakona, osim ako posebnim saveznim zakonom nije drukčije određeno;

— prava i dužnosti radnih ljudi po osnovu rada u organima društveno-političkih organizacija i udruženjima utvrđuju se i ostvaruju shodno odredbama ovog zakona;

— radni ljudi koji ličnim radom samostalno vrše kulturnu, profesionalnu ili drugu sličnu delatnost (umetnici, advokati, samostalne zanatlije, i dr.) imaju pravo da udružuju svoj rad i obrazuju privremene ili trajne radne zajednice. Po osnovu svog ličnog rada ovi radni ljudi imaju u osnovi isti društveno-ekonomski položaj i iste dužnosti i prava kao i članovi radnih zajednica radnih organizacija;

— radni ljudi koji ličnim radom sa ličnim odnosno društvenim sredstvima za rad učestvuju u udruženom radu radne zajednice radne organizacije, na način i pod uslovima utvrđenim posebnim zakonima (rad kod kuće, kooperacija i poljoprivredi, i dr.) imaju pravo da učestvuju u upravljanju i u raspodeli dohotka kao ravnopravni članovi radne zajednice, a visinu ličnog dohotka, kao i vrste i obim drugih dužnosti i prava po osnovu rada (utvrđenih statutom i zakonom), ostvaruju prema svom radnom doprinosu;

— radni ljudi koji ličnim radom sa ličnim odnosno društvenim sredstvima za rad vrše usluge pravnim i fizičkim licima na način i pod uslovima koji su utvrđeni posebnim zakonom (nastojnici zgrada, kućne pomoćnice, i dr.) imaju dužnosti i prava po osnovu svog rada koji se, u skladu sa načelima i odredbama ovog zakona, utvrđuju zakonom;

— lica koja po zakonu mogu pored svog rada upotrebljavati i rad drugih lica (dopunski rad) i radnici koji se dobrovoljno odluče na takav rad, mogu samo u skladu sa Osnovnim zakonom o radnim odnosima da utvrđuju uslove rada i dužnosti i prava po osnovu takvog rada. Ne mogu se ugovarati nepovoljniji uslovi rada i bezbednosti pri radu niti manji lični dohodak i druga materijalna prava od onih koji su utvrđeni zakonom, odnosno koje u proseku ostvaruju za istu količinu i kakvoću rada radnici u radnim zajednicama sa društvenim sredstvima rada;

— radnim odnosom u smislu ovog zakona ne smatra se vršenje poslova ili zadataka koji po svojoj prirodi, zbog toga što su privremeni ili povremeni i ne traju neprekidno duže od tri dana, ne zahtevaju da se ustanovi posebno radno mesto u organizaciji rada; za izvršavanje ovakvih poslova ili zadataka uspostavlja se, putem ugovora, građansko-pravni odnos između radnika i radne organizacije.

OBRADA: MILAN LAKOVIĆ, samostalni savetnik u Saveznom sekretarijatu za rad, i SLOBODAN AVRAMOVIĆ, stručni saradnik u Saveznom sekretarijatu za rad; Recenzija: dr A. Baltić, profesor Pravnog fakulteta u Beogradu.

DRUŠTVENE ORGANIZACIJE

(KLASIFIKACIJA PREMA PROGRAMSKIM CILJEVIMA I ZADACIMA)

U političkoj strukturi Jugoslavije društvene organizacije¹ se pojavljuju kao dobrovoljne organizacije građana udruženih radi ostvarivanja političkih, ekonomskih, stručnih, kulturnih, naučnih, prosvetnih, umetničkih, sportskih, socijalnih, humanih, staleških, pasionarskih ili drugih zajedničkih interesa, potreba i ciljeva. One se razlikuju po strukturi, karakteru, ciljevima i sastavu članstva, jer izražavaju specifične potrebe, ciljeve i interese građana, koje građani kroz određene oblike povezivanja i udruživanja nastoje potpuno da ostvare ili da omoguće njihovo ostvarenje. Sa jačim ili slabijim intenzitetom — u zavisnosti od interesa, karaktera i ciljeva udruživanja — društvene organizacije organizovano deluju na zaštiti posebnih interesa udruženih građana, odnosno onih ciljeva i interesa koji se ostvaruju kroz određen oblik udruživanja. Aktivnost društvenih organizacija i metodi i forme njihovog rada tako su postavljeni da prvo mesto zauzimaju one delatnosti koje omogućuju ostvarenje osnovnih interesa udruženih građana.

U Jugoslaviji postoji oko 240 raznih organizacija, društava i udruženja koji organizuju i objedinjavaju slobodnu aktivnost radnih ljudi u pojedinim oblastima društvenog rada. Njihova delatnost je vrlo raznovrsna i često obuhvata više područja društvene aktivnosti, tako da ih je veoma teško razvrstati u pojedine vrste udruživanja.

U praksi postoje mnogobrojni kriterijumi i elementi na osnovu kojih je moguće izvršiti klasifikaciju društvenih organizacija. Svaki od tih kriterijuma i elemenata izraz je određenih obeležja koja karakterišu udruživanje građana. U ovoj informaciji klasifikacija društvenih organizacija izvršena je na osnovu programskih ciljeva i zadataka.²

U zavisnosti od njihovih ciljeva i zadataka, postojeće društvene organizacije mogu se razvrstati u veoma različite vrste, a unutar ovih — u uže grupe i podgrupe.³

Polazeći od elemenata za klasifikaciju koji su sadržani u Programu SKJ i postojećih klasifikacija — Saveznog odbora SSRN Jugoslavije, Glavnog odbora SSRN Srbije, Instituta društvenih nauka i ostalih institucija — jugoslovenske organizacije građana mogu se, prema njihovim programima i ciljevima, grupisati u sledeće vrste:

¹ U političko-pravnom opštenju ovaj termin se upotrebljava kao opšti pojam za društveno-političke organizacije i udruženja građana.

² U praksi, klasifikacija društvenih organizacija vrši se i na osnovu ovih merila: teritorijalna pripadnost, unutrašnja struktura, masovnost članstva, učešće u vršenju javnih funkcija, i sl. Prema principu organizovanja, postoje društvene organizacije na nivou federacije, republike, pokrajine, opštine, mesne zajednice i radne organizacije. U zavisnosti od složenosti unutrašnje strukture, postojeće društvene organizacije mogu se podeliti na jedinstvene i složene. Klasifikacija se može vršiti i prema masovnosti članstva. Masovne organizacije okupljaju sve zainteresovane građane nezavisno od zanimanja i političke pripadnosti, po čemu se bitno i razlikuju od ostalih oblika udruživanja, gde se građani udružuju prema određenim svojstvima (uzrastu, boračkoj pripadnosti, invalidnosti itd.) ili stručnoj osnovi. Za razliku od ostalih vrsta udruživanja, u masovnim organizacijama jasnije dolazi do izražaja povezanost, homogenost i isprepletenost opštih interesa zajednice i posebnih interesa udruženih građana (socijalno-humanitarna udruženja, društveno-političke organizacije, organizacije iz oblasti fizičke kulture, itd.).

³ Uzmanje programskih ciljeva i zadataka kao polaznog i jedinog kriterijuma za izradu klasifikacije, stvara određene teškoće. U statutima i pravilima društvenih organizacija obično je predviđeno više različitih ciljeva i zadataka čijim će se ostvarivanjem organizacija baviti, tako da se, na osnovu predviđenih ciljeva i zadataka, veći broj organizacija, društava i udruženja može uključiti istovremeno u više različitih vrsta udruživanja građana.

I — organizacije koje imaju posebnu ulogu u društveno-političkim procesima (političke organizacije);

II — organizacije koje predstavljaju posebne (lične, grupne ili kolektivne) interese udruženih građana, i to:

A — društveno-političke organizacije građana, i

B — udruženja građana:

— socijalno-humanitarna udruženja građana,

— udruženja iz oblasti kulturno-prosvetnog i tehničkog uzdizanja i vaspitanja građana:

a) udruženja građana na prosvetno-kulturnom području,

b) udruženja na području tehničkog vaspitanja građana;

— stručna i naučna udruženja građana:

a) udruženja iz oblasti društveno-političke nadgradnje,

b) udruženja sa područja privrede,

c) udruženja iz oblasti zdravstva,

d) udruženja sa područja kulture i obrazovanja;

— organizacije građana iz oblasti fizičke kulture;

— pasionarska udruženja građana; i

— udruženja na verskoj osnovi.

I — ORGANIZACIJE KOJE IMAJU POSEBNU ULOGU U DRUŠTVENO-POLITIČKIM PROCESIMA (POLITIČKE ORGANIZACIJE)

Među organizacije koje imaju posebnu ulogu u društveno-političkim procesima spadaju:

1. Savez komunista Jugoslavije, i

2. Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije.

Savez komunista Jugoslavije je vodeća i usmeravajuća idejna i politička snaga radničke klase i radnog naroda Jugoslavije. Kroz svoju aktivnost SKJ se bori za dalje izgrađivanje socijalističkih društvenih odnosa i razvijanje socijalističke svesti radnih ljudi u sistemu društvenog samoupravljanja. SKJ se u svojoj aktivnosti rukovodi marksizmom kao idejnom i naučno-teoretskom osnovom svoje političke i praktične delatnosti. On nije nadređena organizacija, već putem idejne i političke aktivnosti svojih članova i organizacija deluje da se u organima, radnim organizacijama i zajednicama usvoje linija i stavovi SKJ. »Svoju vodeću ulogu SKJ ne obezbeđuje nametanjem idejno-političkih stavova, već snagom svog ubeđenja, zasnovanom na naučnom saznanju savremene društvene stvarnosti i njenih osnovnih tendencija; neprestanim povezivanjem revolucionarne teorije s praktičnim radom na preobražavanju društvenih odnosa, pomažući radnim ljudima da u punoj meri ostvaruju svoja demokratska prava; idejnim i moralnim obogaćivanjem lika komunista, kome je komunizam, konačno oslobođenje čoveka, najviša težnja kako u javnom, tako i u ličnom životu.« (Program SKJ).

Socijalistički savez je opšta društveno-politička organizacija, kroz koju svaki jugoslovenski građanin koji je za socijalizam i nacionalnu nezavisnost može aktivno da utiče i doprinosi formiranju društveno-političkih odluka. Socijalistički savez je dobrovoljni savez građana, najširi oblik njihovog društveno-političkog organizovanja i aktivnosti, ali ujedno i politička osnova društvenog samoupravljanja. On je istovremeno politički instrumenat i oblik povezivanja aktivnosti jugoslovenskih građana u izgradnji socijalističkog društva i socijalističkih društvenih odnosa i produbljanja samoupravne prakse. On pokreće i razmatra aktuelne društvene probleme, zauzima stavove i predlaže određena rešenja, tako da se aktivno uključuje i učestvuje u izgrađivanju političkih odluka u društveno-političkim zajednicama, državnim organima i samoupravnim telima. Svojom

aktivnošću, Socijalistički savez doprinosi usklađivanju interesa pojedinaca i grupa sa opštim interesima, vrši sintezu različitih predloga i bori se za stavove koji doprinose razvoju socijalizma, socijalističke demokratije i samoupravnih odnosa u društvu.

II — ORGANIZACIJE KOJE PREDSTAVLJAJU POSEBNE (LIČNE, GRUPNE ILI KOLEKTIVNE) INTERESE UDRUŽENIH GRAĐANA

Organizacije koje predstavljaju posebne (lične, grupne ili kolektivne interese) udruženih građana formirane su na bazi razrešavanja interesa udruženih građana i društvene zajednice. Sa tog stanovišta, opšta delatnost jedne vrste organizacija može imati veći društveni značaj za društveno-političku zajednicu od druge. U krajnjoj liniji, delatnost svake postojeće organizacije je društveno korisna, ali je stepen značaja te delatnosti za društveno-političku zajednicu veoma različit (npr. delatnost Saveza omladine i Udruženja filatelista).

Ove organizacije, za razliku od organizacija koje imaju posebnu ulogu u društveno-političkim procesima, nisu stvorene da bi razvijale i sprovodile političku delatnost (ta delatnost je u drugom planu njihove aktivnosti). One su više opštedruštveni nego politički subjekt u društvu, jer svoje interese ne brane političkom delatnošću i metodima.

Aktivnost nekih od ovih organizacija pretežno je usmerena na rešavanje opštih pitanja i interesa društveno-političkih zajednica, dok je osnovna delatnost drugih okrenuta više prema užim interesima i ličnim potrebama udruženih građana. Time se otvaraju široke perspektive za dalji razvoj udruživanja i omogućuje da se u okviru slobodno udruženih i dobrovoljno organizovanih građana zadovoljava veoma širok dijapazon interesa (pojedina i društvene zajednice), koje u etatizovanoj društvenoj strukturi rešavaju uglavnom državni organizmi.⁴

U okviru organizacija koje predstavljaju posebne interese udruženih građana, razlikuju se dve osnovne grupe: društveno-političke organizacije i udruženja građana.

A. DRUŠTVENO-POLITIČKE ORGANIZACIJE. Društveno-političke organizacije, bez obzira na njihov značaj u društveno-političkom sistemu, imaju uži karakter u odnosu na SKJ i SSRNJ. Kod ovih oblika samoorganizovanja građana, s obzirom na prirodu, karakter, ciljeve i stremjenja članstva, postoje određene specifičnosti i razlikovanja. Međutim, kada ostvaruju lične interese udruženih članova (npr. Savez udruženja boračkih organizacija) njihova aktivnost u suštini se ne razlikuje od delatnosti udruženja građana.

U društveno-političke organizacije građana spadaju:

1. Savez sindikata Jugoslavije;
2. Savez omladine Jugoslavije;
3. Savez studenata Jugoslavije;
4. Savez udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata Jugoslavije:
 - Savez boraca,
 - udruženja rezervnih oficira,
 - Savez ratnih vojnih invalida;
5. Savez udruženja za Ujedinjenje nacije Jugoslavije;
6. Udruženje bivših jugoslovenskih dobrovoljaca Španske republikanske vojske;
7. Jugoslovenska liga za mir, nezavisnost i ravnopravnost naroda.

⁴ Organizaciono povezivanje sve je češća pojava srodnih oblika udruživanja građana. Na nivou federacije postoji 6 saveza: Savez boračkih organizacija, Savez udruženja pravnika, Savez inženjera i tehničara, Savez lekarskih društava, Narodna tehnika Jugoslavije i Savez organizacija za fizičku kulturu, koji povezuju rad 78 samostalnih organizacija građana. Ova pojava otvara široke mogućnosti u rešavanju nekih osnovnih pitanja ovih organizacija, kao što su: usklađivanje i povezivanje delatnosti, realno postavljanje zadataka, racionalno usmeravanje aktivnosti, napora i mogućnosti pojedinih organizacija, uspešnije rešavanje materijalnih problema i finansiranja, i sl.

U celini posmatrano, društveno-političke organizacije imaju istaknuto mesto u izgrađivanju novih socijalističkih odnosa i u razvijanju društvene svesti i samoupravljanja. Savez sindikata, Savez omladine, Savez udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata i druge društveno-političke organizacije, imaju posebno mesto i ulogu u procesu izgrađnje socijalističkih društvenih odnosa. U ove organizacije građani se organizuju na osnovu zasnovanog radnog odnosa, odnosno učešća u narodnooslobodilačkom ratu, invalidnosti, zatim prema uzrastu i pripadnosti određenim pokretima, i sl., radi ostvarivanja društveno-političkih zadataka i ciljeva.

Savez sindikata je organizacija u koju se udružuju radni ljudi radi što neposrednije saradnje u ostvarivanju i razvijanju socijalističkih društvenih odnosa i društvenog samoupravljanja, zatim u ostvarivanju raspodele prema radu i osposobljavanju radnika kao samoupravljača. Kroz organizacije sindikata radni ljudi preduzimaju mere radi zaštite svojih prava i interesa, poboljšanja životnih i radnih uslova i rešavanja ostalih pitanja od zajedničkog interesa ili interesa pojedinih članova. Udruživanjem u organizacije sindikata, radni ljudi usklađuju svoja mišljenja i unutrašnje odnose i obezbeđuju široku međusobnu solidarnost u rešavanju raznih pitanja od užeg ili šireg interesa.

Savez omladine i Savez studenata, kao političko-vaspitne organizacije, znatno doprinose uzdizanju, pripremanju i uključivanju omladine u društveno-politički život zemlje. Njihovi napori su usmereni na političko, idejno, kulturno, obrazovno, tehničko i sportsko uzdizanje omladine.

Boračke organizacije imaju veoma značajnu ulogu u opštim naporima zajednice na uklanjanju posledica koje je rat ostavio na ljudima. One su znatno doprinele rešavanju statusnih pitanja učesnika narodnooslobodilačkog rata, obnavljanju radnih sposobnosti ratnih invalida, negovanju tradicija NOB, vaspitavanju mladih generacija na tekovinama revolucije, zbirljavanju dece palih boraca, itd.

Društveno-političke organizacije su međusobno neposrednije i čvršće povezane, s obzirom na jedinstvo opštih interesa koje one kroz svoju delatnost prvenstveno ostvaruju. Kod ovih organizacija je najviše došla do izražaja usklađenost i povezanost opštih interesa društvene zajednice i posebnih interesa udruženih građana. Kroz aktivnost na sprovođenju programskih ciljeva i zadataka, njihova delatnost dobija izrazito opštedruštveni karakter, jer je pretežno usmerena na pomaganje i ubrzanje opštepitičkih procesa razvitka. To je jedna od osnovnih i opštih karakteristika ove vrste udruživanja građana. Polazeći od ovih elemenata i postojanja manje ili više izraženih ličnih interesa i potreba udruženih članova, društveno-političke organizacije se pojavljuju kao svojevrsan oblik samoorganizovanja i organizovanja građana, tj. kao prelazni oblik između političkih organizacija i udruženja.

I pored sličnosti ciljeva i zadataka, a najčešće i problematike koja ih međusobno povezuje i zblizava, društveno-političke organizacije se međusobno znatno i razlikuju. Isključujući formalne strane razlikovanja (organizacionu strukturu, uslove zasnivanja članstva, metod rada, i sl.), one se između sebe razlikuju i prema mestu i ulozi koju imaju u društveno-političkom mehanizmu odnosno u društveno-političkim procesima u društvu.

B. UDRUŽENJA GRAĐANA.⁵ Razvijen društveni život prožet je postojanjem raznih pojedinačnih, grupnih ili kolektivnih interesa koji su izraz položaja čoveka u društvu ili društvenoj sredini. Na toj osnovi, oko nekog bitnog interesa zajedničkog za više ljudi, vrši se okupljanje i organizovano udruživanje građana. Prema tome, ciljevi i motivi udruživanja su veoma različiti. Društveno-ekonomski razvoj i pluralizam interesa u okviru socijalističkih društvenih odnosa, uticali su na obrazovanje najrazličitijih

⁵ Opširnije o udruženjima građana, vidi: »Jug. pregled«, 1965, decembar, str. 449—454 (63—68).

udruženja građana. Na nivou federacije registrovano je 215 raznih udruženja građana, koja svoju delatnost razvijaju na području cele Jugoslavije. Međutim; to ne znači da svako od tih udruženja ima svoje organizacione jedinice na području svih republika. Za registrovanje jednog udruženja kao saveznog — dovoljno je da njegova delatnost prevaziđe područje jedne republike. Broj udruženja je manji u republikama u odnosu na federaciju. U opštinama je znatno manji i zavisi od društveno-ekonomske razvijenosti opština. U SR Srbiji, na primer, u 1967. registrovano je 196 republičkih, 197 pokrajinskih (dve pokrajine) i 9.108 opštinskih udruženja (bez grada Beograda).⁶

U okviru udruženja građana razlikuju se: socijalno-humanitarna udruženja, udruženja iz oblasti kulturno-prosvetnog i tehničkog uzdizanja i vaspitanja građana, stručna i naučna udruženja, organizacije građana iz oblasti fizičke kulture, pasionarska udruženja, i udruženja na verskoj osnovi.

U socijalno-humanitarna udruženja građana spadaju:

1. Jugoslovenski crveni krst;
2. Jugoslovenski nacionalni odbor za socijalni rad;
3. Savez društava za staranje o deci i omladini Jugoslavije;
4. Savez društava za borbu protiv alkoholizma u SFRJ;
5. Liga železničara Jugoslavije za borbu protiv alkoholizma;
6. Savez društava defektologa Jugoslavije;
7. Savez društava za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim osobama u SFRJ;
8. Udruženje slepih Jugoslavije;
9. Savez gluvih Jugoslavije;
10. Savez penzionera Jugoslavije;
11. Savez invalida rada Jugoslavije.

Socijalno-humanitarna udruženja doprinose ostvarivanju ili ostvaruju određene opšte interese u oblasti socijalno-zdravstvene zaštite građana. Njihova delatnost ima za cilj da doprinese uspešnijem rešavanju socijalnih i humanitarnih problema pojedinaca ili socijalnih kategorija. Neka udruženja (slepih, gluvih i sl.) staraju se delimično i o zbri- njanju i rešavanju statusnih pitanja svojih članova (o čemu je ranije u celini brigu vodila državna organizacija), ili obavljaju značajne poslove u oblasti socijalno-zdravstvene zaštite građana (Crveni krst).

Rešavanjem određenih socijalnih pitanja bavile su se neke organizacije i pre rata, ali je njihova delatnost imala uglavnom dobrotvorni karakter. U periodu razvijenih klasnih suprotnosti i sukoba, neke od tih organizacija su kroz svoju delatnost ublažavale socijalnu bedu određenih slojeva stanovništva, kategorija ili pojedinaca i na taj način svojoj aktivnosti davale pečat milosrđa, koji je bio više izraz lične humanosti pojedinaca nego orijentacije društva u rešavanju ovih pitanja.

U društveno-političkim i ekonomskim uslovima socijalističke izgradnje, socijalno-humanitarne organizacije dobijaju nov društveni smisao i postaju institucije preko kojih zajednica ne samo rešava određena socijalna pitanja već i utiče na ostvarivanje i razvijanje nove socijalne etike i ljudske solidarnosti.

Neka od ovih udruženja angažuju se i na osposobljavanju, prekvalifikovanju i zapošljavanju svojih članova i njihovom integriranju u aktivan društveno-ekonomski život. Time su ova udruženja delimično preuzela na sebe jednu odgovornu i složenu društvenu funkciju i postala značajna institucija u sistemu društvenog samoupravljanja.

Sa porastom materijalnog bogatstva društva neprekidno se povećava i aktivnost ovih udruženja. Sve je veći njihov uticaj i doprinos, kao i značaj zadataka koje preuzimaju u rešavanju socijalno-humanitarnih pitanja, mada se problemi na ovom području stalno smanjuju. Priroda i svrha

udruživanja, karakter programskih ciljeva i zadataka i način njihovog ostvarivanja, uslovljavaju da su ova udruženja u osnovi organizacije opštine, u kojoj njihova aktivnost tek dobija pun smisao, značaj i sadržinu, s obzirom da je rešavanje ovih pitanja u osnovi preneto u nadležnost opština.

U udruženja iz oblasti kulturno-prosvetnog i tehničkog obrazovanja i vaspitanja građana spadaju:

a) Udruženja građana na kulturno-prosvetnom području:

1. Kulturno-prosvetna zajednica Jugoslavije, kulturno-umetnička društva
2. Srpska književna zadruga;
3. Slovenska matica;
4. Matica srpska;
5. Glavna matica hrvatska;
6. Kulturni savez Mađara u SFRJ;
7. Hrvatsko seljačko prosvetno društvo »Seljačka sloga«;
8. Društvo »Ćirilo i Metodije«;
9. Društvo za kulturnu saradnju Jugoslavija — Francuska, Društvo za kulturnu saradnju Jugoslavija — Čehoslovačka i druga slična društva;
10. Federacija esperantista Jugoslavije;
11. Udruženje muzičke omladine Jugoslavije;

b) Udruženja iz oblasti tehničkog vaspitanja građana:

1. Narodna tehnika Jugoslavije:
 - Auto-moto savez Jugoslavije,
 - Savez radio-amatera Jugoslavije
 - Foto-savez Jugoslavije,
 - Kino-savez Jugoslavije,
 - Brodarski savez Jugoslavije,
 - Građevinski savez Jugoslavije,
 - Elektromašinski savez Jugoslavije,
 - Udruženje jugoslovenskih pronalazača,
 - Društvo »Nikola Tesla« za unapređenje nauke i tehnike
2. Savez udruženja foto-filmskih stručnjaka i umetnika fotografije.

Udruženja iz oblasti kulturno-prosvetnog i tehničkog uzdizanja i vaspitanja građana obuhvataju velik broj organizacija, koje se međusobno znatno razlikuju po organizacionoj strukturi, metodi rada, sastavu članstva, programskim ciljevima i prirodi delatnosti. Sve te organizacije, međutim, imaju istorodne ciljeve i zadatke — usmerene na vaspitavanje i uzdizanje (kulturno, tehničko i sl.) građana, a naročito dece i omladine.

Udruženja građana na kulturno-prosvetnom području, a naročito kulturno-umetnička društva, znatno doprinose podizanju opšte kulture radnih ljudi. Kulturno-umetnička društva su nosioci i umetničkog amaterizma, jer okupljaju građane koji se u slobodnom vremenu posvećuju kulturno-umetničkim aktivnostima. Mnoga od njih dobila su društvena priznanja za rezultate postignute u razvitku kulturno-umetničkog i zabavnog života u mestima gde deluju. Neka od tih društava postigla su značajnu afirmaciju u zemlji i inostranstvu, jer su dostigla vrhunska ostvarenja, naročito u oblasti izvođačke umetnosti.

Obim udruživanja građana na području tehničkog uzdizanja zavisi od stepena industrijske razvijenosti. Brza industrijalizacija zemlje posle rata zahtevala je veći broj tehnički obrazovanih kadrova i veći stepen tehničke kulture građana, što je dovelo do formiranja mnogobrojnih društava Narodne tehnike i masovnog uključivanja građana u njihov rad (radio-klubovi, foto i kino-klubovi, auto-moto društva, aero-klubovi i dr.). Ova udruženja su u stalnom razvoju, s obzirom da dinamika privrednog razvoja sve više pretpostavlja određen stepen tehničkog obrazovanja radnih ljudi, radi njihovog angažovanja u procesu proizvodnje ili radi ostvarivanja njihovih osnovnih i svakodnevnih životnih potreba i zadataka. Organizacije Narodne tehnike obuhvataju naročito omladinu i znatno doprinose njenom politehničkom obrazovanju i sticanju tehničke kulture.

⁶ Podaci Sekretarijata za unutrašnje poslove SR Srbije.

Stručna i naučna udruženja. Cilj udruživanja na ovom području je razvijanje, afirmisanje i usavršavanje određenih poziva ili naučnih i stručnih disciplina. Stručna i naučna udruženja okupljaju i povezuju građane prema njihovoj pripadnosti određenim strukama ili specijalnostima u okviru pojedinih poziva, uglavnom na području jedne ili više društveno-političkih zajednica. Ova udruženja omogućavaju svestranije stručno i naučno usavršavanje, uzdizanje i informisanje svojih članova o dostignućima u pojedinim oblastima. U Jugoslaviji danas ima oko 130 stručnih i naučnih udruženja.

U ovu vrstu udruženja spadaju:

a) Udruženja iz oblasti društveno-političke nadgradnje (u užem smislu):

1. Savez udruženja pravnika Jugoslavije:
 - Jugoslovensko udruženje za političke nauke,
 - Jugoslovensko udruženje za upravne nauke i praksu,
 - Društvo pravnika u privredi Jugoslavije,
 - Jugoslovensko udruženje za međunarodno pravo,
 - Jugoslovensko udruženje za uporedno pravo,
 - Jugoslovensko udruženje za krivično pravo i kriminologiju,
 - Jugoslovensko udruženje za pomorsko pravo,
2. Savez advokatskih komora,
3. Savez društava ekonomista Jugoslavije,
4. Savez ekonomskih propagandista Jugoslavije,
5. Savez udruženja novinara Jugoslavije,
6. Jugoslovensko udruženje za filozofiju,
7. Jugoslovensko udruženje za sociologiju;

b) Udruženja sa područja privrede:

1. Savez društava inženjera i tehničara Jugoslavije:
 - Savez arhitekata Jugoslavije,
 - Savez društava inženjera i tehničara građevinske struke Jugoslavije,
 - Savez geodetskih društava Jugoslavije,
 - Savez društava inženjera i tehničara rudarsko-metalurške struke Jugoslavije,
 - Savez saobraćajnih inženjera i tehničara,
 - Savez hemičara-tehnologa Jugoslavije,
 - Savez inženjera i tehničara tekstilne struke,
 - Savez društava poljoprivrednih inženjera i tehničara,
 - Savez šumarskih društava,
 - Savez društava za zaštitu materijala,
 - Jugoslovensko društvo za mehaniku,
 - Društvo brodograditeljskih inženjera i tehničara (Hrvatska),
 - Društvo inženjera i tehničara — kožara (Slovenija),
 - Jugoslovensko društvo za metalne konstrukcije;
2. Savez društava urbanista Jugoslavije;
3. Savez društava veterinara i veterinarskih tehničara Jugoslavije;
4. Savez lugara Jugoslavije;
5. Savez geoloških društava Jugoslavije;
6. Udruženje jugoslovenskih konzervatora mašina, opreme i tehničkih materijala;
7. Savez strojara, strojovođa i ložača Jugoslavije;
8. Savez udruženja livčara Jugoslavije;
9. Savez društava za tehniku zavarivanja Jugoslavije;
10. Društvo alatničara Jugoslavije
11. Jugoslovensko društvo za puteve;
12. Savez udruženja vozača i auto-mehaničara Jugoslavije;
13. Jugoslovensko statističko društvo;
14. Savez knjigovođa Jugoslavije;
15. Savez stenografa i daktilografa Jugoslavije;
16. Jugoslovensko društvo za proučavanje zemljišta;
17. Jugoslovensko društvo za proizvodnju i oplemenjivanje bilja;
18. Jugoslovensko voćarsko naučno društvo;
19. Jugoslovensko društvo za proučavanje i unapređivanje stočarstva;

20. Jugoslovensko vinogradarsko-voćarsko naučno društvo;

21. Udruženje duvanskih stručnjaka Jugoslavije;
22. Savez dimničara Jugoslavije;
23. Vatrogasni savez Jugoslavije;
24. Jugoslovensko meteorološko društvo;
25. Društvo za proučavanje i unapređivanje pomorstva Jugoslavije;
26. Jugoslovensko društvo za ekonomiju i organizaciju nauke.

c) Udruženja iz oblasti zdravstva:

1. Savez lekarskih društava SFRJ:

- Udruženje za preventivnu medicinu,
- Udruženje kardiologa,
- Udruženje internista,
- Udruženje hirurga,
- Udruženje ftiziologa,
- Udruženje oftalmologa,
- Udruženje pedijatarata,
- Udruženje ginekologa i obstetičara,
- Udruženje otorinolaringologa,
- Udruženje dermatovenerologa,
- Udruženje reumatologa,
- Udruženje neuropsihijatarata,
- Udruženje stomatologa,
- Udruženje balneologa,
- Udruženje alergologa,
- Udruženje lekara sportske medicine,
- Udruženje stručnjaka za sudsku medicinu,
- Udruženje za plastičnu i maksiofacijalnu hirurgiju;

2. Savez udruženja srednjih medicinskih radnika Jugoslavije;

3. Savez društava medicinskih sestara Jugoslavije;
4. Savez društava zubarskih radnika Jugoslavije;
5. Savez udruženja diplomiranih babica;
6. Liga za borbu protiv raka;
7. Savez farmaceutskih društava Jugoslavije;
8. Udruženje anatomata Jugoslavije;
9. Jugoslovensko društvo za istoriju medicine, farmacije i veterine;
10. Udruženje za unapređivanje ishrane naroda Jugoslavije (nutricionalisti);
11. Jugoslovensko društvo za fiziologiju;
12. Jugoslovensko mikrobiološko društvo;
13. Antropološko društvo Jugoslavije;
14. Savez društava dijabetičara Jugoslavije;
15. Jugoslovensko društvo za radiološku zaštitu;

d) Udruženja sa područja kulture i obrazovanja:

1. Savez udruženja univerzitetskih nastavnika i drugih naučnika Jugoslavije;
2. Savez nastavnog kadra predvojničke obuke Jugoslavije;
3. Savez društava nastavnika fizičkog vaspitanja Jugoslavije;
4. Savez muzičkih pedagoga Jugoslavije;
5. Savez likovnih pedagoga Jugoslavije;
6. Savez pedagoških društava Jugoslavije;
7. Savez društava matematičara, fizičara i astronoma Jugoslavije;
8. Savez istorijskih društava Jugoslavije;
9. Društvo orijentalista Jugoslavije;
10. Arheološko društvo Jugoslavije;
11. Savez muzejsko-konzervatorskih društava Jugoslavije;
12. Savez arhivskih radnika Jugoslavije;
13. Savez društava bibliotekara Jugoslavije;
14. Savez slavističkih društava Jugoslavije;
15. Savez geografskih društava Jugoslavije;
16. Etnološko društvo Jugoslavije;
17. Speleološki savez Jugoslavije;
18. Unija bioloških naučnih društava Jugoslavije;
19. Unija hemijskih društava Jugoslavije;

20. Udruženje psihologa Jugoslavije;
21. Savez udruženja za profesionalnu orijentaciju Jugoslavije;
22. Savez društava za strane jezike i književnost Jugoslavije;
23. Savez književnika Jugoslavije;
24. Jugoslovenski PEN-klub — Centar Beograd;
25. Udruženje dramskih autora Jugoslavije;
26. Savez prevodilaca Jugoslavije;
27. Savez stručnih i naučnih prevodilaca Jugoslavije;
28. Savez likovnih umetnika Jugoslavije;
29. Savez likovnih umetnika primenjene umetnosti Jugoslavije;
30. Savez muzičkih umetnika Jugoslavije;
31. Savez kompozitora Jugoslavije;
32. Savez operско-simfonijskih muzičara Jugoslavije;
33. Savez udruženja muzičara pozorišnih i simfonijskih orkestara Jugoslavije;
34. Savez muzičara zabavne muzike i narodne muzike Jugoslavije;
35. Savez autora muzičkih dela u duhu narodnog stvaralaštva Jugoslavije;
36. Savez društava folklorista Jugoslavije;
37. Savez dramskih umetnika Jugoslavije;
38. Savez filmskih radnika Jugoslavije;
39. Udruženje filmskih reditelja i scenarista Jugoslavije;
40. Udruženje filmskih glumaca Jugoslavije;
41. Udruženje snimatelja tona Jugoslavije;
42. Udruženje filmskih i televizijskih kritičara i publicista Jugoslavije;
43. Udruženje spikera Jugoslavije;
44. Udruženje artista Jugoslavije;
45. Savez numizmatičarskih društava Jugoslavije;
46. Savez naučno-sportskih društava za istraživanje morskog dna i pomorskih pećina »Speleolog«.

Većina ovih udruženja nemaju svoje osnovne organizacije u opštini, već na nivou širih društveno-političkih zajednica (pokrajine, republike, pa i federacije). Po broju članova, ova udruženja nisu velika, jer okupljaju građane određenih profesija i zanimanja. Stvarni uticaj i uloga ovih udruženja zavise pretežno od aktivnosti članstva i njihovog uključivanja u rešavanje raznih stručnih pitanja na određenim područjima. Okupljajući uglavnom intelektualce, ova udruženja mogu znatno da doprinesu popularisanju i objašnjavanju političkih stavova, određenih mera, naučnih i stručnih dostignuća, i sl., pri čemu znatno utiču i na povećanje opšteobrazovnog i kulturnog nivoa stanovništva.

U zavisnosti od prirode aktivnosti udruženja se angažuju i na pitanjima koja su vezana za ostvarivanje funkcija društveno-političkih zajednica; daju stručna mišljenja; učestvuju u normativnom regulisanju određenih pitanja; pomažu u rešavanju raznih stručnih problema; rade na unapređivanju određene privredne i druge delatnosti putem raznih seminara, kurseva i predavanja; tumače i objašnjavaju propise, mere, stručna i naučna dostignuća; i sl.

Međutim, u celini posmatrano, stručna i naučna udruženja svoju aktivnost usmeravaju uglavnom na stvaranje uslova za svestranije stručno uzdizanje i zadovoljavanje profesionalnih potreba svojih članova. Iz tih razloga se ova udruženja često nazivaju i staleškim udruženjima građana. Međutim, u jugoslovenskom društveno-političkom sistemu nema uslova za obezbeđenje staleških privilegija u vezi sa pripadnošću određenoj profesiji, a ostvarivanje posebnih interesa udruženih članova osnovna je svrha udruživanja građana. Sa tog stanovišta, kada stručna udruženja ostvaruju posebne interese svojih članova, nema neke veće razlike između njih i, na primer, društveno-političkih organizacija (Savez boraca).

Organizacije građana iz oblasti fizičke kulture. Fizička kultura je složena i veoma značajna oblast društvenog života. Uzimajući u celini, postoje tri šira područja aktivnosti na razvijanju fizičke kulture i fizičkih sposobnosti građana: aktivnost na razvijanju fizičke kulture u osnovnim

i srednjim školama, aktivnost na razvijanju fizičke kulture kroz sportske organizacije, klubove i društva, koji okupljaju odrasle građane, i aktivnost na razvijanju kvalitetnog sporta.

Pored sportskih, u ovu vrstu udruženja spadaju i organizacije koje imaju za cilj da omoguće aktivan odmor svojim članovima (sportski ribolovci, lovci itd.).

U organizacije građana iz oblasti fizičke kulture spadaju:

1. Jugoslovenski savez organizacija za fizičku kulturu;
 - »Partizan« — Savez za telesno vaspitanje,
 - Vazduhoplovni savez Jugoslavije,
 - Planinarski savez Jugoslavije,
 - Šahovski savez Jugoslavije,
 - Gimnastičarski savez Jugoslavije,
 - Savez rvačkih sportova Jugoslavije,
 - Konjički savez Jugoslavije,
 - Streljački savez Jugoslavije,
 - Atletski savez Jugoslavije,
 - Biciklistički savez Jugoslavije,
 - Veslački savez Jugoslavije,
 - Košarkaški savez Jugoslavije,
 - Mačevalački savez Jugoslavije,
 - Odbojkaški savez Jugoslavije,
 - Plivački savez Jugoslavije,
 - Ragbi-savez Jugoslavije,
 - Rukometni savez Jugoslavije,
 - Savez jedriličara i jakajaša Jugoslavije,
 - Kuglaški savez Jugoslavije,
 - Savez klizanja i hokeja na ledu,
 - Savez hokeja na travi Jugoslavije,
 - Smučarski savez Jugoslavije,
 - Sportski savez Saveza studenata,
 - Sportski savez Saveza gluvih,
 - Stonoteniski savez Jugoslavije,
 - Teniski savez Jugoslavije,
 - Teškoatletski savez Jugoslavije,
 - Fudbalski savez Jugoslavije,
 - Bokserski savez Jugoslavije;
2. Savez izviđačkih organizacija Jugoslavije;
3. Ferijalni savez Jugoslavije;
4. Glavni lovački savez Jugoslavije;
5. Savez udruženja sportskih ribolovaca Jugoslavije;
6. Savez pomorskih sportskih ribolovaca SFRJ;
7. Udruženje auto-moto-stopera Jugoslavije;
8. Turistički savez Jugoslavije;
9. Kamping-klub »Jadran«.

Sve veći interes društvene zajednice za razvoj fizičke kulture stanovništva omogućuje brže razvijanje ovih organizacija. Podizanje fizičke kulture stanovništva, u prvom redu dece i omladine, postaje sve više briga opštine kao osnovne društveno-političke zajednice. Zbog toga su ove organizacije u osnovi — organizacije komune, izuzimajući pri tom vrhunska ostvarenja u ovoj oblasti.

Opštine usmeravaju razvoj fizičke kulture i preduzimaju razne mere u cilju planskog finansiranja aktivnosti postojećih sportskih organizacija i društava. Formirani su i fondovi za razvoj fizičke kulture na bazi društvenog samoupravljanja, koji treba da razviju materijalnu bazu sportskog pokreta, da omoguće širu orijentaciju na masovno bavljenje sportom, naročito dece i omladine, i da prevaziđu tendenciju stvaranja malobrojnih kvalitetnih i tehnički opremljenih ali u stvari zatvorenih ekipa.⁷

Radi uspešnijeg razvoja organizacija iz oblasti fizičke kulture, one su u okviru društveno-političkih zajednica (opštine, pokrajine, republike i federacije), organizaciono povezane u Savez organizacija za fizičku kulturu (SOFK). Organizacione promene u strukturi i programske izmene u radu, omogućile su veći stepen stabilnosti osnovnih organizacija i znatno doprinele jačanju njihove društvene uloge i materijalnog položaja. Osnovne organizacije, više nego dosad, postaju nosioci i organizatori razvijanja masovne

⁷ Prema broju članova, ove organizacije su najmasovnija vrsta udruživanja građana. U strukturi članstva prevladavaju omladina i deca.

fizičke kulture u okviru jedne društveno-političke zajednice. Okupljanjem školske dece i omladine u sportske organizacije i društva uspešno se sprovode u život ciljevi i zadaci sportskog pokreta i razvija fizička kultura, koja je sastavni deo opšte kulture građanina u socijalizmu.

Pasionarska udruženja građana. Ova vrsta udruživanja obuhvata takve organizacije u kojima građani zadovoljavaju svoje pasije, tj. posebne naklonosti za upražnjavanje određene delatnosti. Ekonomski efekat koji može da proistekne iz takve delatnosti nije od odlučujućeg značaja za udružene građane, već kod njih preovlađuje izražena naklonost, strast ili ljubav prema nečemu (kinolozi, uzgoj ptica pevačica, društvo za zaštitu životinja, i sl.). Udruživanje građana vrši se samo na osnovu ovih kriterijuma, bez obzira na stručnost, socijalni položaj, pol, uzrast, zanimanje i idejnu opredeljenost pojedinaca.

U pasionarska udruženja građana spadaju:

1. Savez filatelista Jugoslavije;
2. Kinološki savez Jugoslavije;
3. Savez pčelarskih organizacija Jugoslavije;
4. Jugoslovenski živinarski savez;
5. Savez društava za zaštitu životinja;
6. Savez hortikulturnih društava Jugoslavije;
7. Savez enigmatskih društava Jugoslavije;
8. Savez odgajivača rasne živine, kunića, golubova i ptica SFRJ;
9. Udruženje prijatelja grafike »ARTA«;
10. Savez društava za uzgoj sportskih i službenih pasa;
11. Društva prijatelja muzeja i arhiva;
12. Društva prijatelja likovne umetnosti;

13. Udruženje ljubitelja dopisivanja i kolekcionarstva Jugoslavije;

14. Društva prijatelja muzike;

15. Društva prijatelja prirode;

16. Društva za ulepšavanje gradova.

Udruženja na verskoj osnovi. Udruženja na verskoj osnovi su staleške organizacije sveštenih lica. Njihova delatnost ima za cilj da omogući uspešnije rešavanje statusnih pitanja sveštenika, kao i drugih problema koji proističu iz položaja veroispovesti i verskih zajednica i odnosa između crkve i države. Međutim, aktivnost nekih od ovih udruženja ima i širi društveni značaj. Udruženja ilmija islamske veroispovesti, na primer, organizovano se angažuju, u zajednici sa ostalim društvenim faktorima, protiv krvne osvete i kupovine žena na Kosmetu. Pored toga, ova udruženja se angažuju i na rešavanju određenih širih društvenih problema koji nastaju dejstvom prirodnih nepogoda (zemljotresa, poplava), i sl.

U ovu vrstu udruženja spadaju:

1. Savez udruženja pravoslavnog sveštenstva SFRJ;
2. Udruženje sveštenika starokatoličke crkve u SFRJ »Grgur Ninski«;
3. Udruženje reformatorskih hrišćanskih sveštenika SFRJ;
4. Savez udruženja ilmija islamske verske zajednice;
5. Teozofsko društvo SFRJ.

OBRAĐA: Miodrag Zečević, magistar političkih nauka, sekretar Organizaciono-političkog veća Skupštine SR Srbije; Rezencija R. Knežević, društveno-politički radnik u Saveznoj konferenciji SSRNJ.

STAMBENA POLITIKA

Osnovne karakteristike i etape razvoja stambene politike¹ Jugoslavije u posleratnom periodu uglavnom se poklapaju sa osnovnim karakteristikama i etapama opšteg privrednog i društvenog razvoja zemlje.

PERIOD 1945—1954.

Stambena politika neposredno posle oslobođenja zemlje bila je pod uticajem nekoliko objektivnih okolnosti. Prvo, Jugoslavija je neposredno posle rata raspolagala relativno slabim stambenim fondom, čemu je doprinela i činjenica da je veliki deo predratnog fonda bio u ratu oštećen.² U 1945. u zemlji je bilo oko 3.400.000 stanova, sa ukupnom površinom od oko 139.500.000 m², odnosno 9,25 m² po stanovniku (računajući i sve oštećene stambene prostorije, koje su tek u narednim godinama obnovljene). Drugo, nasledeni stambeni prostor bio je po pravilu nekomforan, sa izuzetkom novijih zgrada u gradovima, gde su stanarine bile veoma visoke. Treće, stambena situacija u pojedinim krajevima zemlje bila je veoma različita, u zavisnosti ne samo od razlika u privrednoj razvijenosti nego i od stepena ratnih razaranja, migracije stanovništva i kvaliteta stambenog fonda. Najzad, administrativno utvrđivanje ličnih dohodaka, racionirano snabdevanje i propisivanje cena gotovo svih roba neposredno posle rata, uticali su da se stanarine fiksiraju na 50% od stanarine koja se plaćala pre rata.

U ovom periodu stambena izgradnja u društvenom sektoru postavljena je kao planski zadatak građevinarstvu i nosiocima budžetske potrošnje i precizno su utvrđivani njeni finansijski i prirodni okviri. Na primer, prvi petogodišnji plan (1947—1951) predviđao je izgradnju 15 miliona m² stambenog prostora, odnosno oko 300.000 stanova u gradovima, rudarskim i saobraćajnim centrima i industrijskim naseljima. Međutim, u prvih deset posleratnih godina (1945—1954) izgrađeno je samo 299.539 stanova, i to 117.959 u gradovima i 181.580 u selima.³ Na ovako mali obim stambene izgradnje u ovom periodu u velikoj meri je uticala i opšta ekonomska situacija u kojoj se Jugoslavija, usled spoljnih faktora, našla u toku 1948. i kasnije.

Radi racionalnog iskorišćavanja stanova, celokupan stambeni prostor u gradskim naseljima bio je sve do 1951. stavljen pod administrativnu kontrolu organa narodnih odbora. Rešenjem predstavnika izvršno-upravne vlasti, korisnici stanova su, po određenim kriterijumima o racionalnom korišćenju stambenog fonda, useljavani, iseljavani i preseljavani ili stešnjavani, bez obzira da li su bili zakupci ili sopstvenici stanova. Ovakva, administrativna distribucija stambenog prostora, vršena je usled malog stambenog fonda, kao i zbog potrebe da se obezbedi stanovanje licima koja su za vreme rata napustila gradove, kao i licima koja su dolazila u gradove radi obnove i izgradnje zemlje.

U takvim uslovima upravljanje stambenim zgradama u gradskim naseljima bilo je povereno organima uprave

narodnih odbora. Stanarina je određivana administrativno, bez obzira na troškove reprodukcije stambenog fonda. Naplaćena stanarina predstavljala je prihod budžeta.

Od 1951. u stambenoj politici počele su da se uvode značajne novine. U prvom redu, započeo je proces odvajanja finansiranja društvene stambene izgradnje od budžeta, i to na taj način što se finansiranje vezivalo za raspoloživa sredstva preduzeća čijim su radnicima bili namenjeni izgrađivani stanovi. Međutim, finansiranje stambene izgradnje ni tada nije moglo u potpunosti da se izdvoji iz budžeta, jer to nije omogućavao ekonomski položaj preduzeća, koja su raspolagala malim delom dohotka. Organi narodnih odbora su i dalje izdavali rešenja o dodeljivanju stanova, pri čemu su poštovali raspored utvrđen od investitora ili namenskih korisnika zgrada. Na taj način se izdavanje rešenja o dodeljivanju takvih stanova sve više svodilo na formalnost.

Upravljanje i korišćenje stanova u gradskim naseljima bili su regulisani Uredbom o upravljanju stambenim zgradama⁴ iz 1953, koju je Savezna narodna skupština potvrdila početkom 1954. Ta uredba je sadržavala nekoliko osnovnih principa tadašnje stambene politike i detaljno regulisala način formiranja stanarine, raspodelu stanova i upravljanje stambenim fondom.

Stanarine su i u ovom periodu utvrđivane administrativno. Narodni odbori su propisivali uslove i merila za određivanje kategorije i kvaliteta stana. Svi stanovi su, prema kvalitetu, bili razvrstani u šest kategorija, a visina stanarina zavisila je, pored toga, i od lokacije stana (zone).

Krajem 1952. stanarine su povećane za 100%, a krajem 1953. za daljih 50%, i to po tarifi koju su utvrđivali narodni odbori na osnovu savezne uredbe. Međutim, nivo stanarine je na kraju ovog perioda (pre 1955) dostigao u proseku samo nominalnu visinu predratnih stanarina, jer je građevinska cena stana bila veća od predratne za 30 puta.

Upravljanje stambenim fondom je već od 1952. počelo da dobija neke karakteristike neposrednog podružtvljavanja. Još pre donošenja spomenute Uredbe o upravljanju stambenim zgradama, Narodni odbor grada Beograda je svojom odlukom omogućio formiranje kućnih saveta kao predstavničkih tela svih korisnika stanova u velikoj stambenoj zgradi, i tim organima poverio neka prava, kao što su: raspolaganje delom prihoda od stanarine, uređivanje odnosa u zgradi, i sl. U uslovima postojanja mnogobrojnih najamnih stambenih zgrada, naročito u većim gradovima, formiranje kućnih saveta predstavljalo je i oblik delimičnog razvlašćivanja kućevlasnika, ili bar davanja mogućnosti stanarima da efikasno utiču na korišćenje dela stanarine za održavanje zgrade.

PERIOD 1955—1959.

UPRAVLJANJE STAMBENIM ZGRADAMA. Od 1954. započinje proces opšteg formiranja kućnih saveta i jačanja njihove uloge u održavanju i upravljanju stambenim zgradama.⁵ Korisnici stanova su birali kućne savete u svakoj stambenoj zgradi sa više od tri stana, ili jedan kućni savet za više manjih zgrada.

Kućni saveti su raspolagali delom stanarine, koju je utvrđivao organ opštinske uprave. Time je, mada u veoma skromnom obimu, bilo omogućeno održavanje stambenih zgrada.

Kućnim savetima su u njihovom poslovanju pružale pomoć stambene zajednice.

U gradskim naseljima, sve stambene zgrade sa više od dva veća ili tri manja stana, bez obzira na svojimu (privatne i društvene), bile su uključene u stambenu zajednicu.

¹ Pod stambenom politikom podrazumevaju se tri međusobno tesno povezana kompleksa: izgradnja stanova, raspodela stambenog prostora i upravljanje stambenim fondom.

² U toku rata je oštećena ili uništena gotovo 1/4 stambenog fonda — preko 822.000 stambenih zgrada.

³ Do 1952. nije vođena evidencija izgradnje na selu, ali se procenjuje da je u periodu 1945—1951. izgrađeno oko 100.000 stanova.

⁴ »Službeni list FNRJ«, 29/54 i 19/56 (dopune).

⁵ Vidi: »Društveno upravljanje stambenim zgradama«, »Jug. pregleđ«, 1960, februar, str. 45—48 (11—14).

Područje stambene zajednice određivano je odlukom narodnog odbora. Manja naselja su po pravilu predstavljala jednu zajednicu, a veća su deljena na više područja odnosno zajednica. Postojale su velike i male stambene zajednice, sa velikim ili manjim brojem stanova, ali najznačajniji indikator njihove materijalne snage predstavljala je ukupna masa stanarina, koja je zavisila od kategorije stanova i tarife stanarina.

Stambena zajednica imala je savet, izabran od kućnih saveta, koji je sve poslove obavljao posredstvom stambene uprave narodnog odbora. Savet stambene zajednice vršio je nadzor nad stambenom upravom, a stambena uprava je kontrolisala zakonitost rada saveta. U ovakvoj organizacionoj šemi stambenog gazdinstva bile su isprepletene administrativne prerogative vlasti (dodeljivanje stanova i raspravljavanje stambenih odnosa) sa ekonomskim aspektima održavanja zgrada i stanova. Stambene zajednice su, mada u skromnoj meri, doprinele razvoju uslužnih delatnosti za održavanje zgrada (servisa stambenih zajednica).⁶

STANARINE. Visina stanarine bila je regulisana odlukom narodnog odbora opštine. Opštinskim propisima je utvrđivana i raspodela stanarine na amortizacioni fond i fond za upravljanje i tekuće održavanje stambene zgrade, zatim način upotrebe sredstava fondova, razgraničenje prava i obaveza između pojedinih zgrada i stambene zajednice, i sl. Stanarina je, međutim, u ovom periodu bila namenjena u prvom redu za tekuću potrošnju, tj. za održavanje i upravljanje stambenim zgradama. To je bio princip i obaveza merilo za narodne odbore opština, jer se odluka o stanarinama podnosila na potvrdu republičkom izvršnom veću. Sredstva amortizacionih fondova bila su koncentrisana u stambenim zajednicama i korišćena su po pravilu za investiciono održavanje stambenih zgrada. Izuzetno, narodni odbor opštine mogao je za izgradnju novih stanova naminiti do 20% sredstava amortizacionog fonda.

Privatnom vlasniku koji nije sam stanovao u sopstvenom stanu pripadalo je najviše 10% od naplaćene stanarine, a na njenu visinu on nije mogao uticati, jer je stanarinu određivao opštinski organ a ugovor o korišćenju stana sa stanarom zaključivao kućni savet.

RASPODELA STANOVA. Raspodelu svih stanova u gradskim naseljima (društvenih i privatnih) vršile su stambene uprave, s tim što su novi stanovi u zgradama čiji su investitori bili preduzeća ili ustanove davani na korišćenje licima koje je odredio investitor nove zgrade. Način davanja na korišćenje ispraznenih stanova, kao i onih čiju je izgradnju finansirala opština, propisivao je narodni odbor opštine. Pri tom je prioritet utvrđivan saglasno mesnim prilikama, a kriterijumi su bili veoma različiti. Posmatrano u celini, i ovo je bio period distribucije stanova u opštini, jer su tada investitori (preduzeća i ustanove) raspolagali malim brojem novosagrađenih stanova. Opštinska uprava je, dakle, bila još uvek mesto gde su registrovane molbe za stan, ali su njene mogućnosti za rešavanje stambenog problema, usled bržeg priliva stanovništva u gradove od porasta stambene izgradnje, bile neznatne.

POČETCI KREDITIRANJA STAMBENE IZGRADNJE. Značajne promene izvršene su u ovom periodu u oblasti finansiranja stambene izgradnje. Umesto kontingentiranja sredstava (planom ili budžetom), uveden je automatizam u formiranju sredstava, a umesto nepovratnog finansiranja — uspostavljen je mehanizam kreditiranja.

Fondovi za kreditiranje stambene izgradnje prvi put se javljaju 1955. Savezni društveni plan za 1955. godinu⁷ nalagao je republikama, srezovima, gradovima i gradskim opštinama da najmanje 3% svojih prihoda izdvoje u fondove za kreditiranje stambene izgradnje. Za narednu 1956. godinu,

izvori prihoda ovih fondova utvrđeni su posebnim zakonom⁸. Doprinos za stambenu izgradnju iznosio je po pravilu 10% od neto ličnih dohodaka radnika i službenika i svih socijalno osiguranih lica, i slivao se u opštinske fondove za kreditiranje stambene izgradnje. Obveznici doprinosa bili su radne organizacije, državni organi i svi drugi isplatioci ličnih dohodaka.

Kredite iz ovih fondova mogli su da koriste: stambene zadruge, privredne organizacije, stambene zajednice, samostalne ustanove, opštine i druge političko-teritorijalne jedinice i građani na čija primanja je obračunavan i uplaćivan doprinos. Odlukom SIV-a⁹, a kasnije propisima narodnih odbora opština, određeno je minimalno sopstveno učešće u iznosu 15% od vrednosti građenog objekta. Maksimalni rok vraćanja kredita bio je 50 godina, a minimalna kamatna stopa 1%.

Namena fondova postepeno se širila. Krediti su se mogli koristiti i za izgradnju komunalnih uređaja: vodovoda, kanalizacije i sl., ali samo u visini: u početku do 10%, a kasnije do 30% od raspoloživih sredstava fonda. Za kreditiranje komunalne privrede korišćeni su, i to u velikoj meri, i republički fondovi, koji su inače bili namenjeni za kreditiranje stambene izgradnje za potrebe republike odnosno institucija koje premašuju područje komune (univerziteti, republička uprava, preduzeća ptt saobraćaja, železnica, rečni i pomorski saobraćaj, i sl.). Od 1957, zbog ograničenih budžetskih sredstava, fondovi su mogli da kreditiraju i izgradnju osnovnih škola.

Opštinskim fondovima za kreditiranje stambene izgradnje upravljali su upravni odbori, sastavljeni od opštinskih odbornika i predstavnika privrede, društvenih službi i sindikalne organizacije opštine. Sredstva su dodeljivana po zahtevu ili (rede) na osnovu javnog konkursa. Opštinski savet za finansije vršio je globalnu raspodelu fonda na kategorije korisnika, pri čemu je mogao utvrditi sredstva i za uže grupacije unutar pojedinih kategorija.

Masa akumuliranih sredstava u fondovima za kreditiranje stambene izgradnje postajala je iz godine u godinu sve značajnija i iznosila je (po tekućim cenama): u 1955 — 6,6 milijardi st. din., u 1956 — 21,8; u 1957 — 44,9; u 1958 — 48,4; i u 1959 — 77,4 milijarde st. din.

Automatizam u formiranju kreditnih sredstava u opštinskim i republičkim fondovima za stambenu izgradnju, doprineo je povećanju *obima stambene izgradnje*. U ovom periodu građeno je prosečno godišnje 51.000 stanova, od čega oko 26.000 u gradovima i oko 25.000 na selu.

Kreditiranje stambene izgradnje sredstvima fondova, tj. obaveza investitora da kredit vraća, trebalo je da doprinese racionalizaciji izgradnje. Međutim, sam sistem nije isključio mogućnost neracionalnog korišćenja sredstava (izgradnja većih i skupljih stanova). Radi racionalnije stambene izgradnje, narodni odbori opština bili su ovlašćeni i obavezani¹⁰ da donesu propise o uslovima opreme i obrade, površini i kategoriji stanova koji se društvenim sredstvima mogu graditi na području opštine. Na bazi ovog ovlašćenja donošeni su programi stambene izgradnje i utvrđivana bliža lokacija izgradnje. Pored toga, propisan je najviši iznos sredstava koji se mogao utrošiti po tipovima stambenih zgrada, kao i iznos troškova komunalnog opremanja zemljišta za takve zgrade. Uspostavljen je i mehanizam kontrole, koji se sastojao od prethodnog odobravanja investicionog programa svakog investitora.

U uslovima kreditiranja stambene izgradnje, došlo je do brzog razvoja *stambenog zadržavanja*. Od 1956. do 1960. osnovano je preko 800 stambenih zadruga sa preko 100.000 članova. U stambene zadruge su se učlanjivali oni građani

⁸ Zakon o doprinosu za stambenu izgradnju, »Službeni list FNRJ«, 57/55.

⁹ »Službeni list FNRJ«, 31/57 i 47/58.

¹⁰ Uredba o posebnim uslovima izgradnje stambenih i upravnih zgrada i o društvenom nadzoru nad tom izgradnjom, »Službeni list FNRJ«, 15/58.

⁶ Opširnije o stambenim zajednicama vidi: »Jug. pregled«, 1959, jun, str. 217—221 (45—49).

⁷ »Službeni list FNRJ«, 56/54.

koji nisu imali prioritet u dodeljivanju stanova u svojoj radnoj organizaciji. Mnoge radne organizacije pokazale su spremnost da novčanim ulogom pomognu zadruge koje su osnivali njihovi radnici (zadruge zatvorenog tipa), a često su takvim zadrugama davale i druge pogodnosti. Sa stanovišta mobilizacije sredstava, stambene zadruge su ispunile očekivanja, ali je njihov domet bio dvostruko ograničen. S jedne strane, opštinski fondovi za kreditiranje stambene izgradnje su po pravilu izdvajali veoma mali kontingent sredstava za zadruge, a s druge, pogoni stambenih zadruga bili su u nepovoljnijoj situaciji pri pribavljanju građevinskih materijala nego drugi izvođači većih građevinskih radova.

PRVA STAMBENA REFORMA (1960—1965)

Osnovna koncepcija mera u stambenoj politici koje su donete 1959. i koje su popularno nazvane stambenom reformom, sadržana je u Rezoluciji Savezne narodne skupštine o osnovnim principima stambenog zakonodavstva, od februara 1957. godine.¹¹

Stambenom reformom nazvan je skup mera sadržan u šest saveznih zakona¹² i u nizu pratećih propisa saveznih organa i opštinskih skupština. Iako je deo tih zakona stupio na snagu već u prvoj polovini 1959. projektovani sistem u celini otpočeo je da dejstvuje od 1. januara 1960. godine.¹³

Ovim promenama neposredno je prethodila nacionalizacija najamnih stambenih zgrada.¹⁴ U decembru 1958. nacionalizovane su sve stambene zgrade sa više od 2 veća ili 3 manja stana, čime su stvoreni preduslovi za postepeno stvaranje društvenog stambenog gazdinstva.

Osnovni ciljevi novog sistema bili su:

- povećavati obim stambene izgradnje i standard stanovanja u skladu sa porastom nacionalnog dohotka i ličnih dohodaka;

- zadržati fondove za stambenu izgradnju i usmeriti ih na ekonomske principe poslovanja, uključujući izgradnju stanova i mobilizaciju dopunskih sredstava investitora;

- podsticati spremnost i inicijativu stambenih interesata da u stambenu izgradnju ulažu i sopstvena sredstva;

- stanarinu dimenzionirati tako da ona u celini pokriva troškove proste reprodukcije konkretnog stana odnosno stambene zgrade;

- odgovornost za održavanje i upravljanje stambenom zgradom preneti neposredno na stanare, odnosno dati im pravo da samostalno, kao skup stanara, raspoložu delom stanarine koja ostaje za investiciono i tekuće održavanje stambene zgrade;

- stanaru i njegovim članovima porodice obezbediti da nesmetano i trajno koriste stan, sve dok ispunjavaju zakonske uslove; i

- sve više smanjivati ulogu administrativnih organa u stambenoj izgradnji i na planu korišćenja stambenih zgrada.

STANARINE. Stambenom reformom utvrđen je princip da visina stanarine treba da bude u izvesnoj zavisnosti sa vrednošću stana. Time je započeo proces uvođenja ekonomske stanarine.

Zgradama i stanovima utvrđena je vrednost po jedinstvenom uprošćenom metodu i poentiranjem elemenata kvaliteta zgrade i stana. Za osnovicu valorizacije uzeta je

¹¹ »Službeni list FNRJ«, 10/57.

¹² Zakon o stambenim odnosima »Službeni list FNRJ«, 16/59; Zakon o stambenim zajednicama, »Službeni list FNRJ«, 16/59; Zakon o stambenim zadrugama, »Službeni list FNRJ«, 16/59 i 48/59; Zakon o svojini na delovima zgrada, »Službeni list FNRJ«, 16/59 i 48/59; Zakon o poslovnim zgradama i prostorijama, »Službeni list FNRJ«, 16/59; Zakon o finansiranju stambene izgradnje, »Službeni list FNRJ«, 47/59; Zakon o doprinosu za stambenu izgradnju, »Službeni list FNRJ«, 48/59.

¹³ Vidi detaljnije: »Sprovođenje stambene reforme«, »Jug. pregled«, 1961, jul—avgust, str. 317—320 (69—72).

¹⁴ Zakon o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta »Službeni list FNRJ«, br. 52/58.

Vidi: »Jug. pregled«, 1959, novembar, str. 408—411 (84-87).

cena stambene izgradnje u 1959. odnosno kao da prosečna cena savremeno opremljenog stana u zgradi od čvrstog materijala (bez centralnog grejanja) iznosi od 42 do 46 hiljada st. din. po 1 m² korisne površine.¹⁵ Tako je svakom stanaru utvrđena vrednost kao osnovica za obračun stanarine. Stanarinu je utvrđivao rešenjem organ opštinske uprave, i to na taj način što je obračunavao iznos za amortizaciju i dodavao po pravilu isti iznos za pokriće troškova održavanja i upravljanja. Pošto je amortizacioni period gotovo svuda utvrđivan na 100 godina, godišnji iznos stanarine iznosio je najčešće 2% od vrednosti stana, tj. 1% za amortizaciju i 1% za troškove održavanja.

Pošto su stanarinom do 1959. pokriveni samo troškovi održavanja i upravljanja, u 1960. stanarine su u proseku povećane za 2,5 puta, što ukazuje samo na njihov vanredno nizak nivo do tog perioda. To ilustruje i podatak da je stanarina do 1959. učestvovala u budžetu radničke porodice sa 2,5%, a u 1960. njeno učešće je povećano na 4,6%.

Povećanje stanarine u ovom periodu, međutim, nije išlo na štetu životnog standarda zakupaca stanova. Odgovarajućim merama povećani su lični dohodi svih zaposlenih za 6,5%, penzije i invalidnine za 9%, a dodaci na decu za 250 st. din. Na povećanje ličnih primanja odlazilo je godišnje oko 49 milijardi st. din., a kroz povećanu stanarinu vraćalo se oko 2/3 tog iznosa. Isplatioci ličnih dohodaka takođe nisu bili pogođeni ovom promenom. Doprinos za stambenu izgradnju smanjen je na 4% od bruto ličnih dohodaka, umesto ranijih 10% na neto lične dohotke (što je odgovaralo iznosu od 6% na bruto lične dohotke). S druge strane, fondovima za stambenu izgradnju delimično je kompenziran smanjenje stope doprinosa, jer su dobili nove izvore prihoda: amortizaciju od stambenih zgrada i porez na prihod od stambenih zgrada u građanskoj svojini (kućarinu).¹⁶

Ovako značajne promene trebalo je da deluju mnogostruko: da podstaknu nova lična ulaganja za pribavljanje stana, da obezbede upravljanje na ekonomskim osnovama i da doprinesu racionalnijoj izgradnji.

Zahvaljujući delovanju kućnih saveta, kao organa društvenog samoupravljanja na podružljenom fondu stambenih zgrada, sredstva od povećanih stanarina su veoma racionalno korišćena, naročito u prvoj fazi reforme, kada je iznos od blizu 7 milijardi st. din. godišnje, koliko su iznosila sredstva kućnih saveta, imao veliku realnu vrednost. Problem održavanja stambenih zgrada, međutim, ni tada nije rešen, jer su raspoloživa sredstva zadovoljavala samo potrebe novijih i bolje očuvanih zgrada, a ne i velike većine starijih zgrada sa niskom stanarinom i velikim potrebama, koje se nisu mogle koristiti ni kreditnim mehanizmom, jer nisu bile kreditno sposobne.

KREDITIRANJE STAMBENE IZGRADNJE. U oblasti kreditiranja izgradnje stanova postavljeni su novi kriterijumi. Krediti su odobravani samo po konkursu, koji je sve učesnike trebalo da stavi u jednak položaj. Kredit je dobijao onaj interesent koji je ponudio najpovoljnije uslove (najviši iznos učešća, najkraći rok vraćanja i najveću kamatu). Međutim, i tada su opštine kad su se pojavljivale kao investitori bile, posredno ili neposredno, privilegisane, a premalo sredstava je ostavljano za dodeljivanje na javnom konkursu. Pored toga, mnogi fondovi za stambenu izgradnju postavljali su teže uslove za individualne korisnike kredita.

Fondovima za stambenu izgradnju upravljali su upravni odbori, u kojima su bili najzastupljeniji predstavnici osnivača — opštinske skupštine. Stoga su fondovi uglavnom vodili politiku koja je odgovarala programu stambene i komunalne izgradnje najvećeg naselja u opštini, odnosno realizaciji zamišljenih urbanističkih planova.

¹⁵ Pravilnik o utvrđivanju vrednosti stana (»Službeni list FNRJ« 48/59), koji utvrđuje moguću vrednost boda od 420 do 460 din. (prosečan opisani stan imao bi 100 bodova).

¹⁶ U 1960. amortizacija je iznosila 3,9, a kućarina 2,8 milijardi st. din.

Fondovi zajedničke potrošnje radnih organizacija postali su u ovom periodu osnovni izvor finansiranja stambene izgradnje. Oni su, uz sopstvena sredstva, koristili u proseku i skoro isti iznos kredita kod opštinskih fondova. Na taj način je veliki pritisak za rešavanje stambenih problema radnika sada bio koncentrisan na radne organizacije.

Opštinski fondovi za stambenu izgradnju u većim gradovima poklanjali su posebnu pažnju programiranju i organizovanju kompleksne stambene izgradnje, naročito kada su komunalno opremljena zemljišta bila već iskorišćena i kada je trebalo planski pristupiti izgradnji novih naselja ili rekonstrukciji starih delova grada. Fondovi su na taj način doprineli da se postepeno usavršava građevinski proces proizvodnje stanova i unapredi komunalna oprema terena. Međutim, zbog nedostatka sredstava za kreditiranje komunalne privrede, kao i za zamenu stanova za raseljavanje stanara iz starih zgrada koje su rušene da bi se na istom terenu podigle nove, fondovi su, kao veliki organizatori gradnje, uticali i na povećanje prodajnih cena stanova. Opterećene prevelikim iznosima za uređivanje terena i za preseljavanje stanara, cene stanova bile su nepristupačne individualnim kupcima, što je uticalo da se oni sve više orijentišu na izgradnju stanova u prigradskim naseljima i uz sopstveni rad i pomoć prijatelja.

Pored toga, opštinski fondovi su bili usmereni uglavnom na kreditiranje društvenih investitora, usled čega nisu ostvarili očekivanu funkciju da postanu jezgro stambenog gazdinstva i mobilizator svih oblika udruživanja društvenih i ličnih sredstava. Takva funkcija fondova nije ostvarena i zato što za nju nije bilo ekonomskog interesa, jer su im sredstva za kreditiranje pricala automatski.

Pošto je stan u većim stambenim zgradama postajao sve skuplji, takve stanove su pribavljali u prvom redu društveni investitori, što je u uslovima velike oskudice stanova imalo za posledicu sve veću orijentaciju pojedinaca na podizanje porodičnih zgrada u blizini većih gradova.

Obim stambene izgradnje u ovom periodu porastao je od oko 76.000 u 1960. na oko 122.000 stanova u 1965. U ovom periodu građeno je prosečno oko 105.000 stanova godišnje, pri čemu je izgradnja u društvenom sektoru stagnirala na oko 44.000 stanova, a veliki deo prirasta otpadao je na individualnu izgradnju stanova, najvećim delom na selu. Karakteristično je da je obim gradnje stanova u gradovima rastao do 1964, kada je dostigao blizu 76.000 stanova, dok je na selu i dalje u porastu: u 1965. je dostigao već blizu 50.000 stanova.¹⁷

SISTEM STAMBENE PRIVREDE

Posle veoma široke i dugotrajne javne diskusije, Savezna skupština je u aprilu 1965. usvojila Rezoluciju o daljem razvoju sistema stambene privrede.¹⁸ U Rezoluciji su utvrđeni sledeći osnovni zadaci i principi;

— povećati obim stambene izgradnje, uz odgovarajući porast njenog učešća u investicionoj potrošnji i sredstvima namenjenim ličnom i društvenom standardu;

— osloboditi stambenu privredu administrativnih odnosa, elemenata budžetskog načina finansiranja i distribucije stanova, i radnim ljudima omogućiti slobodnije, ekonomski uslovljeno, opredeljivanje za vrstu i kategoriju stana, i dovesti ih u osnovi u jednak položaj, bilo da pribavljaju stan u ličnu svojinu, bilo da ga uzimaju u zakup;

— pri ujednačavanju uslova privređivanja i uspostavljanju odgovarajućih odnosa cena u privredi, obezbediti da stanarine i cene komunalnih usluga postanu realna osnova proširene reprodukcije u stambeno-komunalnoj privredi i dobiju odgovarajuće mesto u ličnim dohocima i strukturi potrošnje;

¹⁷ Opširnije o stambenoj izgradnji vidi: »Jug. pregled«, 1966, oktobar, str. 377—384 (105—112).

¹⁸ Vidi: »Jug. pregled«, 1965, april, str. 145—148 (29—32).

— politikom opštinskih skupština i merama za razvoj gradova i drugih naselja, a naročito stambenom izgradnjom i korišćenjem zemljišta, obezbediti proces urbanizacije koji će biti usklađen sa privrednim razvitkom područja i prilagođen socijalnoj strukturi, produktivnosti rada i ekonomskim mogućnostima stanovništva;

— ovim zadacima prilagoditi sistem finansiranja stambene izgradnje, način formiranja i nivo stanarina, kao i način upravljanja stambenim zgradama u društvenoj svojini. Osnovni elementi sistema, a naročito uslovi dobijanja kredita, treba da budu stabilni za duži period. Izmene u osnovnim elementima stanarina treba vezati za izmene u visini ličnih dohodaka i produktivnosti rada u stambenoj izgradnji.

Navedeni principi su ubrzo i ozakonjeni. Savezna skupština je u julu 1965, zajedno sa mnogim propisima za sprovođenje privredne reforme, donela i nekoliko zakona iz oblasti stambene privrede,¹⁹ a do kraja godine usaglašeno je još nekoliko zakonskih propisa i tako uspostavljeni novi odnosi počev od 1. januara 1966. Time su izgradnja i eksploatacija stambenih zgrada postavljeni na ekonomske osnove.

Da bi novi sistem mogao da funkcioniše od 1. januara 1966, bilo je potrebno preduzeti neke mere već sa 1. avgustom 1965.

REVALORIZACIJA STANOVA. U okviru navedenih mera, svim stambenim zgradama u društvenoj svojini utvrđena je nova vrednost. Ovo je bilo neophodno, jer se evidentirana vrednost stambenih zgrada veoma razlikovala, već prema tome da li je bila utvrđena 1. januara 1960. ili je to bila nabavna cena. Kao kriterijum za utvrđivanje nove vrednosti stambenih zgrada uzeta je prosečna cena izgradnje iz decembra 1964.²⁰ Pri tom su upotrebljeni različiti ali u osnovi veoma pojednostavljeni metodi valorizovanja, koju su veći značaj davali opremi i komforu stana nego vrednosti ugrađenih materijala. Treba napomenuti da nije utvrđena početna vrednost zgrada, već vrednost u momentu procene, jer se u ovom periodu stanarina još utvrđivala na bazi vrednosti stana, pa je njegova vrednost za ovu svrhu morala biti umanjena za amortizovani deo.

Revalorizacijom stambenih zgrada vrednost stanova utvrđena u 1960. mogla je biti povećana najviše za 110%, što je praktično značilo da se vrednost kvadratnog metra prosečnog stana (100 bodova) mogla utvrditi u rasponu između 88.200 i 101.600 st. din. Međutim, takvu mogućnost iskoristilo je veoma malo opština odnosno gradova. Većina opština, radi očuvanja standarda zakupaca stanova, određila je niže vrednosti. U 73 jugoslovenska grada vrednost društvenog stambenog fonda procenjena je na oko 14.767 miliona novih din., ili u proseku 65.700 st. din. po 1 m² korisne površine stana.²¹

Kao posledica revalorizacije stanova, odnosno izjednačenja njihove vrednosti na višem nivou, došlo je do povećanja odnosno ujednačenja stanarina. Kao i vrednost stanova, i stanarine su mogle biti povećane najviše za 110%. Ovo povećanje stanarina nije kompenzirano povećanjem ličnih dohodaka.

STAMBENA PREDUZEĆA. Usvajanjem stanovišta da je izdavanje stanova u zakup privređivanje, posredno je predodređen i organizacioni oblik gazdovanja stambenim zgradama. Stambene zgrade u društvenoj svojini postale su osnovno sredstvo organizacija za gazdovanje stambenim zgradama u društvenoj svojini — stambenih preduzeća,

¹⁹ Osnovni zakon o utvrđivanju vrednosti stambenih zgrada, stanova i poslovnih prostorija, Zakon o prestanku važenja Zakona o finansiranju stambene izgradnje (»Službeni list SFRJ«, 34/65), Osnovni zakon o privrednom poslovanju (gazdovanju) stambenim zgradama u društvenoj svojini i Zakon o izdavanju sredstava za stambenu izgradnju (»Službeni list SFRJ«, 35/65). Odgovarajuće izmene izvršene su i u Zakonu o stambenim odnosima, čiji je prečišćen tekst objavljen u »Službenom listu SFRJ«, 11/66.

²⁰ O kretanju cena izgradnje stanova poslednjih godina, vidi: »Jug. pregled«, 1967, januar, str. 17—24(11—18).

²¹ Podaci ankete Stalne konferencije gradova prikupljeni za savetovanje o sprovođenju stambene reforme, održano u Rijeci u martu 1967.

čiji su osnivači mogli biti društveno-političke zajednice, u prvom redu opštine, ali i sva druga društveno-pravna lica koja su raspolagala stambenim fondom u društvenoj svojini.

Stambeno preduzeće spada u red komunalnih radnih organizacija od posebnog društvenog interesa. U radnički savet stambenog preduzeća ulaze predstavnici osnivača odnosno onih investitora koji su uneli stambene zgrade u fond stambenog preduzeća, kao i predstavnici korisnika stanova. Radnički savet ovlašćen je da utvrđuje politiku stambenog preduzeća, donosi program investicionog održavanja, odlučuje o korišćenju proširanog dela fonda stambenih zgrada koji je namenjen proširenoj reprodukciji, itd.

Stambeno preduzeće ne odlučuje o davanju stanova na korišćenje. To su pravo zadržali osnivači odnosno investitori koji su uneli stambene zgrade u fond preduzeća. Zakon garantuje svim investitorima koji svoje stanove unesu u fond stambenog preduzeća pravo da svojim radnicima dodeljuju na korišćenje i sve nove stanove izgrađene sredstvima amortizacije koju stambeno preduzeće akumulira iz stanarina od unetih stanova. Tako akumulirana amortizacija može se koristiti i za otplatu kredita.

Stambeno preduzeće posluje po ekonomskim principima, s tim što na raspolaganje njegovim fondom osnovnih sredstava utiču osnivači odnosno društveno-pravna lica koja su stanove i stambene zgrade unela u fond preduzeća.

Pravo osnivača stambenog preduzeća je različito korišćeno. U svakoj opštini osnovano je bar jedno stambeno preduzeće ili pogon pri već postojećoj komunalnoj organizaciji, dok su pojedini investitori, tj. radne organizacije i ustanove, osnivali i »svoja« preduzeća ili pogone. Prema anketi Stalne konferencije gradova, u 73 najveća jugoslovenska grada ima 115 stambenih preduzeća. Među njima 13 gazduje sa manje od 100 stanova, 31 sa 100—1.000 stanova, 51 sa 1.000—5.000 stanova, 9 sa 5.000—10.000 stanova, a samo 9 sa preko 10.000 stanova.

Osnivanjem stambenih preduzeća stvoreni su preduslovi da se stanovima u društvenoj svojini gazduje kao celinom i da se obezbedi njihovo bolje održavanje, naročito investiciono, koje je bilo zapostavljeno gotovo u celom posleratnom periodu.

Stanarina. Stambena preduzeća ostvaruju prihod naplatom stanarine i zakupnine za poslovne prostorije. Stanarina tako postaje cena usluge koju plaća korisnik stana. Ona se više ne određuje administrativno, rešenjem upravnog organa, već se ugovara sa korisnikom stana. Opštinske skupštine su ovlašćene da propišu najviši iznos stanarine za svoje područje, pri čemu treba da vode računa o kvalitetu i kategoriji, vrednosti i pogodnostima stana, ali i o uslovima za kreditiranje stambene izgradnje. Takvo usmeravanje visine stanarine sadrži kvalitativnu novinu u odnosu na prethodni period. Stanarina nije više isključiva funkcija vrednosti konkretnog stana, već ugovoreni iznos koji treba da zavisi u prvom redu od površine, kvaliteta i komfora koji stan pruža korisniku. Pored toga, stanarina sadrži i deo namenjen proširenoj reprodukciji, što znači da je postala ekonomski uslovljena cena usluga, iako limitirana odlukom opštinske skupštine, što joj i dalje daje obeležje društvene konvencije a ne slobodno formirane stanarine. Od politike opštinske skupštine zavisi opšti nivo stanarine, i to: u kojoj će meri stanarina stimulirati građane na ulaganje sopstvenih sredstava u stambenu izgradnju, kao i u kojoj meri će stambeno preduzeće biti sposobno za proširenu reprodukciju stambenog fonda. Viši nivo stanarina u opštini jače pogađa standard sadašnjih zakupaca stanova, ali pruža sve više mogućnosti da se stambeni manjak brže uklanja.

U 1966. godišnja stanarina u Jugoslaviji iznosila je nešto manje od 4% vrednosti stambenog fonda u zakupu, a u 1960. oko 2%. Pošto je i vrednost stambenog fonda dvostruko uvećana, ugovorene stanarine za isti stambeni fond su četiri puta veće nego u 1960. U stambenim preduzećima 73 najveća jugoslovenska grada ostvaren je u 1966. prihod od stanarina u iznosu od preko 547 milijardi st. din. Međutim, zakupci stanova — nosioci stanarskog prava —

platili su u toj godini samo polovinu te sume. Stambena preduzeća primaju regres (subvenciju) za razliku između dela stanarine koju plaćaju stanari i iznosa koji je ugovoren za 1970. Subvencija se smanjuje svake godine za 1/4 razlike, za koliko se povećava i stanarina za stanare. Sredstva za subvencioniranje stanarine u opštinama formiraju se zahvatanjem dela namenskog doprinosa za stambenu izgradnju, koji je sada ustupljen namenski za stambenu izgradnju svakom isplatiocu ličnog dohotka, penzije ili invalidnine, i to po stopi koju propiše skupština opštine.

Povećanje stanarine u narednim godinama, iako iznosi godišnje oko 25% u odnosu na stanarine iz 1966. godine²², relativno neće znatnije opteretiti porodične budžete, jer do 1970, prema Društvenom planu, i lični dohoci treba da se skoro udvostruče.

Stanarina će u porodičnom budžetu predstavljati i dalje relativno nisku stavku — oko 5,5%. U 1964. učešće stanarine u budžetu 3-člane porodice iznosilo je 3,4%, a 4-člane 4,4%, dok se u 1965. taj odnos izmenio na štetu 3-člane (4,5%) a u korist 4-člane porodice (4,1%)²³. Prosečna stanarina koju je u 1966. plaćao zakupac takođe je bila relativno niska — oko 3.700 st. din. mesečno. Anкета Stalne konferencije gradova, koja obuhvata samo veće gradove, sa većim i kvalitetnijim stanovima, pokazuje da je prosečna stanarina u 1966. iznosila mesečno 5.220 st. din., ili oko 99 st. din. po 1 m². Ovaj prosek indirektno pokazuje da je, posmatrano u celini, globalna godišnja stanarina iznosila 3,77% vrednosti celokupnog stambenog fonda u zakupu. Detaljnija ispitivanja, inače, pokazuju da se prosečna stanarina u gradovima u 1966. kretala oko 130 st. din. po 1 m² mesečno, a u 1965. godini 90 st. din.²⁴

Upravljanje stambenim zgradama. U zgradi sa više stanova postoje skup stanara i kućni savet, koji se stara o tekućem održavanju zgrade i raspoláže delom stanarine koji je namenjen za tu svrhu. Stanari nisu više odgovorni za investiciono održavanje stambene zgrade, već je to obaveza stambenog preduzeća.

Proširivanje stambenog fonda je značajna funkcija stambenog preduzeća. To je njegov poseban ekonomski interes, jer povećani stambeni prostor donosi, kroz stanarine, veći prihod. Sva sredstva koja stambeno preduzeće akumulira kroz amortizaciju i sva sredstva koja preostanu nakon podmirenja troškova održavanja i poslovanja, služe stambenom preduzeću za proširenu reprodukciju (uključujući i zamenu dotrajalih zgrada). Stambeno preduzeće tim sredstvima može da kupuje ili gradi nov stambeni prostor. Pri tom se računa da će stambeno preduzeće koristiti bankarske kredite, kao i da će razviti razne oblike udruživanja sredstava mnogobrojnih interesenata za stan.

Interes za udruživanje slobodnih sredstava investitora (radnih organizacija) manifestuje se u želji svakog od njih da sa što manje sredstava reši veći broj stambenih problema. Radnim organizacijama nije toliko stalo da kupe stan koliko da steknu pravo da stan dodeljuju na korišćenje. Stambeno preduzeće, međutim, ima upravo obrnut interes. U takvim uslovima udruživanje sredstava ima realnu ekonomsku osnovu. Uplatom učešća u fond stambenog preduzeća radne organizacije mogu steći pravo da raspolážu adekvatnim brojem stanova. Proračuni pokazuju da radna organizacija ili pojedinac mogu sredstvima u iznosu od 30%—40% od vrednosti stana kupiti pravo na korišćenje stana, s tim da stan kupi ili izgradi stambeno preduzeće, koristeći 40% bankarskih kredita i dodajući iz sopstvenih fondova potrebnu razliku. Iz stanarine koju ubira iz tako pribavljenih stanova stambeno preduzeće može da otplaćuje anuitete i da amortizuje svoja uložena sredstva.

²² Prema podacima Saveznog zavoda za statistiku (»Indeks«, br. 3/67, stanarina je u 1967. povećana za 22%).

²³ Podaci: Statistički godišnjak SFRJ, 1966.

²⁴ Podaci: Anкета o životnom standardu u 1966 — Bilten Saveznog zavoda za statistiku, br. 449/67.

Udruživanje sredstava kod stambenih preduzeća ima i još jednu značajnu prednost, jer omogućava da stambeno preduzeće postane veliki kupac stanova, a to je jedna od veoma važnih pretpostavki stambene reforme. Naime, stambeno preduzeće ima interes da u svoj stambeni fond unosi samo one stanove koji obezbeđuju racionalno poslovanje, a ne i stanove visokih cena i slabijeg kvaliteta. U uslovima kada se razvija proizvodnja stanova za tržište, proizvođači stanova su na taj način suočeni sa velikim kupcem, koji indirektno usmerava proizvodnju i utiče na stabilizaciju cena.

KREDITIRANJE STAMBENE IZGRADNJE takođe je usklađeno sa ostalim promenama u sistemu. Ukinuti su namenski opštinski fondovi za stambenu izgradnju, a njihova sredstva i obaveze prešli su od 1. januara 1966. na poslovne banke. Banke su preuzele oko 1.130 milijardi st. din. sredstava, koja su plasirana najčešće na 30 godina i sa 1% kamate. Procenjuje se da će anuiteti iznositi u prvim godinama oko 40 milijardi st. din.

Sistem kreditiranja uključen je u postojeći bankarski mehanizam, ali još uvek sa izdvojenim namenskim krugom sredstava za stambenu i komunalnu izgradnju. Da bi bile stimulirane da plasiraju i druga sredstva na ovo područje, banke su oslobođene obaveza da plaćaju 4% kamate koju inače plaćaju na sopstveni kreditni fond.

Uslovi kreditiranja nisu propisani zakonom, već ih utvrđuju poslovne banke. Banke bi trebalo da budu zainteresovane za dugoročno kreditiranje kupaca stanova, jer u protivnom građevinska preduzeća — takođe njihovi komitentni — ne bi mogla da prodaju proizvedene stanove. Sistem polazi od pretpostavke da će doći do efikasnije cirkulacije svih raspoloživih sredstava za stambenu izgradnju, odnosno da se namenskim sredstvima budućih interesenata za stan kreditiraju oni koji su već svoja sredstva držali kod banke određeno vreme. Banke najčešće odobravaju kredite sa 30-godišnjim rokom vraćanja i sa 2% kamate, s tim da se pravo na korišćenje kredita u visini od 40% stiće nakon 14 meseci od dana ulaganja 60% sredstava kod banke.

Posebni uslovi predviđeni su za dugoročnu štednju za stan. Od dužine štednog perioda zavisi visina odobrenog kredita. Na štednju su upućeni samo individualni interesi za stan.

Kredit za nabavku stana može svojim radnicima da odobrava i radna organizacija iz fonda zajedničke potrošnje (u koji ulazi i doprinos ustupljen namenski za stambenu izgradnju), a radnik može taj kredit uplatiti kao sopstveno učešće kod banke i tako obezbediti veću masu kredita, pod uslovom da njegov lični dohodak podnosi otplatu takvog kredita.

Ovakva politika finansiranja stambene izgradnje trebalo bi da ekonomskim sredstvima vodi ka uravnotežnju proizvodnje i potražnje stanova.

STAMBENI ODNOSI ostali su nepromenjeni. I dalje je zadržan institut stanarskog prava. Isključena je mogućnost otkazivanja ugovora bez zakonskog osnova. Ako stanar ispunjava obaveze (plaća stanarinu, podmiruje troškove tekućeg održavanja stana, i sl.), stanodavac može tražiti raskid ugovora o korišćenju stana odnosno iseljenje samo ako stanaru obezbedi drugi odgovarajući stan. Stanarsko pravo se u slučaju smrti nosioca prenosi na bračnog druga ili na nekog drugog člana porodice domaćinstva. Svi sporovi oko korišćenja stana preneti su zakonom u sudsku nadležnost.

Izuzetno, opštinska skupština može dozvoliti ugovaranje slobodnih stanarina i zaključivanje ugovora na određeno vreme. Korisniku stana ostavljeno je pravo da posred-

stvom opštinskog suda traži utvrđivanje stanarine, ako smatra da se zakupodavac ne pridržava uslova iz zakona ili odluke opštinske skupštine o najvišim iznosima stanarine.

NEKI AKTUELNI PROBLEMI U REALIZACIJI SISTEMA STAMBENE PRIVREDE. Kao integralni deo privredne reforme, usvojeni sistem stambene privrede zasnovan je na dvema bitnim pretpostavkama: 1) na stabilizaciji cena gradnje stanova, kako bi prihodi od stanarina omogućili proširenu reprodukciju; i 2) na povećanju ličnih dohodaka po stopi koja omogućuje postepeno prenošenje troškova stanovanja sa opšte na ličnu potrošnju. Ostvarenje tih pretpostavki vodilo bi stalnom umerenom rastu stambene izgradnje i mobilisanju slobodnih sredstava kod banaka za njihovo racionalno plasiranje u kreditiranje proizvodnje stanova i kreditiranje kupaca. Tako bi se cela društvena stambena privreda u velikoj meri zasnivala na samofinansiranju. Društvena i lična stambena izgradnja razvijale bi se paralelno, u okvirima koncepcija urbanističkih i regionalnih planova.

Prva iskustva i ocene stambene reforme pokazuju da je poboljšano investiciono održavanje stambenih zgrada i da su kod stambenih preduzeća akumulirana izvesna sredstva za izgradnju novih stanova. Sve su češći i dugoročni programi rešavanja stambenih problema u radnim organizacijama, sa veoma izraženom tendencijom za gradnju skromnijih zgrada.

Međutim, stabilizacija cena gradnje stanova u 1966. nije ostvarena, jer cene stanova na tržištu daleko prevazilaze vrednosti koje su dobivene revalorizacijom stambenih zgrada u 1965.

Visoke i nestabilne cene stanova negativno utiču na kreditni sistem odnosno na uspostavljanje trajnijeg i stabilnog sistema dugoročne stambene štednje, na kojem je inače zasnovan automatizam u kreditiranju stambene izgradnje.

Na današnji nivo cena utiče niz faktora, među kojima najznačajnije mesto, pored proizvodnih troškova, zauzimaju troškovi uređivanja terena. Troškovi komunalnog opremanja zemljišta i preseljavanja stanara iz porušenih zgrada, povećavaju cenu stana i do 60%. Eliminisanje ovih troškova iz cene stana zavisi delimično od opštine, a delimično od zajedničkih napora komunalnih službi da svoju investicionu politiku usklade sa stambenom izgradnjom.

* * *

Prema Društvenom planu razvoja Jugoslavije, do 1970. treba da se izgradi oko 700.000 stanova (7 na 1.000 stanovnika godišnje). Ostvarenjem ovog plana, prosečna površina stana na 1 lice u 1970. treba da se poveća na 11,6—11,8 m² (u 1950. iznosila je 8,7 m², a u 1961 — 10,0 m²).

U 1966. prvoj godini Društvenog plana razvoja Jugoslavije, izgrađeno je 129.946 stanova, od čega 50.900 u društvenoj i 79.046 u privatnoj svojini²⁵, što znači da se Plan na startu ostvaruje.

OBRADA: BOŽIDAR POPOVIĆ, savetnik saveznog sekretara za zdravstvo i socijalnu politiku; Recenzija: B. Sefer, savetnik u CK SKJ; D. Stefanović, viši predavač Ekonomskog fakulteta u Beogradu.

²⁵ Prema prethodnim podacima Saveznog zavoda za statistiku (Saopštenje br. 89/1967).

VISOKO ŠKOLSTVO 1960—1966.

Razvoj visokog školstva u periodu od njegove reforme¹, tj. od donošenja Opšteg zakona o fakultetima i univerzitetima i Rezolucije Savezne narodne skupštine o obrazovanju i stručnih kadrova² (juna 1960), imao je dve karakteristične etape: u prvoj (1960/61—1962/63) došlo je do osnivanja velikog broja novih visokoškolskih ustanova, a u drugoj narednoj do konsolidacije mreže tih ustanova.³

MREŽA

Ekspanzija mreže visokoškolskih ustanova, koja je bila najizraženija na početku školske 1960/61, nastavljena je u toku dve naredne godine. U tim godinama osnovane su 44 nove ustanove za visoko obrazovanje, i to 35 fakulteta (računajući i fakultete nastale podelom postojećih i isturena — detašavana odeljenja) i 9 visokih škola, a broj umetničkih akademija ostao je nepromenjen. U toku naredne tri školske godine, međutim, osnovana su samo 3 nova fakulteta i 3 umetničke akademije, a broj visokih škola ostao je uglavnom nepromenjen. (Tabela 1.)

TABELA 1 — BROJ USTANOVA ZA VISOKO OBRAZOVANJE 1959/60—1965/66.

	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66
Ukupno	77	98	113	121	123	124	127*
Fakulteti	59	77	88	94	92	93	97*
Visoke škole	7	10	14	16	17	17	16
Umetničke akademije	11	11	11	11	14	14	14

* Uključeno Tehnološko-metalurško odeljenje u Sisku zagrebačkog Tehnološkog fakulteta, koje podacima Saveznog zavoda za statistiku nije obuhvaćeno. Isto je učinjeno i u narednim tabelama u kojima se pojavljuje ovaj podatak.

Podaci: Statistički bilten Saveznog zavoda za statistiku, br. 255 339, 364, 397 i 439.

U ovom periodu došlo je i do formiranja dva nova univerziteta: u Novom Sadu (juna 1960), koji je u školskoj 1965/66. imao 7 fakulteta (Filozofski, Pravni, Poljoprivredni, Medicinski, Mašinski i Tehnološki u Novom Sadu i Ekonomski u Subotici) i u Nišu (oktobra 1965), koji je u školskoj 1965/66. imao 3 fakulteta (Tehnički, Pravno-ekonomski i Medicinski) koji su se tada nalazili u sastavu Beogradskog univerziteta. (Tabela 2.)

Reformom visokog školstva omogućena je šira inicijativa zainteresovanih faktora za osnivanje visokoškolskih ustanova. Kao osnivači pojedinih visokoškolskih ustanova pojavile su se i uže društveno-političke zajednice i radne, u prvom redu privredne organizacije. Došlo je do rastere-

¹ Vidi: »Reforma visokog školstva«, »Jug. pregled«, 1960, jun, str. 267—270 (25—28), i »Sprovođenje reforme visokog školstva«, »Jug. pregled«, 1962, maj, str. 223—234 (17—28).

² O stanju visokog školstva pre reforme vidi: »Visoka nastava«, »Jug. pregled«, 1957, mart, str. 139—143 (13—17), i 1959, januar, str. 23—27 (1—5).

³ Vidi: »Obrazovanje stručnih kadrova«, »Jug. pregled«, 1960, jul—avgust, str. 319—324 (35—40).

⁴ Od reforme visokog školstva (1960) u sistem visokoškolskog obrazovanja, pored fakulteta, visokih škola i umetničkih akademija, uključene su i više škole. U ovoj informaciji, međutim, više škole — zbog njihove mnogobrojnosti, raznovrsnosti i nekih specifičnosti njihovog razvoja i problematike — nisu obuhvaćene. Njihov razvoj u tom periodu biće prikazan u posebnoj informaciji u »Jugoslovenskom pregledu«.

KARTOGRAM — BROJ FAKULTETA, VISOKIH ŠKOLA I UMETNIČKIH AKADEMIJA U 1965/66. PO GRADOVIMA

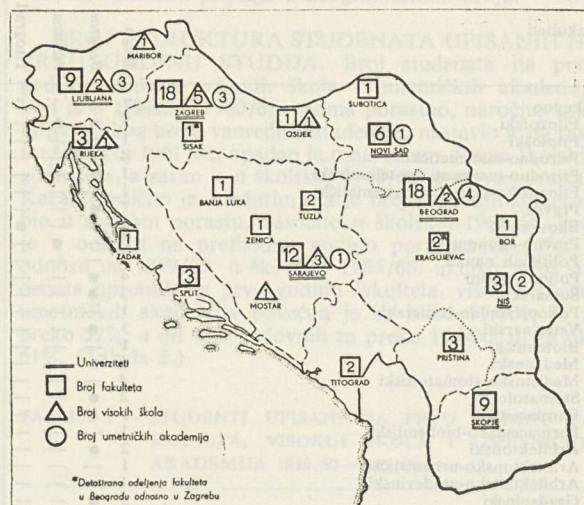

TABELA 2 — BROJ FAKULTETA PO UNIVERZITETIMA 1959/60—1965/66.

Univerziteti	1959/60	1960/61	1962/63	1964/65	1965/66
Ukupno	59	78	94	92	97
Sarajevo	9	11	16	16	16
Zagreb	14	19	27	25	27
Skoplje	7	7	7	7	9
Ljubljana	9	9	9	9	9
Beograd	20	25	28	28	26
Novi Sad	—	7	7	7	7
Niš	—	—	—	—	3

Podaci: kao u tabeli 1.

ćenja postojećih univerzitetskih centara i visokoškolskih ustanova u tim centrima, jer su skoro svi novoosnovani fakulteti otvarani u industrijskim i kulturnim centrima u unutrašnjosti zemlje. Pored toga, pojedini fakulteti osnivali su i odeljenja u mestima van svog sedišta, a neka od tih odeljenja već su prerasla u fakultete.

U školskoj 1965/66. mreža fakulteta, visokih škola i umetničkih akademija obuhvatala je 22 grada, a u školskoj 1959/60. samo 10 gradova. (Tabele 3 i 4.)

Približavanjem visokoškolskih ustanova mestima boravka i rada samih studenata, mnogima je omogućeno da jednovremeno rade i studiraju ili da samo studiraju kao redovni studenti.

Naročito pozitivno bilo je proširivanje mreže tehničkih fakulteta i visokih tehničkih škola, kao ustanova najvišeg školskog obrazovanja koje su od posebnog značaja za savremeni društveni i privredni razvoj zemlje. U školskoj 1965/66. u oblasti tehničkih nauka bilo je ukupno 42 fakulteta i visokih škola, a u školskoj 1959/60. u celoj zemlji bile su samo 22 takve ustanove.

Međutim, mreža visokoškolskih ustanova u proteklom periodu proširivana je često bez potrebnih organizacionih, kadrovskih i materijalnih priprema i obezbeđenja neophodnih uslova za rad ustanova takvog karaktera (kadrovi, prostor, laboratorijska oprema, smeštaj i ishrana studenata, i sl.), što je dovelo do stagniranja, a često i do opadanja kvaliteta obrazovanja, naročito u novoosnovanim ustanovama. Pojedine visokoškolske ustanove formirane u tom periodu još uvek imaju ozbiljnih teškoća u obezbeđivanju kvalitetnog nastavnog osoblja, školskog i laboratorijskog prostora i ostalih materijalnih uslova.

TABELA 3 — MREŽA FAKULTETA U ŠKOLSKOJ 1965/66. PO MESTIMA I UNIVERZITETIMA*

Fakulteti	Svega	Beograd	Priština	Titograd	Bor	Kragujevac	Zagreb	Rijeka	Split	Zadar	Sisak	Osiijek	Ljubljana	Sarajevo	Tuzla	Zenica	Banja Luka	Skoplje	Novi Sad	Subotica	Niš	
Ukupno	97	18	3	2	1	2	18	3	3	1	1	1	9	12	2	1	1	9	6	1	3	
Filozofski	7	●	●				●						●					●				
Filološki	1	●																				
Prirodno-matematički	4	●					●							●				●				
Prirodno-matematičko-tehnološki	1												●									
Filozofsko-prirodno matematički	1												●									
Pravni	7								●										●			
Ekonomski	10	●		●		○	●	●				●	●	●				●	●	●		
Pravno-ekonomski	2		●																			●
Političkih nauka	1						●															
Poljoprivredni	4						●															
Šumarski	3	●					●							●								
Poljoprivredno-šumarski	1																					
Veterinarski	3	●					●							●								
Biotehnički	1												●									
Medicinski	4	●					●	●											●			
Medicinsko-stomatološki	4	●											●	●					●			
Stomatološki	2						●															●
Farmaceutski	1	●																				
Farmaceutsko-biohemijski	1																					
Arhitektonski	2	●					●															
Arhitektonsko-urbanistički	1																					
Arhitektonsko-gradevinski	1																					
Gradevinski	3	●												●								
Arhitektonsko-gradevinsko-geodetski	1						●						●									
Geodetski	1						●															
Mašinski	6	●				○		●					●	●								
Mašinsko-brodograđevni	1						●															
Saobraćajni	1																					
Tehnološki	4	●					●								●							
Hemijsko-tehnološki	1								●													
Tehnološko-metalurški	2										○											
Metalurški	1																					
Rudarski	1																					
Rudarsko-geološki	1	●																				
Rudarsko-geološko-naftni	1							●														
Rudarsko-metalurški	1																					
Tehnički	4		●	●																		
Elektrotehnički	5	●							●					●								
Elektromašinski	1																					

* Fakulteti su obeleženi znakom ●, isturena (detašovana) odeljenja znakom ○, a univerzitetski centri kurzivom (u zaglavlju tabele).

Podaci: Savezni sekretarijat za obrazovanje i kulturu.

TABELA 4 — MREŽA VISOKIH ŠKOLA I UMETNIČKIH AKADEMIJA U ŠKOLSKOJ 1965/66.

	Svega	Beograd	Niš	Novi Sad	Zagreb	Osiijek	Rijeka	Ljubljana	Maribor	Sarajevo	Mostar
Visoke škole — ukupno	16	2	—	—	5	1	1	2	1	3	1
Visoke škole političkih nauka	3	1	—	—	—	—	—	1	—	1*	—
Pedagoške akademije	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
Visoke industrijsko-pedagoške škole	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—
Visoke škole za fizičko vaspitanje	4	1**	—	—	1	—	—	1	—	1*	—
Visoke defektološke škole	1	—	—	—	1***	—	—	—	—	—	—
Visoke upravne škole	1	—	—	—	1***	—	—	—	—	—	—
Visoke poljoprivredne škole	1	—	—	—	—	1***	—	—	—	—	—
Visoke privredne škole	2	—	—	—	1***	—	—	—	—	—	1
Visoke tehničke mašinske škole	2	—	—	—	1***	—	—	—	—	—	1
Umetničke akademije — ukupno	14	4	2	1	3	—	—	3	—	1	—
Muzičke akademije	6	1	1	1	1	—	—	1	—	1	—
Pozorišne akademije	3	1	—	—	1	—	—	1	—	—	—
Akademije likovnih umetnosti	3	1	—	—	1	—	1	1	—	—	—
Akademije primenjenih umetnosti	2	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—

* U sastavu Univerziteta u Sarajevu.

** U sastavu Univerziteta u Beogradu.

*** U sastavu Sveučilišta u Zagrebu.

Podaci: kao u tabeli 3.

Za period ekspanzije karakteristična je i činjenica da razvoj mreže visokoškolskih ustanova i njihove strukture (odseci, smerovi, grupe) nije bio uvek zasnovan na proučenim ili bar temeljitije ocenjenim potrebama za određenim profilima kadrova. Došlo je do formiranja niza novih istodrodnih ustanova i do cepanja i usitnjavanja starih, tako da danas u okviru iste republike, pa čak i istog univerziteta, postoji veći broj identičnih studija, usled čega se kapaciteti pojedinih visokoškolskih ustanova ne koriste u dovoljnoj meri. Ovi dezintegracioni procesi nepovoljno su se odrazili na materijalnu bazu nastave (paralelne laboratorije, biblioteke i dr.) i na kvalitet obrazovanja. Pored toga, znatno je povećan broj nastavnika i saradnika.

U toku poslednje dve godine, međutim, zabeležena su neka pozitivna integraciona kretanja gotovo u svim republikama, ali se način realizacije ideja o racionalnijoj organizaciji nastave, kao i o oblicima i obimu integracionih rešenja, nalazi uglavnom još u fazi izučavanja. Na univerzitetima u Sarajevu i Beogradu, na primer, radi se na određivanju tzv. matičnih fakulteta i organizovanju na njima matičnih katedri za određene predmete, zajedničkih za više fakulteta; takva tendencija ispoljava se i u pogledu laboratorija, kabineta i manjih fakultetskih zavoda odnosno instituta, kojima bi se zajednički služili u prvom redu fakulteti koji su u istoj zgradi; na Sveučilištu u Zagrebu priprema se integracija Strojarsko-brodograđevnog fakulteta i Visoke tehničke škole; itd.

STUDENTI

NAČIN UPISA. Do 1964. upis studenata na fakultete, visoke škole i umetničke akademije bio je regulisan Odlukom o konkursima i uslovima za upis na fakultete, visoke škole

i umetničke akademije, koju je Savezno izvršno veće donelo u 1959. Upis se vršio na osnovu konkursa, pri čemu su postojali posebni uslovi za lica sa završenom srednjom školom a posebni za lica bez odgovarajuće odnosno bez završene srednje škole.⁴

Izbor kandidata sa završenom srednjom školom vršen je na osnovu opšteg uspeha na prethodnom stupnju školovanja odnosno na osnovu uspeha postignutog iz nastavnih predmeta koji su od posebnog značaja za određeni fakultet. Ako je na jednom fakultetu uslove konkursa ispunjavao veći broj kandidata od broja predviđenog konkursom, fakultet je mogao izvršiti proveravanje sposobnosti kandidata za uspešno studiranje na tom fakultetu, pri čemu su od proveravanja bili oslobođeni odlični, a eventualno i vrlo dobri učenici. Opšti zakon o fakultetima i univerzitetima iz 1960. takođe je dopuštao ograničenje upisa na pojedinim fakultetima samo izuzetno, tj. ako nije bilo moguće organizovati nastavu za sve prijavljene studente.

Izmenama i dopunama Opšteg zakona o školstvu izvršenim u 1964. kada je prestao da važi Opšti zakon o fakultetima i univerzitetima iz 1960. stavljena je van snage i Odluka SIV-a o konkursima i uslovima za upis na fakultete, visoke škole i umetničke akademije. Opšti zakon o školstvu doneo je uopštenu odredbu da građani koji su završili gimnaziju ili stručnu školu imaju jednaka prava da se pod propisanim uslovima upišu na odgovarajuće više škole, fakultete, visoke škole i umetničke akademije, ali je u praksi i dalje primenjivan raniji način upisa.

U školskoj 1966/67. bio je ograničen prijem skoro na svim fakultetima svih univerziteta, osim većine fakulteta Ljubljanskog i pojedinih grupa na fakultetima nekih drugih univerziteta.

Uslovi za upis su različiti ne samo između pojedinih univerziteta već i između fakulteta istog univerziteta. Na nekim fakultetima kandidati sa određenim (odličnim a ponegde i vrlo dobrim) uspehom u srednjoj školi primani su bez ikakvog kvalifikacionog ispita; na drugima — samo na osnovu uspeha u odgovarajućoj srednjoj školi i iz predmeta od posebnog značaja za studiranje na određenom fakultetu; neki fakulteti primali su kandidate isključivo prema uspehu u srednjoj školi a neki — samo prema uspehu na kvalifikacionom ispitu; itd. Najveći broj fakulteta upisivao je kandidate na osnovu uspeha u prethodnom školovanju i na kvalifikacionom ispitu. Na većini fakulteta koji su kandidate birali na ovaj način, u slučaju većeg broja prijavljenih, prioritet je određen utvrđivanjem rang-liste. Karakter kvalifikacionih ispita bio je različit, a isto tako i način izvođenja (ispit su polagali ili svi kandidati ili svi osim odličnih; negde je ovaj ispit polagan samo u slučaju ako je broj prijavljenih kandidata prelazio kapacitet fakulteta; itd).

Većina fakulteta ne upisuje kandidate sa završenom tzv. neodgovarajućom školom, tj. školom čiji sadržaj ne odgovara kao osnova za studije na datom fakultetu. Na pojedinim fakultetima, ovi kandidati moraju polagati posebne dopunske ispite.

Kandidati bez završene srednje škole polažu prijemni ispit, koji se sastoji iz opšteg i posebnog dela, a može se polagati uglavnom u tri ispitna roka. Zahtevi u pogledu odgovarajuće prakse, kao prethodnog uslova, različiti su na pojedinim fakultetima. Uspeh ovih kandidata na prijemnom ispitu varira u vrlo širokim granicama po godinama i po fakultetima. Prema podacima nekih univerziteta, od ukupnog broja prijavljenih kandidata prijemni ispit su položili: na Univerzitetu u Ljubljani od 19% do 29%, na Univerzitetu u Skoplju od 5% do 26%, na Univerzitetu u Novom Sadu od 4% do 20%, na Univerzitetu u Sarajevu od 20% do 28%, itd.

Uslovi za upis vanrednih studenata su uglavnom isti kao i za prijem redovnih studenata, ali se na većini fakulteta vanredni studenti primaju u neograničenom broju.

BROJ I STRUKTURA STUDENATA UPISANIH NA PRVU GODINU STUDIJA. Broj studenata na prvoj godini fakulteta, visokih škola i umetničkih akademija, koji je u školskoj 1960/61. veoma porastao, naročito usled upisa velikog broja vanrednih studenata, nastavio je da raste i u školskoj 1961/62, opadao je u narednim dvema školskim godinama, a zatim je u školskoj 1965/66. ponovo porastao. Karakteristično je, međutim, da je broj redovnih studenata bio u stalnom porastu, naročito u školskoj 1965/66, kada je u odnosu na prethodnu godinu porastao za 27%. U odnosu na 1959/60, u školskoj 1965/66. ukupan broj studenata upisanih na prvu godinu fakulteta, visokih škola i umetničkih akademija povećan je za blizu 19.000, ili za preko 52%, a od toga redovnih za preko 15.000, ili za oko 61%. (Tabela 5.)

TABELA 5 — STUDENTI UPISANI NA PRVU GODINU FAKULTETA, VISOKIH ŠKOLA I UMETNIČKIH AKADEMIJA 1959/60—1965/66.

Školska godina	Ukupno		Fakulteti		Visoke škole		Umetničke akademije	
	svoga redovnih svega redovnih svega redovnih svega redovnih							
Broj studenata								
1959/60	35.614	25.392	34.580	24.443	634	553	400	396
1960/61	52.913	30.276	51.440	29.150	1.110	768	363	358
1962/63	49.062	34.106	46.610	32.735	1.865	820	587	551
1964/65	48.894	34.071	44.841	31.951	3.448	1.554	605	566
1965/66	54.313	40.857	50.086	38.686	3.557	1.561	670	610
Indeksi (1959/60 = 100)								
1960/61	148,6	119,2	148,8	119,2	175,1	138,8	90,7	90,4
1962/63	137,8	134,3	134,8	133,9	294,2	148,3	146,8	139,1
1964/65	137,3	134,1	129,7	130,7	543,4	281,0	151,3	142,9
1965/66	152,5	160,9	144,8	158,3	560,2	282,3	167,5	170,4

Podaci: Statistički godišnjak SFRJ za odgovarajuće godine; za 1965/66. dokumentacija Saveznog zavoda za statistiku.

Struktura ukupnog broja redovnih studenata upisanih na prvu godinu prema vrstama škola i naučnim područjima pokazuje da je najveći porast broja studenata prve godine zabeležen na tehničkim fakultetima (od 6.375 u 1959/60. na 13.019 u 1965/66, tj. više nego dva puta), a zatim na prirodno-matematičkim fakultetima (od 2.266 na 3.869), dok porast broja novih studenata na fakultetima društvenih nauka (od 11.207 na 16.773) znatno zaostaje za opštim porastom ukupnog broja studenata upisanih na prvu godinu na svim fakultetima, visokim školama i umetničkim akademijama. U školskoj 1959/60. učešće redovnih studenata tehničkih nauka u ukupnom broju studenata upisanih na prvu godinu iznosilo je 25,1% a učešće studenata društvenih i humanističkih nauka 44,1%, dok u školskoj 1965/66. učešće prvih iznosi 31,8% a drugih 41%. (Tabela 6.)

Struktura prema prethodnoj školskoj spremi pokazuje da je od ukupnog broja upisanih studenata na prvu godinu fakulteta, visokih škola i umetničkih akademija u školskoj 1965/66, sa svršenom gimnazijom bilo 44,3%, a sa svim ostalim srednjim školama 29,6%. Kod redovnih studenata taj odnos je 52,4% prema 25,5%, a kod vanrednih 19% prema 42%. Po vrstama visokoškolskih ustanova, ovi odnosi na fakultetima približno odgovaraju globalu, a na visokim školama studenti sa gimnazijom čine samo četvrtinu (25,3%), a sa ostalim srednjim školama više od polovine (52,7%) studenata upisanih na prvu godinu.

Struktura prema polu pokazuje da je od ukupnog broja studenata upisanih na prvu godinu u školskoj 1965/66. muških bilo 35.251, ili 65%, a ženskih 19.062, ili 35%.

⁴ Vidi: »Upis na fakultete, visoke škole i umetničke akademije«, »Jug. pregled«, 1959, mart, str. 111—112 (23—24).

TABELA 6 — STUDENTI UPISANI NA PRVU GODINU FAKULTETA, VISOKIH ŠKOLA I UMETNIČKIH AKADEMIJA 1959/60—1965/66 PO NAUČNIM OBLASTIMA

Naučne oblasti	1959/60		1960/61		1962/63		1964/65		1965/66	
	svega	redovnih	svega	redovnih	svega	redovnih	svega	redovnih	svega	redovnih
Broj studenata										
Ukupno	35.614	25.392	52.913	30.276	49.062	34.106	48.894	34.071	54.313	40.857
Društvene i humanističke nauke	21.362	11.207	26.796	12.391	24.578	13.591	24.688	14.033	26.665	16.773
Osnovne prirodne nauke	2.327	2.266	2.567	1.574	3.551	2.899	3.806	3.220	4.499	3.869
Poljoprivredno-šumarsko-veterinarske nauke	3.037	3.037	5.610	3.230	3.342	2.883	3.124	2.604	3.633	3.347
Medicinsko-farmaceutske nauke	2.507	2.507	3.872	3.511	4.340	3.732	3.660	3.330	4.343	3.849
Tehničke nauke	6.381	6.375	14.068	9.570	13.251	11.001	13.616	10.884	15.173	13.019
Struktura (u %)										
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Društvene i humanističke nauke	59,9	44,1	50,6	40,9	50,1	39,8	50,5	41,2	49,1	41,1
Osnovne prirodne nauke	6,5	8,9	4,9	5,2	7,2	8,5	7,8	9,5	8,3	9,5
Poljoprivredno-šumarsko-veterinarske nauke	8,5	12,0	10,6	10,7	6,8	8,5	6,4	7,6	6,7	8,2
Medicinsko-farmaceutske nauke	7,1	9,9	7,3	11,6	8,8	10,9	7,5	9,8	7,9	9,4
Tehničke nauke	18,0	25,1	26,6	31,6	27,1	32,3	27,8	31,9	28,0	31,8

Podaci: Statistički bilten Saveznog zavoda za statistiku, br. 255, 339, 364, 397, 439.

Najveći broj ženske omladine upisuje se na medicinske, stomatološke i farmaceutske fakultete (51,3% od ukupnog broja upisanih na tim fakultetima), zatim na fakultete društvenih i humanističkih nauka (42,5%) i prirodno-matematičke fakultete (41,4%), a najmanje na poljoprivredno-šumarsko-veterinarske (18,5%) i tehničke fakultete (19,3%).

UKUPAN BROJ STUDENATA. Na fakultetima, visokim školama i umetničkim akademijama u školskoj 1965/66. bilo je ukupno preko 116.000 studenata, ili za oko 35% više nego u školskoj 1959/60. U posmatranom periodu najveći porast broja ukupno upisanih studenata zabeležen je u školskim godinama 1960/61, 1961/62. i 1965/66. (Tabela 7.)

Na ovako veliko povećanje broja studenata uticali su u prvom redu veliki broj novoupisanih (usled pritiska svršenih učenika srednjih škola), zatim dislokacija i dekoncentracija visokoškolskih ustanova, kao i prošireno vanredno studiranje.

I pored jasno izraženog stalnog apsolutnog porasta na svim grupama fakulteta i visokih škola, struktura ukupnog broja studenata po naučnim oblastima pokazuje da priliv na nekim grupama ima osetnu tendenciju opadanja, a na nekim — tendenciju stalnog porasta. Do porasta je došlo na fakultetima i visokim školama tehničkih nauka — od 22,0% u školskoj 1959/60. na 26,9% u školskoj 1965/66, i fakultetima osnovnih prirodnih nauka (matematika, fizika, hemija, biologija) — od 5,4% u školskoj 1959/60. na 7,9% u školskoj 1965/66, a do opadanja — na fakultetima medicinskih i farmaceutskih (od 12,9% u školskoj 1959/60. na 12,0% u školskoj 1965/66), poljoprivredno-šumarsko-veterinarskih (od 9,3% na 6,6%) i društvenih nauka (od 47,4% na 38,9%). (Tabela 8.)

Izvesna disproporcija postoji i u orijentaciji na studije na pojedinim osecima, smerovima i grupama fakulteta društvenih nauka. Iako je u celini broj studenata na ovim fakultetima znatno porastao a tendencija opadanja samo neznatno izražena, u školskoj 1965/66. je samo na ekonomskim fakultetima bilo 17.174, ili 16% od ukupnog broja studenata na svim fakultetima, odnosno više od 1/3 (37,7%) svih studenata na fakultetima društvenih i humanističkih nauka.

Pored toga, interesovanje studenata za nastavničke fakultete, naročito za pojedine grupe prirodno-matematičkih fakulteta, znatno je manje od potrebe za nastavničkim kadrovima, mada se u tom pogledu u toku poslednjih godina zapaža izvesno poboljšanje.

Učešće žena u ukupnom broju studenata neznatno se ali konstantno povećava (od 24.784, ili 30,0%, u školskoj 1959/60. na 37.863, ili 32,6%, u školskoj 1965/66), i to na svim grupama studija, sa izuzetkom osnovnih prirodnih nauka gde se zapaža stalno opadanje (od 41,7% u školskoj 1959/60. na 39,4% u školskoj 1965/66). Najveći porast učešća žena u ukupnom broju studenata ostvaren je na grupi medicinsko-farmaceutskih fakulteta (od 35,6% u školskoj 1959/60. na 48,1% u školskoj 1965/66). Najveći broj studentkinja je na fakultetima društvenih nauka (54,4% od ukupnog broja studentkinja na svim fakultetima, visokim školama i umetničkim akademijama), a najmanji — na fakultetima poljoprivredno-šumarsko-veterinarskih nauka (3,1%).

VANREDNO STUDIRANJE. U posmatranom periodu, proširene su mogućnosti za sticanje visokoškolske kvalifikacije uz rad, jer je na većini fakulteta i visokih škola uvedeno vanredno studiranje.⁵ U školskoj 1965/66. na fakultetima, visokim školama i umetničkim akademijama bilo je 26.012 vanrednih studenata (22,3% od ukupnog

TABELA 7 — UKUPAN BROJ STUDENATA NA FAKULTETIMA, VISOKIM ŠKOLAMA I UMETNIČKIM AKADEMIJAMA 1959/60—1965/66.

	1959/60		1960/61		1962/63		1964/65		1965/66	
	svega	redovnih	svega	redovnih	svega	redovnih	svega	redovnih	svega	redovnih
Ukupno	85.500	71.961	108.381	79.581	112.310	85.065	107.426	81.114	116.273	90.261
Fakulteti	82.927	69.489	104.875	76.462	106.225	80.764	98.631	75.653	107.329	84.891
Visoke škole	1.161	1.079	2.088	1.710	4.268	2.546	6.815	3.552	6.930	3.460
Umetničke akademije	1.412	1.393	1.418	1.409	1.817	1.755	1.980	1.909	2.014	1.910

Podaci: Statistički godišnjak SFRJ za odgovarajuće godine; za 1965/66 — prethodni podaci Saveznog zavoda za statistiku.

⁵ Vidi: »Vanredno studiranje«, »Jug. pregled«, 1961, jun, str. 263—265 (31—33).

TABELA 10 — VANREDNI STUDENTI UPISANI NA PRVU GODINU FAKULTETA, VISOKIH ŠKOLA I UMETNIČKIH AKADEMIJA 1959/60—1965/66.

	1959/60	1960/61	1962/63	1964/65	1965/66
Ukupno	10.222	22.637	14.557	14.823	13.456
Fakulteti	10.137	22.290	13.875	12.890	11.400
Visoke škole	81	342	1.045	1.894	1.996
Umetničke akademije	4	5	36	39	60

Podaci: Statistički godišnjak SFRJ za odgovarajuće godine; za 1965/66. Statistički bilten Saveznog zavoda za statistiku, br. 439.

TABELA 11 — STRUKTURA VANREDNIH STUDENATA UPISANIH NA PRVU GODINU FAKULTETA, VISOKIH ŠKOLA I UMETNIČKIH AKADEMIJA 1959/60—1965/66. PO NAUČNIM OBLASTIMA

	1959/60	1960/61	1962/63	1964/65	1965/66
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Društvene i humanističke nauke	99,4	63,6	72,1	71,9	73,5
Osnovne prirodne nauke	0,6	4,5	5,1	4,0	4,6
Poljoprivredno-šumarsko-veterinarske nauke	—	10,5	3,7	3,5	2,1
Medicinsko-farmaceutске nauke	—	1,6	4,1	2,2	3,6
Tehničke nauke	—	19,8	15,0	18,4	16,2

Podaci: Kao u tabeli 6.

Fakulteti pružaju vanrednim studentima pomoć (organizovanjem tzv. večernje nastave, koncentrisane nastave, seminara, povremenih kurseva i dr.), naročito putem tzv. nastavnih centara za vanredno studiranje, u kojima se drže vežbe i povremena predavanja, a na nekima prelazi i sav nastavni program. U školskoj 1961/62. u celoj zemlji postojala su 54 nastavna centra za vanredno studiranje, od kojih su neki u toku poslednjih godina ukinuti.

Relativno je mali broj vanrednih studenata koji redovno uče, koriste organizovane oblike pomoći i polažu ispite, a još manji broj završava studije. U 1964. na fakultetima, visokim školama i umetničkim akademijama diplomiralo je samo 1.692, a u 1965. godini 1.878 vanrednih studenata. U toku studija vanredni studenti nailaze na znatno teškoće zbog toga što pojedini fakulteti nisu za njih organizovali dovoljno prikladne i efikasne oblike nastave i druge pomoći (često zbog nedovoljnih sredstava za te svrhe). Pored toga, pomoć koju vanrednim studentima pružaju preduzeća i ustanove u kojima oni rade, nedovoljna je. Većinu vanrednih studenata čine individualni interesenti, tako da je finansijsko opterećenje (školarina i drugi izdaci) za njih često preveliko.

Razvijanjem i usavršavanjem sistema i organizacije vanrednih studija stvaraju se uslovi da se veći broj mladih ljudi koji završavaju srednje obrazovanje zapošljava i uporedo studira, da se smanji pritisak redovnih studenata na fakultete i da se dobiju novi profili stručnjaka, koji bi se, s obzirom na njihova praktična iskustva, efikasnije uključivali u radne procese.

ZAVRŠAVANJE STUDIJA. U poslednjem šestogodišnjem periodu broj diplomiranih na fakultetima, visokim školama i umetničkim akademijama dostigao je brojku od 13.000 godišnje, a trajanje studija pokazuje tendenciju skraćivanja.

Broj i struktura diplomiranih. Broj diplomiranih studenata na drugom stupnju fakulteta, visokih škola i umetničkih akademija povećavao se sve do 1963, kada je diplomiralo 13.713 studenata, a od tada stagnira na oko 13.000.

U periodu 1945—1966. na fakultetima, visokim školama i umetničkim akademijama diplomiralo je ukupno blizu 155.000 studenata, a godišnji prosek diplomiranih u periodu

1945—1956. iznosio je 3.730, u periodu 1957—1961. godine 8.822, a u periodu 1962—1966. godine — 13.151. (Tabela 12.)

TABELA 12 — BROJ DIPLOMIRANIH STUDENATA NA FAKULTETIMA, VISOKIM ŠKOLAMA I UMETNIČKIM AKADEMIJAMA 1945—1966.

Godine	Ukupno	Fakulteti	Visoke škole	Umetničke akademije
1945—1966	154.713	146.213	4.628	3.872
1959	8.558	8.306	47	305
1960	10.248	9.974	43	231
1961	11.828	11.216	375	237
1962	12.923	12.023	660	240
1963	13.713	12.794	619	300
1964	13.300	12.223	779	298
1965	13.010	11.958	782	270
1966	12.808	11.632	857	319

Podaci: Statistički godišnjak SFRJ za odgovarajuće godine; za 1966. prethodni podaci Saveznog zavoda za statistiku.

Znatan porast broja diplomiranih studenata u toku poslednjih nekoliko godina rezultat je u prvom redu povećanog broja upisanih u školskim godinama 1957/58—1960/61, kao i bolje organizacije nastave i pristizanja generacija (naročito apsolvencata) koje su u toku studija gubile pravo redovnog upisa.

U periodu 1960—1965. na fakultetima društvenih i humanističkih nauka diplomiralo je 34.060 studenata, ili gotovo polovina (40,1%) od ukupnog broja diplomiranih na svim fakultetima, visokim školama i umetničkim akademijama (75.022). Ovo se objašnjava time što je u istom periodu i broj studenata na ovim fakultetima bio u približno istom odnosu prema ukupnom broju studenata i što je trajanje studija na ovim fakultetima kraće nego na drugima (medicinskim, tehničkim). U istom periodu na tehničkim fakultetima diplomiralo je oko 18.000 studenata (23,5% od ukupnog broja diplomiranih), na medicinsko-farmaceutskim oko 10.700 (14,2%), na poljoprivredno-šumarsko-veterinarskim oko 8.300 (11,1%) i na prirodno-matematičkim fakultetima oko 4.250 (5,6%) studenata.

U poslednjih šest godina zapaža se izrazit porast učešća diplomiranih na tehničkim fakultetima u ukupnom broju diplomiranih na svim fakultetima (od 15,1% u 1959. na 25,8% u 1965), nešto manji porast na medicinsko-farmaceutskim fakultetima (od 7,4% u 1959. na 13,9% u 1965) i neznatan porast na fakultetima društvenih nauka (od 45,7% na 48,3%). U isto vreme opada učešće diplomiranih na fakultetima osnovnih prirodnih nauka (od 10,6% u 1959. na 2,2% u 1965), kao i poljoprivredno-šumarsko-veterinarskih nauka (od 13,1% u 1959. na 9,8% u 1965). (Tabela 13.)

Trajanje studija. Relativno je mali broj redovnih studenata koji diplomiraju na vreme. Međutim, zapaža se pozitivna tendencija povećanja procenta studenata koji diplomiraju u predviđenom roku ili koji studiraju samo godinu dana duže od propisanog trajanja, kao i tendencija smanjenja procenta onih koji studiraju dve i više godina preko propisanog trajanja. U 1964. na fakultetima na kojima propisano trajanje nastave iznosi 4 godine na vreme je diplomiralo 16,9% (prema 11,1% u 1959), a na fakultetima s petogodišnjim trajanjem nastave — 14,1% od ukupnog broja diplomiranih (prema 7,7% u 1959).

Podaci o prosečnom trajanju studija za studente koji su diplomirali u periodu 1959—1964. pokazuju da je u ovom periodu prosečno trajanje studija skraćeno prosečno za oko 4 meseca. Međutim, iako prosečno trajanje studija na fakultetima u celini pokazuje blagu tendenciju skraćivanja, studije traju predugo: u proseku 1,8 godina duže nego što je predviđeno statutima. (Tabela 14.)

TABELA 13 — DIPLOMIRANI STUDENTI NA FAKULTETIMA VISOKIM ŠKOLAMA I UMETNIČKIM AKADEMIJAMA 1960—1965. PO NAUČNIM OBLASTIMA I STRUKAMA

Grupa — struka	Broj diplomiranih studenata				
	1960—1965	1960	1962	1964	1965
Ukupno	75.022	10.248	12.923	13.300	13.010
Društvene i humanističke nauke	30.060	4.562	6.010	6.151	5.991
Filozofski fakultet	10.518	1.937	1.810	1.671	1.398
Ekonomski fakultet	9.778	1.053	1.595	1.851	2.144
Pravni fakultet	9.706	1.298	1.902	1.750	1.522
Visoka pedagoška škola	111	—	—	8	103
Visoka škola za fizičku kulturu	619	43	90	144	144
Visoka privredna škola	824	—	153	213	177
Visoka upravna škola	483	—	154	66	91
Visoka škola političkih nauka	545	—	—	150	142
Umetničke akademije					
Akademija likovnih umetnosti	375	59	52	73	66
Akademija primenjenih umetnosti	200	36	31	51	28
Muzička akademija	879	122	142	149	152
Pozorišna akademija	122	14	15	25	24
Osnovne prirodne nauke	4.251	920	702	626	598
Prirodno-matematički fakultet*	4.251	920	702	626	598
Poljoprivredno-šumarsko-veterinarske nauke	8.327	1.158	1.592	1.431	1.276
Poljoprivredni fakultet	4.847	553	982	859	727
Šumarski fakultet	1.992	265	335	361	351
Veterinarski fakultet	1.401	340	209	176	157
Visoka poljoprivredna škola	87	—	66	35	41
Medicinsko-farmaceutске nauke	10.689	1.649	1.725	1.763	1.808
Medicinski fakultet	7.886	1.184	1.338	1.266	1.210
Stomatološki fakultet	1.773	237	238	336	428
Farmaceutski fakultet	1.030	228	149	161	170
Tehničke nauke	17.695	1.959	2.960	3.329	3.337
Arhitektonski fakultet	2.850	377	494	458	425
Građevinski fakultet	2.735	324	444	523	485
Mašinski fakultet	3.580	436	589	667	712
Elektrotehnički fakultet	2.783	336	461	492	536
Geološki fakultet	324	30	37	81	95
Hemijsko-tehnološki fakultet	3.194	312	492	637	659
Prehrambeno-tehnološki fakultet	400	13	54	98	119
Brodograđevni fakultet	68	9	11	11	12
Rudarski fakultet	1.072	122	181	199	210
Visoka tehnička škola	689	—	197	163	84

* Uključen Biološki odsek Biotehničkog fakulteta u Ljubljani
Podaci: Statistički godišnjak SFRJ za odgovarajuće godine.

TABELA 14 — PROSEČNO TRAJANJE STUDIJA REDOVNIH STUDENATA 1959—1964.

Propisano trajanje nastave	Prosečno trajanje studija					
	1959	1960	1961	1962	1963	1964
4 godine	6,1	5,9	5,9	5,8	5,8	5,8
4,5 godina	7,0	6,6	7,0	7,5	—	—
5 godina	7,1	6,8	6,0	6,7	7,0	6,8
6 godina	7,6	7,3	7,4	7,3	—	—

Podaci: Dokumentacija Saveznog zavoda za statistiku.

NASTAVA I NAUČNI RAD

ORGANIZACIJA NASTAVE. Rezolucijom Savezne narodne skupštine o obrazovanju stručnih kadrova i Opštim zakonom o fakultetima i univerzitetima iz 1960. predviđena je mogućnost da se na fakultetima, visokim školama i umetničkim akademijama, pored klasične jedinstvene nastave II stupnja, uvede i nastava I i nastava III stupnja.

Uvođenje nastave I stupnja sprovedilo se veoma brzo. Već u školskoj 1960/61. ova nastava je uvedena na 31, a u školskoj 1961/62. na 58 od ukupno 84 fakulteta. U školskoj

1962/63. nastava I stupnja izvodila se, bilo na svim ili samo na pojedinim osecima, u 69 od ukupno 121 ustanove za visoko obrazovanje, i to na 55 fakulteta, 6 visokih škola i 8 umetničkih akademija, a nije bila uvedena na 38 fakulteta, 10 visokih škola i 6 umetničkih akademija.

Nastava I stupnja uvedena je neravnomerno, i to kako po strukama (neki istorodni fakulteti su uveli ovu nastavu a neki ne, neki su je uveli pa ukinuli, a neki su je uveli uporedo sa jedinstvenom četvorogodišnjom nastavom), tako i po univerzitetima (na Beogradskom i Ljubljanskom univerzitetu ova je nastava uvedena na svim odnosno na većini fakulteta, a na Zagrebačkom sveučilištu — samo na minimalnom broju fakulteta).

Uvođenje nastave I stupnja izazvalo je dosta diskusija i neslaganja. Na najvećem broju fakulteta, koji su bili uveli nastavu I stupnja, od školske 1966/67. prešlo se na jedinstvenu četvorogodišnju nastavu. U skoro svim novim fakultetskim statutima, koji su dosad potvrđeni, predviđa se ili potpuno ukidanje I stupnja, ili mogućnost organizovanja I stupnja kao paralelne nastave pored jedinstvene nastave u četvorogodišnjem trajanju, i to samo ako postoje odgovarajuća finansijska sredstva i interesovanje kandidata odnosno određenih privrednih organizacija.

Fakulteti odustaju od I stupnja nastave uglavnom iz sledećih razloga:

— najveći deo svršenih studenata I stupnja produžava studiranje na II stupnju, a samo minimalni broj se zapošljava, u prvom redu zato što privreda ne pokazuje dovoljno interesovanja za takvom vrstom kadrova;

— za uspešno organizovanje nastave I stupnja potrebno je više nastavnika i veća sredstva;

— veći deo nastavnog kadra smatra da je uvođenjem nastave I stupnja snižen nivo nastave na fakultetima;

— u zemlji postoji veći broj viših škola koje su istovrsne sa I stupnjem na fakultetima.

Jedna od karakteristika organizacije nastave u prvim godinama posmatranog perioda je i šira diferencijacija studija na istom nastavnom stupnju i podela studija na većini fakulteta na nove odseke, odeljke, grupe i smerove. Ova u izvesnoj meri pozitivna tendencija omogućava spremanje stručnjaka raznih profila potrebnih u sadašnjim razvijanim oblicima privrede i društvenih službi. Međutim, široko usmeravanje nastave ka užoj stručnosti na nekim fakultetima i školama, a isto tako i uzimanje isuviše malih osebnosti područja kao razloga za osnivanje specifičnih smerova na istovrsnim fakultetima, doveli su do preterane razgranatosti i stvaranja mnogo usitnjenih odseka, grupa i smerova. Na taj način su stvorene nastavne jedinice s malim brojem studenata, tako da je na pojedinim fakultetima došlo do teškoća u organizovanju nastave, racionalnom korišćenju nastavničkog kadra i korišćenju učeničkog i laboratorijskog prostora, kao i do potrebe za angažovanjem povećanih finansijskih sredstava.

Stoga je na većini fakulteta u toku poslednje dve školske godine ispoljena tendencija da se nastava reorganizuje na manje izdiferencirane profile. Takva orijentacija došla je do izražaja i u većini novih statuta fakulteta.

U isto vreme zapažena je, naročito na pojedinim tehničkim, pa i medicinskim fakultetima, tendencija da se propisano trajanje redovne nastave produži sa 8 na 9 odnosno 10 semestara, uz obrazloženje da bi se time podigao nivo nastave i dobili kvalitetniji stručnjaci, a istovremeno i smanjilo stvarno trajanje studija, koje sada iznosi oko 7 godina, jer bi se boljim rasporedom predmeta po godinama studenti rasteretili i stvorili bolji uslovi za studiranje.⁶

Pojedine visokoškolske ustanove nastoje da uspostave čvršće veze sa svojim diplomiranim studentima, kako bi im

⁶ Skoro svi novi statuti tehničkih fakulteta Beogradskog univerziteta predviđaju jedinstvenu nastavu u trajanju od 8 semestara i 1 semestar za izradu diplomskog rada; na 3 fakulteta Beogradskog i na 1 fakultetu Niškog univerziteta predviđa se da nastava traje 10 semestara (9+1), a slična rešenja predviđena su i na tehničkim fakultetima u Sarajevu i Zagrebu.

omogućile usavršavanje znanja i upoznavanje sa najnovijim dostignućima nauke, ali i da bi koristile njihova iskustva iz prakse za izmenu i dopunu nastavnih planova i programa.

Nastava III stupnja (poslediplomska nastava) postigla je za relativno kratko vreme znatan kvantitativan razvoj. U školskoj 1962/63. ona je izvedena na 39 (od ukupno 121) visokoškolskih ustanova (na 32 fakulteta, 1 visokoj školi i 6 umetničkih akademija), sa 231 temom (194 magisterijuma i 37 specijalizacija), a u školskoj 1964/65 — na 53 (od ukupno 124) visokoškolske ustanove (na 45 fakulteta, 3 visoke škole, 4 umetničke akademije i u 1 samostalnoj naučnoj ustanovi), sa 279 tema (246 magisterijuma i 33 specijalizacije).

U školskoj 1964/65. bilo je na ovoj nastavi 3.546 studenata, od čega na magisterijumu 3.326 i na specijalizaciji 220 (na I godini 1.943 i na II godini 1.603), što u poređenju sa školskom 1962/63. predstavlja povećanje za 24,3%. Od ukupnog broja studenata na magisterijumu, najviše ih je na društvenim (43%) i tehničkim naukama (22,4%), a na specijalizaciji — najviše ih je na medicinsko-farmaceutskim naukama (45,9%) i na umetničkim akademijama (34,5%).

Nastavu III stupnja završilo je do kraja 1964. godine 557 lica (451 magistar i 196 specijalista), u 1965 — 361 (326 magistara i 35 specijalista), a u 1966 — 457 lica (410 magistara i 47 specijalista), tj. od njenog uvođenja do kraja 1966. nastavu III stupnja završilo je ukupno 1.375 lica.

Kriterijumi za definisanje magisterijuma i specijalizacije i za njihovo međusobno razlikovanje, različiti su i neujednačeni. Pošto se magisterijumu pridaje veći značaj, postoji tendencija da se kao magisterijum proglašava i nastava koja je čisto specijalistička. Pored toga, dok za nastavu I i II stupnja postoje potrebni propisi o organizaciji, načinu izvođenja, pravilima studija i završavanju, za nastavu III stupnja takvi propisi ne postoje ni u okviru pojedinih univerziteta. Usled toga, čak i između istorodnih fakulteta, postoje velike razlike u trajanju nastave i broju časova predavanja i vežbi, kao i u pogledu praktičnog rada, individualnog rada, uslova za izbor studenata, i dr., a naročito u pogledu organizacije i nivoa nastave.⁷

STRUČNI NAZIVI I AKADEMSKI STEPENI. Prema Zakonu o stručnim nazivima i akademskim stepenima, koji je stupio na snagu 11. aprila 1963, stručni naziv bliže označava stepen i vrstu školske spreme u struci, zvanju ili pozivu, tako da se prema njemu može odmah razlikovati da li je nosilac tog naziva završio višu školu odnosno I ili II stupanj fakulteta ili visoke škole. Akademski stepen označava ne samo da je nosilac završio nastavu III stupnja nego i da je stekao posebnu stručnost u odgovarajućoj struci, zvanju ili pozivu.⁸

UNIVERZITETSKE I FAKULTETSKE NAUČNE USTANOVE. Pored izvođenja nastave, osnovni zadatak univerziteta i fakulteta je da uvedu studente u metode naučnog rada, da se staraju o podizanju naučnog podmlatka i da organizuju naučni rad.⁹ U tu svrhu na univerzitetima i fakultetima postoje univerzitetske i fakultetske naučne ustanove, a od univerzitetskih nastavnika se traži da budu i naučni radnici i aktivni istraživači na području na kome deluju kao nastavnici.

Postoje uglavnom tri tipa univerzitetskih i fakultetskih naučnih ustanova: univerzitetski samostalni instituti, fakultetski samostalni instituti i fakultetski interni instituti. Fakultetski instituti — i samostalni i interni — ograničavaju se pretežno na pojedina, redovno uža naučna područja koja su obuhvaćena nastavom na određenom fakultetu, ali neki od njih služe i potrebama više fakulteta u okviru istog univerziteta. Univerzitetski naučni instituti zahvataju na-

stavno-naučnu oblast nekoliko fakulteta i služe potrebama svih ili samo dvaju ili više tih fakulteta. Pored samostalnih naučnih ustanova, fakulteti koriste i nastavne organizacione jedinice (zavode, seminare, kabinete i dr.) kao svoje naučne jedinice, ili se nastavnici uključuju u naučni rad vanfakultetskih naučnih ustanova.

U naučnim ustanovama, pored nastavnog osoblja, rade i drugi saradnici, koji po pravilu ne učestvuju u nastavi, a nose zvanje naučnih odnosno stručnih radnika u vanfakultetskim naučnim ustanovama.

Pojedine fakultetske i univerzitetske naučne ustanove preuzimaju i rešavanje ili izvršavanje određenih istraživačkih ili operativnih zadataka za potrebe državnih organa, privrednih i društvenih organizacija. Ova saradnja, mada je sve bolja, još nije dovoljno razvijena.

U 1965, prema podacima Saveznog zavoda za statistiku, u sastavu visokoškolskih ustanova postojale su 352 naučne jedinice; i to: u Bosni i Hercegovini 35, u Hrvatskoj 74, u Sloveniji 37, u Makedoniji 46 i u Srbiji 160, a po naučnim oblastima: u oblasti prirodno-matematičkih nauka 49, društvenih nauka 21, poljoprivredno-šumarsko-veterinarskih nauka 99, medicinskih nauka 115 i tehničkih nauka 68. U istoj godini u ovim naučnim ustanovama bilo je zaposleno 5.721 lice, i to istraživača 2.518 (1.508 samostalnih), stručnog i tehničkog osoblja 1.821 (294 sa visokom spremom) i ostalog osoblja 1.382.

DOKTORAT NAUKA. Doktorat nauka stiče se i dalje po odredbama Opšteg zakona o školstvu iz 1964. U 1965. doktorat nauka steklo je 1.288, a u 1966. 136 lica.¹⁰

NASTAVNO OSOBLJE

U poslednjih šest godina došlo je do znatnog povećanja broja nastavnika i fakultetskih saradnika gotovo na svim fakultetima, visokim školama i umetničkim akademijama. U školskoj 1965/66. u odnosu na školsku 1959/60. ukupan broj nastavnika i saradnika povećan je za blizu 5.000 (indeks 171)¹¹, a od toga broj stalnih nastavnika za preko 2.000, tj. više je nego udvostručen (tabela 15).

TABELA 15 — NASTAVNO OSOBLJE NA FAKULTETIMA, VISOKIM ŠKOLAMA I UMETNIČKIM AKADEMIJAMA 1959/60—1965/66.

Školska godina	Nastavnici i saradnici — ukupno		Nastavnici		Saradnici	
	svega	stalni	svega	stalni	svega	stalni
1959/60	6.908	4.971	2.871	2.018	4.037	2.953
1960/61	8.214	5.697	3.346	2.367	4.868	3.330
1962/63	10.492	7.281	4.970	3.366	5.522	3.915
1964/65	11.927	8.460	5.993	4.279	6.013	4.181
1965/66	11.876	8.416	5.993	4.079	5.883	4.337
	Indeks (1959/60=100)					
1960/61	118,9	114,6	116,5	117,2	120,5	112,7
1962/63	151,9	146,5	173,1	166,8	136,8	132,6
1964/65	172,7	161,9	206,0	191,7	148,9	141,6
1965/66	171,3	169,3	208,7	202,1	143,0	446,9

Podaci: Statistički godišnjak SFRJ za odgovarajuće godine; za 1965/66. Statistički bilten Saveznog zavoda za statistiku, br. 439.

Povećanju broja nastavnika doprinelo je u znatnoj meri uvođenje zvanja predavača i višeg predavača, zatim ublažavanje uslova za izbor, kao i tendencija da se za svaki

⁷ Opširnije o nastavi III stupnja vidi: »Jug. pregled«, 1965, novembar, str. 429—433 (37—41).

⁸ O stručnim nazivima i akademskim stepenima vidi: »Jug. pregled«, 1963, jul—avgust, str. 317—318 (31—32).

⁹ Ovde su prikazane samo naučne ustanove univerziteta i fakulteta, a ne i naučni rad na tim ustanovama, jer on predstavlja zasebnu oblast delatnosti ovih ustanova i iziskuje posebnu obradu.

¹⁰ O doktoratu nauka vidi: »Jug. pregled«, 1966, decembar, str. 473—476 (39—42).

¹¹ Izvestan broj nastavnog osoblja računat je dva puta, jer su pojedini stalni nastavnici i saradnici u isto vreme honorarni na drugim fakultetima i visokim školama.

nastavni predmet bira poseban nastavnik, nezavisno od obima nastavnih zaduženja. U ovom periodu u zvanje višeg predavača i predavača izabrano je ukupno 688 lica (200 u zvanje višeg predavača i 488 u zvanje predavača), što čini 1/6 od ukupnog broja stalnih nastavnika u ustanovama za visoko obrazovanje u školskoj 1965/66.

U školskoj 1965/66. na fakultetima, visokim školama i umetničkim akademijama bilo je 4.079 stalnih nastavnika i 4.337 stalnih saradnika u nastavi. Od ukupnog broja nastavnika, 1.033 su bili redovni profesori, 943 vanredni profesori, 200 viši predavači, 1.336 docenti, 488 predavači i 79 ostali, a od ukupnog broja saradnika u nastavi — 147 lektori, 250 naučni i stručni saradnici, 3.868 asistenti i 72 ostali saradnici.

Najveći broj stalnog nastavnog osoblja nalazi se na fakultetima i visokim školama društvenih i humanističkih nauka, a najmanji na prirodno-matematičkim fakultetima. Po ukupnom broju nastavnog osoblja međutim, na prvom mestu su tehnički fakulteti, na kojima radi najveći deo honorarnog nastavnog osoblja. (Tabela 16.)

TABELA 16 — NASTAVNO OSOBLJE NA FAKULTETIMA, VISOKIM ŠKOLAMA I UMETNIČKIM AKADEMIJAMA U 1965/66. PO NAUČNIM OBLASTIMA.

Naučna oblast	Ukupno	Stalni	Honorarni
Ukupno	11.876	8.416	3.460
Društvene i humanističke nauke	3.219	2.489	730
Osnovne prirodne nauke	841	659	182
Poljoprivredno-šumarsko-veterinarske nauke	1.423	1.240	183
Medicinsko-farmaceutske nauke	2.377	1.894	483
Tehničke nauke	4.016	2.134	1.882

Podaci: Statistički bilten Saveznog zavoda za statistiku, br. 439.

Sadašnji broj nastavnika i saradnika, posmatrano u celini, još uvek je nedovoljan za normalno izvođenje nastave, mada je na pojedinim fakultetima, a naročito na pojedinim godinama studija, dostigao, a ponekad i prevazišao potrebe.

Do angažovanja znatnog broja honorarnih nastavnika i saradnika dolazi usled toga što je posao za koji se angažuje nastavnik ograničenog obima, ili usled toga što se za pojedine predmete još uvek ne može obezbediti stalan nastavnik odnosno saradnik. Na pojedinim novoosnovanim visokoškolskim ustanovama nastavu drže najvećim delom honorarni nastavnici, i to vrlo često oni koji žive u drugim mestima. Na novoosnovanim fakultetima većina honorarnih saradnika izabrana je iz reda stručnjaka u pojedinim preduzećima ili ustanovama u samom mestu gde se nalazi fakultet. Sličan je slučaj i sa izabranim nastavnima, koji su većinom birani u zvanje višeg predavača i predavača, jer nemaju potrebne naučne kvalifikacije za zvanje docenta ili profesora. Kriterijumi pri izboru, naročito u zvanje višeg predavača, nisu ujednačeni, čak ni u okviru istog univerziteta.

ZAKONODAVSTVO O VISOKOM ŠKOLSTVU I SAMOUPRAVLJANJE NA UNIVERZITETIMA I FAKULTETIMA

Posle donošenja Opšteg zakona o fakultetima i univerzitetima (1960) koji je u stvari predstavljao izmene i dopune Opšteg zakona o univerzitetima iz 1954, sve republike koje imaju univerzitet donele su svoje zakone o visokom školstvu. Svi republički zakoni o visokom školstvu su u potpunosti prihvatili i dalje razradili načela reforme i novi jedinstveni sistem visokog školstva, koji, pored fakulteta, visokih škola i umetničkih akademija, obuhvata i više škole. Istovremeno, svi univerziteti i većina fakulteta doneli su nove statute.

Posle donošenja novog Ustava SFRJ, izvršene su, u 1964, izmene i dopune Opšteg zakona o školstvu, a Opšti zakon o fakultetima i univerzitetima prestao je da važi.

Opštim zakonom o školstvu više se ne predviđaju odredbe o upravljanju i o nastavnom osoblju, koje je sadržavao Opšti zakon o fakultetima i univerzitetima.

U svim republikama, osim u Crnoj Gori, doneti su, u 1965, novelirani republički zakoni o visokom školstvu¹², usaglašeni s republičkim ustavom, a u toku 1966. ponovo su izvršene izvesne izmene i dopune u republičkim zakonima o visokom školstvu Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije¹³.

Na osnovu novih republičkih zakona o visokom školstvu, univerziteti su u toku 1966. doneli nove univerzitetske statute (osim Zagrebačkog sveučilišta, gde je Statut u pripremi). I većina fakulteta donela je svoje nove statute, ali je do početka 1967. potvrđena samo oko polovina tih statuta.

SAMOUPRAVLJANJE. Odredbama Opšteg zakona o fakultetima i univerzitetima iz 1960. bilo je regulisano društveno samoupravljanje u ovim ustanovama. Ustav SFRJ dalje je razradio koncepciju o samostalnosti škola kao radnih organizacija.

Ranije je u upravljanju univerzitetima i fakultetima učestvovao samo jedan deo radnog kolektiva (svi nastavnici i predstavnici saradnika). Međutim posle donošenja novog Ustava SFRJ i radnom kolektivu u celini data su određena prava i dužnosti, naročito u pogledu raspodele ukupnog prihoda i raspodele ličnih dohodaka. Ova novina zahtevala je i delimične izmene u sistemu samoupravljanja u ovim ustanovama, što je regulisano republičkim propisima.

U svim republičkim zakonima o visokom školstvu, donetim u postupku usaglašavanja republičkih zakona sa republičkim ustavom i odgovarajućim saveznim zakonodavstvom o samoupravljanju radnih ljudi (1965), sadržana su ova načela:

— visokoškolske ustanove imaju status samoupravnih radnih organizacija čija je delatnost od posebnog društvenog interesa;

— visokoškolskim ustanovama upravljaju članovi radne organizacije neposredno i preko organa upravljanja koje biraju i opozivaju; i

— u upravljanju određenim poslovima u ovim ustanovama učestvuju i predstavnici društvene zajednice, pošto je delatnost ovih ustanova proglašena za delatnost od posebnog društvenog interesa, kao i studenti, koji učestvuju u upravljanju poslovima u vezi s nastavom i režimom studija.

Neki republički zakoni regulišu ovu materiju u pojedinostima, a drugi samo generalnim odredbama, prepuštajući statutima da regulišu i razrade niz značajnih pitanja iz ove oblasti.

Organi upravljanja na fakultetima, visokim školama i umetničkim akademijama su: savet, upravni odbor i dekan, a na univerzitetu: savet i rektor (univerzitetska uprava više ne postoji). Pored ovih, postoje i organi sa stručnim obeležjem: veće nastavnice (koje se negde naziva nastavnički savet odnosno pedagoško-naučni savet) i veće godine.

UDRUŽIVANJE VISOKOŠKOLSKIH USTANOVA

U dosadašnjoj praksi zastupljena su uglavnom tri oblika udruživanja visokoškolskih ustanova: univerziteti, stručne zajednice i poslovna udruženja (postoji samo jedno). Pored toga, postoje i drugi oblici povezivanja visokoškolskih ustanova, kao što su povremene međufakultetske konferencije istorodnih fakulteta i sastanci istorodnih katedara.

¹² Zakon o visokom školstvu SR Bosne i Hercegovine — prečišćen tekst, »Službeni list SR Bosne i Hercegovine«, 23/65; Zakon o visokoškolskom obrazovanju SR Hrvatske — prečišćen tekst, »Narodne novine SR Hrvatske«, 52/65; Zakon o visokom školstvu u SR Makedoniji — prečišćen tekst, »Služben vesnik na SR Makedonija«, 29/65; Zakon o visokom školstvu u SR Sloveniji — prečišćen tekst, »Uradni list SR Slovenije«, 14/65; Zakon o visokom školstvu SR Srbije — prečišćen tekst »Službeni glasnik SR Srbije«, 32/65.

¹³ »Službeni list SR BiH«, 31/66; »Narodne novine SR Hrvatske«, 41/66; »Službeni glasnik SR Srbije«, 53/66.

Prema Opštem zakonu o školstvu iz 1964, *univerzitet* je zajednica udruženih fakulteta, visokih i viših škola¹⁴ i umetničkih akademija, koja se formira na dobrovoljnoj bazi, radi usklađivanja i unapređivanja nastavnog i naučnog rada, kao i radi obavljanja drugih poslova od zajedničkog interesa. Univerzitet nije radna organizacija, već zajednica udruženih visokoškolskih ustanova.

Prema Zakonu o visokom školstvu SR Srbije, fakulteti i visoke škole obavezno su u sastavu univerziteta. Međutim, prema zakonima o visokom školstvu ostalih republika, univerziteti predstavljaju dobrovoljne zajednice (udruženja) u koje se mogu udružiti sve vrste visokoškolskih ustanova.

Ovlašćenja univerzitetskih organa svode se uglavnom na to da mogu davati mišljenja o pojedinim opštim aktima fakulteta. Univerzitetski organi nemaju ovlašćenje da donose odluke koje bi bile obavezne za fakultete.

Svi univerziteti udruženi su u Zajednicu jugoslovenskih univerziteta, koja je osnovana u 1957.

Udruživanje visokoškolskih ustanova u *stručne zajednice* započelo je u 1961. Proces tog udruživanja i danas traje. Visokoškolske ustanove, udružene u zajednice, rešavaju probleme od zajedničkog interesa.

Prema teritoriji na kojoj deluju, postoje stručne zajednice koje objedinjavaju istovrsne visokoškolske ustanove na teritoriji Jugoslavije, zatim na teritoriji jedne republike, kao i na teritoriji jednog grada, a prema vrstama visokoškolskih ustanova koje objedinjavaju — zajednice istorodnih fakulteta na teritoriji Jugoslavije; zajednice istorodnih viših škola na teritoriji Jugoslavije ili na teritoriji jedne republike; zajednice svih visokoškolskih ustanova u okviru jedne republike; zajednice fakulteta i viših škola na teritoriji jednog grada i zajednice svih viših škola u okviru jednog grada.

U školskoj 1965/66. postojale su: 9 jugoslovenskih, 7 republičkih i 3 gradske stručne zajednice.

U 1966. zapažena je stagnacija u aktivnosti pojedinih stručnih zajednica, naročito onih na nivou federacije, u prvom redu usled neregulisanog odnosa između organa upravljanja zajednica odnosno njihovih odluka i zaključaka, s jedne, i organa upravljanja pojedinih članova zajednice, s druge strane, a zatim i zbog još uvek nerešenog pitanja njihovog finansiranja.¹⁵

Dosad je osnovano samo jedno *poslovno udruženje* — »Zajednica medicinskih naučnih ustanova«, u koju su uključeni svi medicinski i stomatološki fakulteti u Srbiji i 6 vanuniverzitetskih zdravstvenih instituta iz Srbije.

FINANSIRANJE VISOKOG ŠKOLSTVA¹⁶

FINANSIRANJE OSNOVNE DELATNOSTI. Sredstva za finansiranje osnovne delatnosti visokoškolskih ustanova su u stalnom porastu, tako da su u poslednjem šestogodišnjem periodu više nego upetostručena. Međutim, učešće visokoškolskih ustanova u ukupnim izdacima za školstvo je na približno istom nivou (16,5% u 1956. i 16,2% u 1965). (Tabela 17.)

TABELA 17 — SREDSTVA ZA REDOVNO FINANSIRANJE USTANOVA VISOKOG ŠKOLSTVA 1959—1965.

(U milionima starih din. po tekućim cenama)

Godina	Školstvo		Ustanove visokog školstva	
	ukupno	indeks	ukupno	indeks
1959	58.127	100,0	8.976	100,0
1961	101.878	175,3	15.227	169,6
1962	148.817	256,0	24.851	276,9
1963	172.048	296,0	28.794	320,8
1964	214.203	368,5	36.130	402,5
1965	295.682	508,7	47.827	532,8

Podaci: Statistički godišnjak SFRJ za odgovarajuće godine.

¹⁴ U praksi nema nijednog slučaja da je viša škola neposredno uključena u univerzitet.

¹⁵ Opširnije o stručnim zajednicama visokoškolskih ustanova vidi: »Jug. pregled«, 1965, novembar, str. 434—436 (42—44).

¹⁶ U podacima koji se navode u ovom odeljku uključene su i više škole.

Povećana ukupna ulaganja u visoko školstvo, međutim, rezultat su u prvom redu njegove ekspanzije, tako da nisu dovela do znatnijeg poboljšanja materijalne baze postojećih škola, tim pre što su išla prvenstveno na lične rashode. Lični rashodi se stalno povećavaju na teret materijalnih (od 54,04% u 1956. na 65,78% u 1959. i na 75,0% u 1965). Materijalni rashodi su naročito osetno opali u 1965, kada su iznosili samo oko 1/5 ukupnih rashoda (21,7%).

Rashodi po 1 studentu u stalnom su porastu (od 113.749 starih din. u 1959. na 447.152 u 1965).

INVESTICIJE. Učešće rashoda za izgradnju, adaptaciju i opremu visokoškolskih ustanova u ukupnim investicijama u školstvo u poslednje tri godine (od kada se vode ovi podaci) je u postepenom opadanju (od 24,1% u 1963, na 22,6% u 1964. i 21,9% u 1965).

Samo u periodu 1961—1965. u izgradnju i opremu visokoškolskih ustanova uloženo je 55.410 miliona starih din. Od toga su republike uložile 46.273 a federacija 9.137 miliona starih din. Sredstva federacije korišćena su za izgradnju i opremanje tehničkih, poljoprivrednih, šumarskih, veterinarskih i prirodno-matematičkih fakulteta (oko stotinu objekata). U periodu 1958—1965. federacija je u tu svrhu izdvojila ukupno 13.986 miliona starih din. Time su investiciona ulaganja usmeravana na jačanje materijalne baze onih fakulteta za kojima se najviše osećala potreba.

VISOKOŠKOLSKO OBRAZOVANJE 1966—1970.

Imajući u vidu sadašnju razvijenost mreže visokoškolskih ustanova, kontingente na školovanju i potrebe za visokoškoloanim kadrovima, kao i buduće potrebe zajednice, *Društveni plan razvoja Jugoslavije od 1966. do 1970. godine*¹⁷ težište razvoja visokog školstva usmerava ka konsolidaciji i stabilizaciji postojećih visokoškolskih ustanova, uz neophodne promene njihove strukture, zatim ka prilagođavanju programa školovanja savremenim zahtevima privrede i društvenih službi, proširivanju materijalne osnove i podizanju kvaliteta, kao i jačanju visokoškolskih ustanova kao naučnih institucija, dok će se nove institucije osnivati samo izuzetno. Plan takođe ukazuje na potrebu intenziviranja naučnog rada na univerzitetima, radi podizanja nivoa univerzitetske nastave i obrazovanja istraživačkih kadrova, kao i radi većeg korišćenja univerzitetskih kapaciteta za naučna istraživanja od interesa za privredu i druge delatnosti.

U vezi sa takvom orijentacijom, predviđa se da broj svršenih učenika srednjih škola koji neposredno nastavljaju školovanje na visokoškolskim ustanovama — apsolutno raste a relativno opada, tako da se obuhvat generacije od 19 do 23 godine stabilizuje na 5,5% (prema 5,2% u 1965) Ovo, međutim, pretpostavlja da materijalni položaj zaposlenih sa srednjim obrazovanjem treba da bude poboljšan, kao i da selekcija prilikom upisa na visokoškolske ustanove treba da bude pooštrena.

Struktura studenata po naučnim oblastima trebalo bi da se u narednom periodu izmeni u korist prirodnih i tehničkih nauka, koje bi učestvovala sa 50% u ukupnom broju upisanih na prvu godinu.

U društvenim planovima razvoja republika predviđa se orijentacija na konsolidaciju i podizanje nivoa obrazovnog i naučnog rada, na brže i redovnije završavanje studija, kao i na dosledno sprovođenje integracionih procesa i usklađivanje mreže i strukture visokoškolskih ustanova sa potrebama u visokoškolskim kadrovima.

OBRADA: *MARIJAN FILIPOVIĆ*, viši savetnik u Saveznom sekretarijatu za obrazovanje i kulturu; Statističke tabele: *Nada Hadžiselimović*, statističar u Saveznom sekretarijatu za obrazovanje i kulturu; Recenzija: *prof. dr K. Bogojev*, rektor Skopskog univerziteta i predsednik Zajednice jugoslovenskih univerziteta; *dr D. Tešić*, profesor Beogradskog univerziteta.

¹⁷ Vidi: »Jug. pregled«, 1966, jul—avgust str. 247—272 (19—44)

SISTEM OBRAZOVANJA NASTAVNIČKOG KADRA ZA OSNOVNE I SREDNJE ŠKOLE

Razvoj osnovnog i srednjeg školstva u Jugoslaviji poslednjih godina karakterišu sve veći obuhvat dece osnovnim školovanjem u osmogodišnjem trajanju i stalno povećavanje broja učenika koji nastavljaju školovanje posle osnovne škole, a u vezi s tim i široka ekspanzija srednjih škola. U 1965. osnovnim školovanjem bilo je obuhvaćeno 92% dece generacija od 7 do 14 godina, a školovanjem u srednjim školama 32,3% dece i omladine generacija od 15 do 18 godina.¹

Brz razvoj školstva uticao je na zaoštavanje problema nastavničkog kadra i izazvao potrebu ne samo povećanja broja nastavnika već i podizanja njihovog obrazovnog i stručnog nivoa.

PROFILI NASTAVNIČKOG KADRA

OSNOVNE ŠKOLE imaju nastavnike sledećih profila: nastavnike (učitelje) za razrednu nastavu (I—IV odnosno V razred), nastavnike za predmetnu nastavu i vaspitna područja² (V—VIII razred), i školske pedagoge odnosno psihologe — za pedagoško-psihološku službu.

Nastavnici za razrednu nastavu (učitelji) školuju se u srednjim i višim školama, nastavnici za predmetnu nastavu — u višim i visokim školama, fakultetima i umetničkim akademijama, nastavnici za vaspitna područja — u srednjim, višim i visokim školama, fakultetima i umetničkim akademijama, a školski pedagozi i psiholozi, po pravilu — na fakultetima.

Zbog malog broja kvalifikovanog nastavničkog kadra ima slučajeva da u osnovnim školama rade i lica koja nemaju odgovarajuću školsku kvalifikaciju.

SREDNJE ŠKOLE imaju uglavnom tri profila nastavnika: za opšteobrazovno i prirodno-matematičko područje, za područje teoretskog tehničkog i specijalnog obrazovanja i za područje praktične nastave. Prvi profil pojavljuje se u gimnaziji i stručnoj školi, a drugi i treći samo u stručnoj školi.³

U gimnaziji predaju uglavnom nastavnici koji su završili odgovarajući fakultet ili visoku školu odnosno umetničku akademiju. Jedino nastavu fizičkog vaspitanja, tehničkog vaspitanja i predvojničke obuke mogu izvoditi i lica koja su završila odgovarajuću stručnu školu ili koja su na drugi način stekla potrebnu stručnu spremu.

U tehničkim i drugim sličnim školama opšteobrazovne i stručne predmete predaju nastavnici sa odgovarajućom visokom spremom. (Zbog nedovoljnog broja nastavnika sa visokom spremom, u ovim školama ima i nastavnika sa manjom školskom spremom). Jedino na području praktične nastave u radionicama i laboratorijama mogu raditi nastavnici sa srednjim ili višim stručnim obrazovanjem. To se odnosi i na nastavu fizičkog vaspitanja i predvojničke obuke.

¹ O obuhvatu dece i omladine redovnim školovanjem u ranijim godinama vidi: »Jug. pregled«, 1959, jun, str. 253—257 (39—40), i 1962, septembar, str. 365—366 (29—30).

² Tehničko i proizvodno vaspitanje, fizičko, likovno i muzičko vaspitanje.

³ Stručne škole obuhvataju: tehničke i slične škole, škole za kvalifikovane radnike, učiteljske i umetničke škole.

U školama za kvalifikovane radnike predmete opštekulturnog, društveno-ekonomskog i prirodno-matematičkog područja predaju po pravilu nastavnici koji su stekli obrazovanje na odgovarajućem nastavničkom fakultetu ili višoj pedagoškoj školi. Tendencija je da se za ove predmete u sve većoj meri angažuju nastavnici sa fakultetskom spremom. Predmete tehničkog i specijalnog nastavnog područja predaju nastavnici sa odgovarajućom višom i visokom školskom spremom, ali u nekim školama ima i nastavnika sa srednjom školskom spremom. Praktičnu nastavu izvode nastavnici i učitelji praktične nastave, kao i instruktori s različitim prethodnim obrazovanjem. To su najčešće visokokvalifikovani radnici odgovarajućih zanimanja, ali sve više raste broj nastavnika sa završenom stručnom (tehničkom) školom.

Za nastavnike učiteljskih škola potrebna je ista školska sprema kao i za nastavnike gimnazije.

U umetničkim školama (srednje muzičke, srednje baletske škole i škole za primenjenu umetnost) predmete opšteg obrazovanja predaju nastavnici sa odgovarajućim fakultetskim obrazovanjem, a stručne predmete nastavnici koji su završili muzičku odnosno likovnu akademiju.

OBRAZOVANJE NASTAVNIKA ZA OSNOVNE ŠKOLE

USTANOVE U KOJIMA SE OBRAZUJU NASTAVNICI ZA OSNOVNE ŠKOLE. Nastavnici za osnovne škole obrazuju se:

a) u ustanovama kojima je to isključivi zadatak (učiteljske škole, više pedagoške škole, pedagoške akademije);

b) u ustanovama koje, pored obrazovanja nastavnika, imaju i specifične zadatke (srednje škole za fizičku kulturu, srednje muzičke škole, srednje škole za primenjenu umetnost, više pedagoške škole za ekonomiku domaćinstva, visoke industrijsko-pedagoške škole, visoke škole za fizičku kulturu, filozofski fakulteti, prirodno-matematički fakulteti i umetničke akademije).

Učiteljske škole. U učiteljske škole upisuju se kandidati sa završenom osnovnom školom koji ispunjavaju ostale uslove koje učiteljska škola predviđa (dobar sluh, i dr.). Školovanje u ovim školama je redovno.

Učiteljske škole postoje još samo u SR Srbiji (petogodišnje) i u SR Bosni i Hercegovini (četvorogodišnje) odnosno u SR Makedoniji za učitelje osnovnih škola sa nastavom na jeziku narodnosti. U ostalim republikama ove škole su prestale da upisuju nove učenike.⁴

Lica sa završenom učiteljskom školom stižu srednjoškolsko obrazovanje i stručni naziv učitelja.

Ostale srednje škole za obrazovanje nastavnika su: srednje škole za fizičku kulturu, srednje muzičke škole i srednje škole za primenjenu umetnost. U ove škole upisuju se učenici sa završenom osnovnom školom.

Školovanje traje 4—5 godina, a lica koja završe jednu od ovih škola stižu stručni naziv stručnog učitelja (za fizičko, muzičko odnosno likovno obrazovanje).

Više pedagoške škole. U ovim školama obrazuju se samo nastavnici predmetne nastave (od V do VIII razreda). Kandidati se upisuju posle završene srednje škole (prednost imaju kandidati sa završenom gimnazijom ili učiteljskom školom). Kandidati koji nisu završili srednju školu — polažu prijemni ispit.

⁴ Učiteljske škole prestale su da upisuju učenike: u Crnoj Gori od školske 1963/64, u Hrvatskoj od 1961/62, u Sloveniji od 1965/66, i u Makedoniji od 1963/64 — osim učiteljskih škola na jeziku pojedinih narodnosti. Školovanje u ovim školama trajalo je pet (u Hrvatskoj i u Crnoj Gori) odnosno četiri godine (u Makedoniji).

Do školske 1960/61. nastavnici razredne nastave obrazovali su se isključivo u učiteljskim školama. Danas, međutim, oni se sve više obrazuju u pedagoškim akademijama.

Studije su redovne ili vanredne, traju 2 godine (u Hrvatskoj su trajale 3 godine)⁵ i organizovane su po studijskim grupama koje po pravilu obuhvataju dva nastavna predmeta.

Lica sa završenom višom pedagoškom školom stiču više školsko obrazovanje i stručni naziv nastavnika.

Pedagoške akademije. Od školske 1960/61. počinje proces ukidanja dotadašnjih srednjih škola za obrazovanje nastavnika, kao i viših pedagoških škola, koje se zamenjuju novim, jedinstvenim tipom nastavničke škole — pedagoškom akademijom. To je viša škola u kojoj se počinje realizovati jedinstveno pripremanje svih nastavnika za osnovnu školu.

Školovanje u pedagoškim akademijama traje dve godine (četiri semestra), a pravo upisa imaju lica sa završenom srednjom školom (gimnazije, učiteljske i druge škole), kao i lica bez prethodno završene srednje škole — ako polože prijemni ispit.

Studije su redovne ili vanredne i organizovane su po odsecima ili studijskim grupama koje po pravilu obuhvataju dva srodna predmeta (jednopedmetne grupe organizuju se uglavnom za vaspitna područja).

Nastavnici sa završenom pedagoškom akademijom stiču više školsko obrazovanje i stručni naziv nastavnika.

Pedagoška akademija je završna škola, ali je istovremeno otvorena prema nastavničkim fakultetima odnosno visokim nastavničkim školama, u kojima svršeni studenti pedagoške akademije mogu nastaviti školovanje u odgovarajućoj studijskoj grupi.

Ostale više škole u kojima se obrazuju nastavnici. U ovu grupu škola spadaju više škole za specijalne pedagoge, više škole za fizičko vaspitanje i više pedagoške škole za ekonomiku domaćinstva. Pravo upisa imaju lica sa završenom srednjom školom. Studije su redovne i traju dve godine, a organizovane su u četiri semestra.

Lice koje završi jednu od ovih škola stiče više školsko obrazovanje i stručni naziv nastavnika.

Nastavnički fakulteti⁶, visoke nastavničke škole⁷ i umetničke akademije. Nastavnički fakulteti i visoke nastavničke škole školuju u prvom redu kadar za srednje škole i naučni podmladak, kao i kadar za kulturne i druge javne društvene institucije. Međutim, svršeni studenti ovih obrazovnih ustanova zapošljavaju se i kao nastavnici u osnovnim školama.

Lica sa završenim nastavničkim fakultetom ili nastavničkom visokom školom stiču visoko školsko obrazovanje i stručni naziv profesora.

PROMENE U SISTEMU OBRAZOVANJA NASTAVNIKA ZA OSNOVNE ŠKOLE. Osnovna škola je jedinstvena i obavezna za svu decu od 7. do 15. godina života, što u odnosu na predratnu i posleratnu osnovnu školu (do 1958) znači proširenje obaveznog školovanja od četiri na osam godina.

Osnovnu školu čine po pravilu ove osnovne delatnosti: nastava s dodatnom vaspitno-obrazovnom delatnošću, slobodne aktivnosti, fizičko i zdravstveno vaspitanje, opšta kulturna i javna delatnost škole.

Reformom osnovnog obrazovanja znatno su prošireni obrazovni i vaspitni sadržaji u svim razredima osnovne škole. S obzirom na razvoj i dostignuća nauke, vaspitna funkcija našla je svoj dublji smisao u povezivanju osnovnog obrazovanja s komponentama društvenog života. Od klasične nastave prešlo se na složenije oblike rada, koji zahtevaju korišćenje raznovrsnih metoda i savremenih nastavnih sredstava.

⁵ Više pedagoške škole u Hrvatskoj od školske 1963/64. više ne postoje, a nastavnički kadar se obrazuje u pedagoškim akademijama.

⁶ Pod nastavničkim fakultetima podrazumevaju se filološki, filozofski i prirodno-matematički fakulteti.

⁷ Visoke nastavničke škole su: visoka pedagoška akademija, (zasad samo u Mariboru), visoka industrijsko-pedagoška škola (u Rijeci), visoka defektološka škola i visoka škola za fizičku kulturu.

Struktura vaspitno-obrazovnih sadržaja je takođe izmenjena uvođenjem novih predmeta i nastavnih područja odnosno aktivnosti, kao što su: poznavanje prirode i društva, slobodne aktivnosti, javna i kulturna delatnost škole, i dr.

Pored toga, osnovna škola je promenila i odnos prema sredini u kojoj se nalazi. Ona je postala centar za razne aktivnosti na polju prosvetavanja stanovništva i omogućavanja odraslim građanima da dopune svoje obrazovanje putem večernjih škola, tečajeva i sličnih oblika obrazovanja.

Sve ove promene nalagale su i izgrađivanje novog, racionalnijeg i adekvatnijeg sistema školovanja nastavnika. U skladu s vaspitno-obrazovnim i društvenim intencijama reforme osnovne škole, bile su potrebne adekvatne promene u pravcu izgrađivanja takvog sistema obrazovanja nastavnika koji će obezbediti:

1) jedinstveno školovanje svih kategorija nastavnika osnovne škole (za razrednu nastavu, za predmetnu nastavu i za nastavu vaspitnih područja); i

2) podizanje obrazovanja svih kategorija nastavnika na nivo više školske spreme, da bi im se na taj način pružila šira opšta kultura, solidnije poznavanje struke i savremenije pedagoško-psihološko, metodsko i društveno obrazovanje.

Proces reforme sistema obrazovanja i ustanova za obrazovanje nastavnika osnovne škole započeo je još pre 1960, ali je bio usporen neophodnošću da se zadovolje kvantitativne potrebe za nastavnicima, do kojih je došlo usled naglog porasta broja obrazovnih ustanova u zemlji u posleratnom periodu, a pogotovu ustanova osnovnog obrazovanja, koje je produženo od četvorogodišnjeg na osmogodišnje obavezno školovanje.

Jedinstvena osnovna škola zahteva jedinstven nastavni kadar po kvalifikacijama, pa se reformom školovanja nastavnog kadra predviđa viša sprema za sve nastavnike osnovne škole, i to kako za predmetnu, tako i za razrednu nastavu. Otuda se ističe potreba za dokvalifikacijom (putem redovnog i vanrednog studiranja) što većeg broja postojećeg nastavnog kadra s nedovoljnom spremom.

OBRAZOVANJE NASTAVNIKA ZA SREDNJE ŠKOLE

USTANOVE U KOJIMA SE OBRAZUJU NASTAVNICI ZA SREDNJE ŠKOLE. Nastavnici srednjih škola spremaju se na visokim i višim nastavničkim školama, uključujući tu i posebna odeljenja pri pojedinim pedagoškim akademijama.

Među nastavnicima u srednjim školama, naročito stručnim, ima i inženjera, ekonomista, pravnika, lekara i drugih stručnjaka koji se školuju na odgovarajućim fakultetima i nemaju potrebno nastavničko obrazovanje.

Obrazovanje nastavnika za predmete opštekulturnog i društveno-ekonomskog područja i fizičkog vaspitanja. Ovo područje obuhvata u srednjim školama najčešće sledeće predmete: srpskohrvatski jezik i književnost, strane jezike, istoriju, geografiju, psihologiju, sociologiju, osnovne društveno-ekonomskog uređenja, filozofiju, istoriju umetnosti, muzičko vaspitanje, likovno vaspitanje i fizičko i zdravstveno vaspitanje.

Nastavnici za ove predmete obrazuju se na filološkim i filozofskim fakultetima, zatim na prirodno-matematičkim fakultetima (nastavnici geografije)⁸, muzičkim i likovnim akademijama (nastavnici muzičkog i likovnog vaspitanja) i u visokim školama za fizičku kulturu (nastavnici za fizičko i zdravstveno vaspitanje)⁹. Pojedinačno, ima i nastavnika sa završenim ekonomskim i pravnim fakultetom.

⁸ Studije geografije organizovane su na filozofskim fakultetima samo u onim mestima gde nema prirodno-matematičkih fakulteta (npr. u Prištini i Zadru).

⁹ Filološki i filozofsko-istorijski fakulteti, a pogotovu visoke škole za fizičku kulturu i umetničke akademije, imaju, pored obrazovanja nastavnika, i druge specifične zadatke. U ovoj informaciji, međutim, tretira se samo ovaj deo njihove aktivnosti.)

Filološki i filozofski fakulteti obrazuju kadrove za potrebe škola i raznih kulturnih ustanova, s tim što se prednost daje obrazovanju budućih profesora humanističkih disciplina u srednjim školama. Na ovim fakultetima postoje jednopredmetne i dvopredmetne studijske grupe.

U nastojanju da se udovolji potrebama škola, posljednjih godina sve više se uvode pedagogija i psihologija, a za neke nastavne predmete i metodika, kao obavezni kolegiji. I pored toga, međutim, pedagoško-metodsko i psihološko obrazovanje nastavnika još ne zadovoljava. Među fakultetima postoje razlike u pedagoško-metodskom i psihološkom obrazovanju nastavnika, što se ogleda u načinu studiranja pojedinih pedagoških predmeta i trajanju studija.

Uslov za upis na ove fakultete je završena srednja škola. Upisuju se pretežno kandidati koji su završili gimnaziju ili učiteljsku školu.

Studije traju četiri godine (osam semestara), a organizuju se kao redovne i vanredne. Vanredni studenti pozivaju se povremeno na konsultativne seminare koji traju 6 do 14 dana, a koriste se i drugi oblici vođenja vanrednih studija (nastavni centri, i sl.).

Umetničke akademije u svom sastavu osnivaju i nastavničke odseke za obrazovanje nastavnika likovnog i muzičkog vaspitanja.

Nastavnici muzičkog vaspitanja za srednje škole obrazuju se na nastavničkom odseku muzičkih akademija, a nastavnici likovnog vaspitanja — u nastavničkom odseku akademija likovnih umetnosti. Nastavnički odseci imaju u nastavnom planu pedagogiju, psihologiju i metodiku.

Osnovni uslov za upis u umetničke akademije je završena srednja škola, a poseban — izrazite sposobnosti za odabranu granu umetnosti, što se proverava na prijemnom ispitu. Studije traju četiri godine.

Za obrazovanje nastavnika za baletske škole ne postoje odgovarajuće visoke škole, pa u ovim školama nastavu pretežno izvode iskusni baletski umetnici.

Visoke škole za fizičku kulturu nemaju organizovan poseban nastavnički odsek. U ovim školama formira se opšti tip stručnjaka za rad na području fizičke kulture, a u nastavnom planu imaju i pedagogiju, kao i određen fond časova (u više semestara) iz psihologije i metodike.

Obrazovanje nastavnika za predmete prirodno-matematičkog područja. Ovo područje obuhvata u srednjim školama predmete: matematiku, fiziku, hemiju i biologiju, a u stručnim školama i mehaniku, osnove elektrotehnike i deskriptivnu geometriju.

Nastavnici za ove predmete pripremaju se na prirodno-matematičkim fakultetima i na Visokoj industrijsko-pedagoškoj školi — odsek za matematiku i primenjenu fiziku.

Na nekim prirodno-matematičkim fakultetima postoji poseban nastavnički smer za I i II stupanj visokoškolske nastave.

Uz iste uslove upisa i trajanje studija kao i na filozofskim fakultetima, na prirodno-matematičkim fakultetima diplomiraju dve vrste stručnjaka: u nastavnom odseku profesori, a u ostalim odsecima inženjeri matematike, fizike, hemije i biologije. Na odsecima za matematiku i primenjenu fiziku Visoke industrijsko-pedagoške škole obrazuju se nastavnici prvenstveno za stručne škole.

Obrazovanje nastavnika za teoretsko tehničko-specijalno područje. Ovo područje obuhvata fundamentalne stručne predmete: tehničku mehaniku, stručno crtanje, termodinamiku, hidrauliku, mašinstvo, elemente mašina, elektrotehniku, tehnologiju materijala i obrade, kao i neke uže stručne predmete, što zavisi od struke odnosno privredne grane za koju se kadrovi pripremaju.

U tehničkim i drugim srodnim školama a ove predmete predaju uglavnom stručnjaci sa visokim školskim obrazovanjem, koji su završili tehničke, ekonomske,

medicinske i slične fakultete i visoke škole. Oni obično dolaze u škole iz privrednih i drugih radnih organizacija, ili su stalno zaposleni u tim radnim organizacijama a honorarno predaju u školama. S obzirom da se na fakultetima koje završavaju ovi kadrovi po pravilu školuju stručnjaci za potrebe privrede i društvenih službi, nastavnicima koji imaju završen jedan od ovih fakulteta nedostaje pedagoško i metodsko obrazovanje. Najnužnije pedagoško-metodsko znanje ovi nastavnici stižu u toku pripremanja za polaganje dopunskog pedagoškog ispita, koji polažu nakon dve godine rada u obrazovnoj ustanovi. Dosadašnja iskustva pokazuju da znanje stečeno sadašnjim sistemom polaganja stručnog ispita nije dovoljno za uspešan nastavni rad.

Za neke stručne predmete u tehničkim školama mašinskog smera posebno se obrazuju nastavnici na II stupnju Visoke industrijsko-pedagoške škole, i to na tehnološkom odseku. Na ovaj odsek Visoke industrijsko-pedagoške škole primaju se kandidati sa odgovarajućim višim školskim obrazovanjem. U toku studija studenti ovog odseka slušaju i industrijsku pedagogiju, didaktiku, razvojnu i pedagošku psihologiju, statistiku, metodologiju naučnoistraživačkog rada i metodiku stručnih predmeta. Studije traju dve godine (četiri semestra) i daju stručni naziv profesora.

U školama za kvalifikovane radnike nastavu iz teorijskog tehničko-specijalnog područja izvode manjim delom nastavnicima s visokim školskim obrazovanjem iz redova diplomiranih inženjera, diplomiranih ekonomista i njima srodnih kadrova, dok ostali nastavnici imaju više, a za neke struke i srednje stručno obrazovanje.

Nastavnike sa srednjim obrazovanjem čine uglavnom tehničari i njima odgovarajući stručnjaci iz privrede i društvenih službi, a nastavnike s višim obrazovanjem — uglavnom diplomirani studenti I stupnja metalnog i elektroodseka Visoke industrijsko-pedagoške škole. U manjem broju, ima i nastavnika sa završenom višom tehničkom školom. Iako je prema propisima predviđeno da u školama za kvalifikovane radnike nastavnici za ovo područje moraju imati najmanje više obrazovanje, ipak se za velik broj struka koje su zastupljene u ovim školama ne mogu angažovati nastavnici s višim stručnim obrazovanjem, jer ne postoje više škole u kojima bi se obrazovali stručnjaci za odnosnu granu privrede. U takvoj situaciji škole za kvalifikovane radnike upućene su na nastavnički kadar sa visokim školskim obrazovanjem, koji je kvalifikovaniji za nastavu stručno-teoretskog područja, ali se — zbog nedovoljne stimulative težje angažuje za taj rad.

Obrazovanje nastavnika za praktičan rad. Ovo nastavno područje izučava se, u manjoj ili većoj meri, u svim stručnim školama. Nastavnici praktične nastave obrazuju se na Visokoj industrijsko-pedagoškoj školi, i to na I stupnju odseka za industrijsku pedagogiju.

U toku studija, koje traju dve godine (četiri semestra), posebna se pažnja poklanja metodici i organizaciji praktične nastave i pedagoško-psihološkom obrazovanju uopšte.

Diplomirani studenti stižu više školsko obrazovanje i stručni naziv nastavnika.

U stručnim školama radi manji broj nastavnika praktične nastave sa višim obrazovanjem. Veći deo nastavnika za ovo područje ima obrazovanje visokokvalifikovanih radnika ili tehničara.

Obrazovanje nastavnika za organizaciju i unapređivanje nastavnog rada. Posebni stručni kadrovi za organizaciju škole, kao i za unapređivanje nastavnog rada, obrazuju se na Visokoj industrijsko-pedagoškoj školi, na kojoj je u 1962. osnovan II stupanj odseka industrijske pedagogije. Uslov za upis na II stupanj industrijske pedagogije je prethodno završena viša škola i duže iskustvo u radu u stručnim školama. Studije traju dve godine (četiri semestra). Diplomirani studenti stižu stručni naziv profesora-industrijskog pedagoga.

Na funkcijama školskih pedagoga zapošljavaju se i profesori pedagogije koji su diplomirali na pedagoškom odseku filozofskog fakulteta.

NEKA PITANJA OBRAZOVANJA NASTAVNIČKOG KADRA ZA SREDNJE ŠKOLE. Srednje škole nalaze se u procesu značajnih promena koje direktno utiču na sistem obrazovanja nastavnika.

Sistem obrazovanja na srednjem stupnju namenjen omladini i odraslima, znatno zaostaje za sadašnjim i perspektivnim potrebama u kadrovima. Obrazovna struktura aktivnog stanovništva je nepovoljna, a odnosi između pojedinih vrsta kadrova u redovnom školovanju ne odgovaraju predviđenim potrebama. U proizvodnju se ne uključuje dovoljan broj završenih učenika srednjih škola, a obrazovanje zaposlenih uz rad nije još dovoljno razvijeno¹⁰.

U vaspitno-obrazovnim sadržajima, nivou i organizaciji nastave u školama za proizvodna zanimanja, tehničare i za ostala zanimanja srednje stručne spreme, postoje neopravdane razlike koje ometaju dalji razvoj celokupnog sistema obrazovanja.

Između školskih i vanškolskih oblika i putova obrazovanja i stručnog osposobljavanja nema dovoljno povezanosti i uskladenosti; svaki od dosadašnjih tipova obrazovanja zatvoren je u svoje posebne okvire.

Dinamika razvoja nauke i tehnike, a time i tehnoloških procesa, organizacije rada i proizvodnih odnosa, kao i uvođenje mehanizacije i automatizacije, zahtevaju da se obrazovanje na srednjem stupnju u sve većoj meri orijentise na davanje širokih opšteobrazovnih i stručnih osnova koje će omogućiti stalnu i sukcesivnu specijalizaciju.

Demokratizacija sistema obrazovanja u skladu sa stepenom razvoja, pružaće mogućnosti svim građanima da se obrazuju za neposredno uključivanje u produktivni rad, kao i za nastavljavanje obrazovanja do najvišeg nivoa, što će zavisiti od njihove zainteresovanosti, sposobnosti i zalaganja.

Kao rezultat ovih zahteva, već danas se u školama za kvalifikovane radnike podiže nivo humanističkog, prirodno-naučnog i matematičkog obrazovanja. Istovremeno se u programe za gimnazije uvodi opšte tehničko obrazovanje povezano s periodičnim radom u proizvodnji.

U školama za obrazovanje na srednjem stupnju sve se više koncentrišu zajednički sadržaji u prve dve godine, a sužavaju prema stručnim profilima za pojedina zanimanja usmeravaju se u daljim godinama školovanja.

Prema tome, obrazovanje na srednjem stupnju razvija se u jedinstveno humanističko, prirodnonaučno, tehničko i radno obrazovanje, s naglašenom uzajamnom zavisnošću svih ovih komponenta u obrazovanju.

Pred srednje škole postavlja se takođe zahtev da što veći broj učenika uspešno završi školovanje i da se osposobi za efikasno uključivanje u proizvodnju i ostale delatnosti.

Plansko i kontrolisano pedagoško vođenje svakog učenika, uz nastojanje da svaki od njih postigne maksimalne rezultate usklađene sa svojim sposobnostima, zahteva sve temeljitije obrazovanje nastavnika.

Prema tome, dalji razvoj školskog sistema zahteva da u svim srednjim školama predaju nastavnici koji imaju

¹⁰ Vidi: »Obrazovanje uz rad«, »Jug. pregled«, 1967, februar, str. 83—94 (11—22).

visoko stručno i pedagoško obrazovanje. Više obrazovanje, uz odgovarajuće psihološko i pedagoško obrazovanje, biće dovoljno samo za nastavnike specijalne tehnologije i praktične nastave.

STRUČNO USAVRŠAVANJE NASTAVNIKA

Unapređivanje vaspitno-obrazovnog rada u školama zahteva i izgrađivanje sistema daljeg stručnog i pedagoškog usavršavanja nastavnika u skladu s potrebama škola. Dosadašnji način usavršavanja nije obezbeđivao osvežavanje i proširivanje znanja za sve nastavnike. Pripremanje za stručni ispit bilo je za mnoge nastavnike jedina obaveza i oblik sistematskog rada na stručnom usavršavanju.

Stručno usavršavanje shvata se kao obavezno periodično usavršavanje svih nastavnika, i to iz više razloga:

— zbog prirode svog poziva, nastavnici moraju da prate razvoj nauke, tehnička dostignuća, kulturni i društveni razvoj, napredak pedagoške teorije i prakse, usavršavanje nastavne tehnike i druga dostignuća, a za sve to nije dovoljan samo individualni rad i zainteresovanost pojedinaca;

— organizovano stručno usavršavanje ima poseban značaj za one nastavnike koji ne poseduju potrebne školske kvalifikacije, kao i za nastavnike koji su obrazovani putem različitih oblika skraćenog školovanja, što je u određenom periodu intenzivnog razvoja školstva predstavljalo društvenu potrebu;

— stručno usavršavanje ima takođe poseban značaj i za nastavnike koji su školovani pre deset i više godina, jer se koncepcije po kojima su se oni pripremali za nastavnički poziv znatno razlikuju od sadašnjih.

U skladu sa ovim zahtevima i potrebama, neke republike su već donele propise kojima je ustanovljen novi sistem stručnog usavršavanja nastavnika, a u ostalima se takvi propisi pripremaju.

Osnovne nosioce stručnog usavršavanja nastavnika danas predstavljaju republički zavodi za unapređivanje školstva, koji se u poslednje vreme u svom radu sve više oslanjaju na zajednice pojedinih vrsta škola i saradnju s nastavničkim školama, fakultetima i drugim zainteresovanim institucijama. Pored ovih zavoda, na stručnom usavršavanju nastavnika, naročito za osnovne škole, rade i regionalni zavodi za školstvo.

Stalno usavršavanje nastavnika kao neophodnu potrebu prihvatili su danas i nastavnici, i škole, i šira društvena zajednica. Stručno usavršavanje sve više postaje integralni deo profesionalne aktivnosti nastavnika.

Oblici i sadržaji usavršavanja nastavnika zavise od karaktera škole u kojoj nastavnik predaje.

OBRAĐA: Priredeno prema studiji Biroa za mediteranski projekt „Potrebe i mogućnosti priliva nastavničkog kadra u osnovnim i srednjim školama u razdoblju od 1965. do 1975. godine“; Recenzija: D. Mirković, savetnik u Jugoslovenskom zavodu za proučavanje školskih i prosvetnih pitanja.

BALKANSKE SPORTSKE IGRE I ŠAMPIONATI

Ideja o balkanskim sportskim igrama i šampionatima¹ realizovana je prvi put 1929. u Atini, kada su održane igre u atletici. Međutim, to su bile samo probne igre. Prve zvanične atletske igre održane su 1930, takođe u Atini. Balkanske atletske igre održavane su od tada redovno svake godine, sve do 1940.

Pored atletskih igara, pre rata održavan je još samo balkanski šampionat u rvanju — sportu koji u narodima balkanskih zemalja ima dugu tradiciju — i u biciklizmu. Prvi balkanski šampionat u rvanju organizovan je 1932, a do rata je održano ukupno 6 šampionata. U biciklizmu, međutim, održan je samo jedan šampionat — 1931.

Neposredno posle rata balkanske igre i šampionati počeli su da se održavaju i u nizu drugih sportskih grana (košarci, boksu, biciklizmu, sportskoj gimnastici, odbojci, plivanju i vaterpolu, smučanju, streljaštvu i šahu). Međutim, neke od ovih igara (u sportskoj gimnastici, odbojci, smučanju, plivanju, vaterpolu i šahu) održane su samo 1946. i 1947.

U novije vreme ponovo oživljavaju ideje o obnavljanju balkanskih igara i u drugim sportovima. Tako su počele redovno da se održavaju balkanske igre u tenisu i stonom tenisu.

ATLETIKA. Balkanske atletske igre obnovljene su tek 1953. godine², i od tada se održavaju redovno svake godine. Od 1957. u program su uvedene i discipline za žene. Jugoslavija i Grčka su jedine dve zemlje koje su sudelovale na svim dosadašnjim balkanskim atletskim igrama.

Na svim predratnim igrama (1930. do 1940 — ukupno 11 igara) Grčka je osvajala prvo mesto. Od obnavljanja igara, 1953, Jugoslavija je (na ukupno 14 igara) bila pobednik 7 puta, Rumunija 5 i Bugarska 2 puta.

Na posleratnim balkanskim atletskim igrama Jugoslavija je postigla ove rezultate:

XII igre (1953. u Atini):

1. Jugoslavija — 184; 2. Grčka — 150; 3. Turska — 121 bod.

Jugosloveni — prvaci Balkana: Milovan Jovančić (100 m), Zdravko Ceraj (5.000 m), Stanko Lorger (110 m prep.), Petar Šegedin (3.000 prepreke), Franjo Škrinjar (maraton), Rade Radovanović (troskok), Petar Šarčević (kugla), Branko Dangubić (koplje), Ivan Gubijan (kladivo).

XIII igre (1954. u Beogradu):

1. Jugoslavija — 187; 2. Grčka — 116; 3. Turska — 111 bodova.

Jugosloveni — prvaci Balkana: Milovan Jovančić (100 m), Andrija Otenhajmer (1.500 m), Drago Štritof (5.000 m), Franjo Mihalić (10.000 m), Stanko Lorger (110 m prep.), Petar Šegedin (3.000 prepreke), Franjo Škrinjar

¹ U nekim sportovima ova takmičenja nose naziv »igre«, a u drugim »šampionat«, ali je u oba slučaja reč o zvaničnim prvenstvima za područje Balkana.

² U 1946. i 1947. takođe su održane atletske igre, koje, međutim, nisu registrovane kao zvanične.

(maraton), Vlado Marjanović (vis), Rade Radovanović (dalj), Branislav Milovanović (troskok), Petar Šarčević (kugla), Vitomir Krivokapić (disk), Milisav Pavlović (koplje), Krešimir Račić (kladivo), Jovančić, Pecelj, Benjak, Lorger (4 × 100 m).

XIV igre (1955. u Istanbulu):

1. Jugoslavija — 169; 2. Turska — 126; 3. Grčka — 121 bod.

Jugosloveni — prvaci Balkana: Bruno Oslaković (100 i 200 m), Veliša Mugoša (1.500 m), Stanko Lorger (110 m prep.), Branislav Milovanović (troskok), Darko Krnjajić (disk), Milisav Pavlović (koplje), Ivan Gubijan (kladivo), Dragašević, Petrović, Trifunović i Oslaković (4 × 100 m).

XV igre (1956. u Beogradu)

1. Jugoslavija — 145,5; 2. Rumunija — 124,5; 3. Bugarska — 105,5; 4. Grčka — 65; 5. Turska 18,5 bodova.

Jugosloveni — prvaci Balkana: Andrej Vipotnik (800 m), Veliša Mugoša (1.500 i 5.000 m), Stanko Lorger (110 m prep.), Franjo Mihalić (maraton), Vlado Marjanović (vis), Srđan Savić (dalj), Milan Milakov (motka), Dako Radošević (disk), Mirko Vujačić (koplje), Zvonko Bezjak (kladivo).

XVI igre (1957. u Atini):

M u š k a r c i: 1. Jugoslavija — 147; 2. Rumunija — 117; 3. Grčka — 112; 4. Bugarska — 110 bodova.

Jugosloveni — prvaci Balkana: Veliša Mugoša (5.000 m), Franjo Mihalić (10.000 m), Stanko Lorger (110 m prep.), Vlado Marjanović (vis), Mirko Vujačić (koplje), Grujić, Šarić, Sabolović, Alimpijević (4 × 400 m).

Ž e n e: 1. Rumunija — 92; 2. Jugoslavija — 78; 3. Bugarska 69; 4. Grčka — 1 bod.

Jugoslovenke — prvakinje Balkana: Milica Rajkov (800 m), Milka Babović (80 m prep.), Draga Stamejčić (petoboj).

XVII igre (1958. u Sofiji):

M u š k a r c i: 1. Bugarska — 133,5; 2. Jugoslavija — 114; 3. Rumunija — 109; 4. Grčka — 107,5; 5. Turska — 30 bodova.

Jugosloveni — prvaci Balkana: Viktor Šnajder (400 m), Joško Murat (800 i 1.500 m), Stanko Lorger (110 m prep.), Franjo Škrinjar (maraton).

Ž e n e: 1. Rumunija — 89; 2. Bugarska — 81; 3. Jugoslavija — 64; 4. Turska — 6 bodova.

Jugoslovenka — prvakinja Balkana: Draga Stamejčić (petoboj).

XVIII igre (1959. u Bukureštu):

M u š k a r c i: 1. Rumunija — 151; 2. Jugoslavija — 122; 3. Grčka — 104; 4. Bugarska — 89; 5. Turska — 34 boda.

Jugosloveni — prvaci Balkana: Stanko Lorger (100 m i 110 m prep.), Viktor Šnajder (400 m), Franjo Škrinjar (maraton), Krešimir Račić (kladivo), Danilović, Kovač, Grujić, Šnajder (4 × 400 m).

Ž e n e: 1. Rumunija — 100; 2. Bugarska — 79; 3. Jugoslavija — 77; 4. Turska — 5 bodova.

Jugoslovenke — prvakinje Balkana: Ančka Slamnik (400 m), Draga Stamejčić (80 m prep. i petoboj), Šikovec, Simić, Lubej, Babović (4 × 100 m).

XIX igre (1960. u Atini):

M u š k a r c i: 1. Jugoslavija 173; 2. Grčka 123; 3. Rumunija 93; 4. Bugarska 82; 5. Turska 29 bodova.

Jugosloveni — prvaci Balkana: Miloje Grujić (400 m), Stanko Lorger (110 m prep.), Đani Kovač (400 m prep.), Dobrivoje Stojanović (maraton), Đorđe Majtan (vis), Zvonko Bezjak (kladivo), Jože Brodnik (desetboj), Gluk, Danilović, Lorger, Trifunović (4×100) i Šnajder, Kovač, Savić, Grujić (4×400 m).

Ž e n e: 1. Rumunija — 94; 2. Jugoslavija — 81; 3. Bugarska — 72; 4. Turska — 14 bodova.

Jugoslovenke — prvakinje Balkana: Olga Šikovec (200 m), Nada Simić (400 m), Šikovec, Simić, Kolenc, Kušec (4×100 m).

XX igre (1961. u Beogradu):

M u š k a r c i: 1. Jugoslavija — 164; 2. Rumunija — 129; 3. Bugarska — 94; 4. Grčka — 79; 5. Turska — 30 bodova.

Jugosloveni — prvaci Balkana: Đani Kovač (400 m i 400 m prep.), Ištvan Ivanović (10.000 m), Stanko Lorger (110 m prep.), Franjo Škrinjar (maraton), Dako Radošević (disk), Božidar Miletić (koplje), Zvonko Bezjak (kladivo), Jože Brodnik (desetboj), Danilović, Mikulec, Kovač, Šnajder (4×100 m), Bosnar, Grujić, Šnajder, Kovač (4×400 m).

Ž e n e: 1. Rumunija — 89; 2. Bugarska — 85; 3. Jugoslavija — 83; 4. Turska — 3 boda.

Jugoslovenke — prvakinje Balkana: Olga Šikovec (100 m), Nada Simić (200 i 400 m), Draga Stamejčić (petoboj).

XXI igre (1962. u Ankari):

M u š k a r c i: 1. Rumunija — 142; 2. Jugoslavija — 131; 3. Bugarska — 110; 3. Grčka — 76; 4. Turska — 41 bod.

Jugosloveni—prvaci Balkana: Ivan Mustapić (maraton), Milija Jocović (kugla), Jože Brodnik (desetboj), Savić, Šnajder, Bosnar, Grujić (4×400 m).

Ž e n e: 1. Rumunija — 102; 2. Jugoslavija — 79; 3. Bugarska — 75; 4. Grčka — 8; 5. Turska — 7 bodova.

Jugoslovenke — prvakinje Balkana: Olga Šikovec (100 i 200 m), Nada Simić (400 m), Marijeta Kačić (koplje), Draga Stamejčić (petoboj), Simić, Šikovec, Kolenc, Stamejčić (4×100 m).

XXII igre (1963. u Sofiji):

M u š k a r c i: 1. Bugarska — 152; 2. Jugoslavija — 146; 3. Rumunija — 134; 4. Grčka — 61; 5. Turska — 24; 6. Albanija — 7 bodova.

Jugosloveni-prvaci Balkana: Franc Červan (10.000 m), Milad Petrušić (110 m prep.), Slavko Špan (3.000 m prep.), Ivan Mustapić (maraton), Roman Lešek (motka), Boško Tomasović (kugla), Dako Radošević (disk), Zvonko Bezjak (kladivo), Mirko Kolnik (desetboj).

Ž e n e: 1. Bugarska — 92,5; 2. Rumunija — 81; 3. Jugoslavija — 79,5; 4. Grčka — 10; 5. Turska — 10 bodova.

Jugoslovenke—prvakinje Balkana: Olga Šikovec (200 m), Milica Rajkov (800 m), Draga Stamejčić (petoboj).

XXIII igre (1964. u Bukureštu):

M u š k a r c i: 1. Rumunija — 172; 2. i 3. Jugoslavija i Bugarska — po 131; 4. Grčka — 57; 5. Turska — 22; 6. Albanija — 9 bodova.

Jugosloveni—prvaci Balkana: Đani Kovač (400 m i 400 m prep.), Franc Červan (10.000 m), Slavko Špan (3.000 m prep.), Petar Barišić (kugla), Dako Radošević (disk), Janković, Bosnar, Stanovnik, Kovač (4×400 m).

Ž e n e: 1. Rumunija — 99; 2. Jugoslavija — 83; 3. Bugarska 76; 4. Albanija — 6; 5. Grčka — 3 boda.

Jugoslovenke—prvakinje Balkana: Draga Stamejčić (80 m prep. i petoboj), Gizela Farkaš (400 m), Stamejčić, Danić, Šikovec, M. Lubej (4×100 m).

XXIV igre (1965. u Atini):

M u š k a r c i: 1. Rumunija — 168,5; 2. i 3. Bugarska i Jugoslavija — po 126; 4. Grčka — 86,5; 5. Turska — 14 bodova.

Jugosloveni—prvaci Balkana: Đani Kovač (400 m i 400 m prep.), Milija Jocović (kugla), Homoki, Stanovnik, Bosnar, Kovač (4×400 m).

Ž e n e: 1. Rumunija — 100; 2. Bugarska — 81; 3. Jugoslavija — 77; 4. Grčka — 9; 5. Turska — 0 bodova.

Jugoslovenke—prvakinje Balkana: Ljiljana Petnjarić (100 i 400 m), Vera Nikolić (800 m), Danić, Fočić, Šikovec, Petnjarić (4×100 m).

XXV igre (1966. u Sarajevu):

M u š k a r c i: 1. Rumunija — 146; 2. Bugarska — 141; 3. Jugoslavija — 134; 4. Grčka — 65,5; 5. Turska — 31 bod.

Jugosloveni—prvaci Balkana: Ivan Karasi (100 m), Jože Međimurec (800 m), Simo Važić (1.500 m), Franc Červan (10.000 m), Milad Petrušić (110 m prep.), Tomislav Šuker (kugla), Karasi, Pavlović, Hercog, Mušković (4×100 m).

Ž e n e: 1. Bugarska — 88; 2. i 3. Jugoslavija i Rumunija — po 86; 4. Grčka 1 bod.

Jugoslovenke—prvakinje Balkana: Ljiljana Petnjarić (100 i 200 m), Ika Maričić (400 m), Vera Nikolić (800 m), Olga Gere-Pulić (vis).

BALKANSKI KROS. Prvi balkanski kros održan je 1939. Ovo takmičenje obnovljeno je 1955, a održava se redovno od 1958 — u muškoj i 1959 — u ženskoj kategoriji. Od 1963. uvedene su i kategorije omladinaca, a 1964. i omladinki.

Plasman jugoslovenskih ekipa i takmičara na posleratnim kros-takmičenjima za prvenstvo Balkana:

II kros (1955. u Skoplju):

1. Jugoslavija — 34; 2. Grčka — 33; 3. Turska — 11 bodova. U pojedinačnom plasmanu, pobedio Drago Štritof.

III kros (1958. u Ankari):

1. Jugoslavija — 25; 2. Rumunija — 33; 3. Turska — 36; 4. Bugarska — 42 negativna boda.³ U pojedinačnom plasmanu, prvo mesto zauzeo Franjo Mihalić.

IV kros (1959. u Beogradu):

M u š k a r c i: 1. Bugarska — 34; 2. Jugoslavija — 35; 3. Rumunija — 36; 4. Grčka — 50; 5. Turska — 55 negativnih bodova. U pojedinačnom plasmanu, Franjo Mihalić je bio drugi.

Ž e n e: 1. Jugoslavija — 7; 2. Rumunija — 14 negativnih bodova.

V kros (1960. u Bukureštu):

M u š k a r c i: 1. Rumunija — 13; 2. Jugoslavija — 32; 3. Grčka — 44; 4. Turska 56; 5. Bugarska — 65 negativnih bodova. U pojedinačnom plasmanu, Franjo Mihalić bio je peti.

Ž e n e: 1. Rumunija — 9; 2. Bugarska — 22; 3. Jugoslavija — 23; 4. Turska — 24 negativna boda.

³ Od III krosa plasman se određuje na osnovu negativnih bodova.

VI kros (1961. u Sofiji):

Muškarci: 1. Jugoslavija — 20; Rumunija — 32; 3. Turska — 39; 4. Bugarska — 59; 5. Grčka — 60 negativnih bodova. U pojedinačnom plasmanu, Franc Hafner je bio drugi.

Žene: 1. Rumunija 10; 2. Bugarska — 20; 3. Jugoslavija — 23; 4. Turska — 25 negativnih bodova.

VII kros (1962. u Atini):

Muškarci: 1. Jugoslavija — 17; 2. Rumunija — 23; 3. Turska — 53; 4. Grčka — 56; 5. Bugarska — 61 negativan bod. U pojedinačnom plasmanu, Ištvan Ivanović je bio drugi.

Žene: 1. Rumunija — 12; 2. Bugarska — 21; 3. Jugoslavija — 22; 4. Turska — 26; 5. Grčka — 39 negativnih bodova.

VIII kros (1963. u Istanbulu):

Muškarci: 1. Rumunija — 14; 2. Turska — 41; 3. Jugoslavija — 46; 4. Bugarska — 50; 5. Grčka — 59 negativnih bodova. U pojedinačnom plasmanu, Ištvan Ivanović je bio sedmi.

Žene: 1. Rumunija — 8; 2. Jugoslavija — 18; 3. Bugarska — 20; 4. Turska — 36; 5. Grčka — 38 negativnih bodova.

Omladinci: 1. Bugarska — 24; 2. Rumunija — 28; 3. Jugoslavija — 42; 4. Turska — 51; 5. Grčka — 65 negativnih bodova.

IX kros (1964. u Vrnjačkoj Banji):

Muškarci: 1. Jugoslavija — 24; 2. Rumunija — 25; 3. Turska — 38; 4. Bugarska — 51; 5. Grčka — 72 negativna boda. U pojedinačnom plasmanu, Franc Červan bio je treći.

Žene: 1. Rumunija — 6; 6. Jugoslavija — 15; 3. Bugarska — 27; 4. Grčka — 30 negativnih bodova.

Omladinci: 1. Jugoslavija — 21; 2. Turska — 22; 3. Rumunija — 44; 4. Bugarska — 58; 5. Grčka — 65 negativnih bodova. U pojedinačnom plasmanu, Dragutin Irek bio je drugi.

Omladinke: Jugoslavija — 9; 2. Rumunija — 12; 3. Bugarska — 24 negativna boda. U pojedinačnom plasmanu Vera Nikolić bila je prva.

X kros (1965. u Bukureštu):

Muškarci: 1. Rumunija — 17; 2. Jugoslavija — 31; 3. Turska — 43; 4. Bugarska — 52; 5. Grčka — 67 negativnih bodova. U pojedinačnom plasmanu, Simo Važić bio je četvrti.

Žene: 1. Rumunija — 9; 2. Bugarska — 15; 3. Jugoslavija — 24; 4. Grčka — 30 negativnih bodova.

Omladinci: 1. Rumunija — 21; 2. Bugarska — 22; 3. Jugoslavija — 38; 4. Turska — 60; 5. Grčka — 69 negativnih bodova.

Omladinke: 1. Rumunija — 9; 2. Jugoslavija — 15; 3. Bugarska — 21; 4. Turska — 33 negativna boda. U pojedinačnom plasmanu, Vera Nikolić bila je prva.

XI kros (1966. u Šumenu, Bugarska):

Muškarci: 1. Rumunija — 17; 2. Jugoslavija — 25; 3. Turska — 53; 4. Bugarska — 58; 5. Grčka — 92 negativna boda. U pojedinačnom plasmanu, Drago Žuntar bio je treći.

Žene: 1. Rumunija — 9; 2. Jugoslavija — 19; 3. Bugarska — 19 negativnih bodova.⁴

Omladinci: 1. Bugarska — 33; 2. Rumunija — 33; 3. Turska — 38; 4. Jugoslavija — 46; 5. Grčka — 89 negativnih bodova.

Omladinke: 1. Albanija — 17; 2. Jugoslavija — 17; 3. Rumunija — 21; 4. Bugarska — 27; 5. Turska — 45 negativnih bodova. U pojedinačnom plasmanu, Vera Nikolić bila je prva.

RVANJE. Balkanski šampionati u rvanju obnovljeni su 1958. i od tada se redovno održavaju.⁵

Plasman jugoslovenskih ekipa i takmičara na posleratnim balkanskim šampionatima u rvanju:

VII šampionat (1958. u Bukureštu):

Grčko-rimski stil: 1. Rumunija — 42; 2. Bugarska — 39; 3. Jugoslavija — 25 bodova. Branislav Simić prvi u srednjoj kategoriji.

Slobodni stil: 1. Bugarska — 23; 2. Rumunija — 21; 3. Jugoslavija — 12 bodova.

VIII šampionat (1959. u Istanbulu):

Grčko-rimski stil: 1. Turska — 43; 2. Bugarska — 37; 3. Rumunija — 36; 4. Jugoslavija — 19 bodova.

Slobodni stil: 1. Turska — 29, 2. Bugarska — 25; 3. Jugoslavija — 21 bod.

IX šampionat (1960. u Burgasu):

Grčko-rimski stil: 1. Bugarska — 42; 2. Rumunija — 32; 3. Jugoslavija — 25 bodova. Stevan Horvat prvi u velter-kategoriji.

Slobodni stil: 1. Bugarska — 46; 2. Turska — 42; 3. Rumunija — 30; 4. Grčka — 20,5; 5. Jugoslavija — 15,5 bodova.

X šampionat (1961. u Skoplju):

Grčko-rimski stil: 1. Rumunija — 47; 2. Bugarska — 38; 3. Jugoslavija — 20; 4. Grčka — 15 bodova. Branislav Martinović prvi u lakoj a Stevan Horvat u velter-kategoriji.

Slobodni stil: 1. Bugarska — 46; 2. Jugoslavija — 35; 3. Rumunija — 34; 4. Grčka — 29 bodova.

XI šampionat (1962. u Atini):

Grčko-rimski stil: 1. Bugarska — 40; 2. Turska — 35; 3. Rumunija — 35; 4. Jugoslavija — 27; 5. Grčka — 22; 6. Stevan Horvat prvi u lakoj kategoriji.

Slobodni stil: 1. Bugarska — 47; 2. Turska — 36; 3. Rumunija — 35; 4. Jugoslavija — 23; 5. Grčka — 19 bodova.

XII šampionat (1963. u Sofiji):

Grčko-rimski stil: 1. Turska — 41; 2. Rumunija — 35,5; 3. Jugoslavija — 31 bod. Branislav Martinović prvi u lakoj kategoriji.

Takmičenje u slobodnom stilu nije održano.

XIII šampionat (1964. u Konstanci):

Grčko-rimski stil: 1. Rumunija — 36; 2. Bugarska — 28; 3. Turska — 28; 4. Jugoslavija — 18; 5. Grčka — 6 bodova.

Slobodni stil: 1. Turska — 44; 2. Bugarska — 41; 3. Rumunija — 23; 4. Jugoslavija — 16; 5. Grčka — 7 bodova.

⁴ U slučaju istog broja bodova bolja je ona ekipa čiji je poslednji član bolje plasiran.

⁵ Godine 1947. u Sofiji je održan šampionat koji se ne računa u zvanična prvenstva Balkana.

XIX šampionat (1965. u Jamboli):

Grčko-rimski stil: 1. Bugarska — 36; 2. Turska 24,5; 3. Rumunija — 24; 4. Jugoslavija — 19; 5. Grčka 15,5 bodova. Branislav Martinović prvi u lakoj kategoriji.

Slobodni stil: 1. Bugarska — 37; 2. Turska — 32; 3. Rumunije — 20 4. Jugoslavija — 15; 5. Grčka — 14.

XV šampionat (1966. u Ljubljani):

Grčko-rimski stil: 1. Bugarska — 28; 2. Turska — 27; 3. Jugoslavija — 26,5; 4. Rumunija — 17,5; 5. Grčka — 12 bodova. Milan Nenadić deli prvo i drugo mesto u velter kategoriji.

Slobodni stil: 1. Bugarska — 40; 2. Rumunija — 25,5; 3. Turska — 24,5; 4. Jugoslavija — 17,5; 5. Grčka — 10,5 bodova.

KOŠARKA. Zvanični balkanski šampionati u košarci za muškarce održavaju se od 1959. a za žene od 1963. godine.⁶ Od 1963. održavaju se i balkanske igre u košarci za omladince, a od 1966. i za omladinke.

Rezultati i plasman jugoslovenske m u š k e reprezentacije:

I šampionat (1959. u Bukureštu):

Jugoslavija — Bugarska 56:64; — Rumunija 85:78; — Albanija 88:31; — Rumunija (jun.) 83:41. 1. Bugarska, 2. Jugoslavija, 3. Rumunija, 4. Rumunija — juniorska reprezentacija, 5. Albanija.

II šampionat (1960. u Sofiji):

Jugoslavija — Bugarska 75:88; — Rumunija 74:62; — Albanija 89:37; — Bugarska B 85:58. 1. Bugarska, 2. Jugoslavija, 3. Rumunija, 4. Turska, 5. Bugarska B, 6. Albanija.

III šampionat (1961. u Skoplju):

Jugoslavija — Bugarska 72:56; — Rumunija 84:72; — Turska 70:56. 1. Jugoslavija, 2. Bugarska, 3. Rumunija, 4. Turska.

IV šampionat (1962. u Istambulu):

Jugoslavija — Turska 76:62; — Bugarska 78:75; — Rumunija 89:49; — Grčka 81:70. 1. Jugoslavija, 2. Turska, 3. Bugarska, 4. Rumunija, 5. Grčka.

V šampionat (1963. u Atini):

Jugoslavija — Grčka 81:74; — Bugarska 94:90; — Rumunija 98:67; — Turska 91:54. 1. Jugoslavija, 2. Grčka, 3. Bugarska, 4. Rumunija, 5. Turska.

VI šampionat (1964. u Bukureštu):

Jugoslavija — Rumunija 94:68; — Grčka 92:73; — Bugarska 86:72; — Turska 92:61; — Rumunija II 112:46. 1. Jugoslavija, 2. Rumunija, 3. Grčka 4. Bugarska, 5. Turska, 6. Rumunija II.

VII šampionat (1965. u Tirani):

Jugoslavija — Bugarska 85:71; — Turska 87:73; — Rumunija 67:59; — Albanija 64:60; — Albanija (jun.) 79:49. 1. Jugoslavija, 2. Bugarska, 3. Turska, 4. Rumunija, 5. Albanija, 6. Albanija — juniorska reprezentacija.

VIII šampionat (1966. u Sofiji):

Jugoslavija — Rumunija 51:49; — Grčka 72:65; — Bugarska 97:89; — Turska 69:59. 1. Jugoslavija, 2. Rumunija, 3. Grčka, 4. Bugarska, 5. Turska.

⁶ Balkanski šampionati u košarci za muške i ženske ekipe održani 1946. u Bukureštu i 1947. u Tirani, ne računaju se kao zvanična takmičenja.

Rezultati i plasman jugoslovenske ž e n s k e reprezentacije:

I šampionat (1963. u Beogradu):

Jugoslavija — Bugarska 42:43; — Rumunija 62:50; — Italija 45:28. 1. Bugarska, 2. Jugoslavija, 3. Rumunija, 4. Italija (van konkurencije).

II šampionat (1964. u Sofiji):

Jugoslavija — Bugarska 52:74; — Rumunija 46:58; — Bugarska II 53:48. 1. Bugarska, 2. Rumunija, 3. Jugoslavija, 4. Bugarska II.

III šampionat (1965. u Galati):

Jugoslavija — Bugarska 57:60; — Rumunija 50:74; — Rumunija B 86:31. 1. Bugarska, 2. Rumunija, 3. Jugoslavija, 4. Rumunija B.

IV šampionat (1966. u Skoplju):

Jugoslavija — Bugarska 57:62; — Rumunija 67:74; Italija (van konkurencije) 75:47. 1. Bugarska, 2. Rumunija, 3. Jugoslavija.

Na balkanskim šampionatima za o m l a d i n c e jugoslovenska reprezentacija zauzela je: 1963 — drugo, 1964 — četvrto, 1965 — drugo, 1966 — prvo mesto.

Na prvom balkanskom šampionatu za o m l a d i n k e (1966) ekipa Jugoslavije zauzela je drugo mesto.

TENIS. Prve balkanske teniske igre za muškarce održane su 1960. i od tada se održavaju svake godine i to dve partije u singlu i jedna u dublu. Od 1966. uvedene su i balkanske teniske igre za žene.

Rezultati i plasman jugoslovenske m u š k e reprezentacije:

I igre (1960. u Atini):

Jugoslavija — Grčka 3:0; — Bugarska 3:0; — Turska 3:0; — Rumunija 3:0. 1. Jugoslavija, 2. Rumunija, 3. Bugarska, 4. Turska, 5. Grčka.

II igre (1961. u Zagrebu):

Jugoslavija — Rumunija 3:1; — Grčka 3:0; — Bugarska 3:0; — Turska 3:0. 1. Jugoslavija, 2. Bugarska, 3. Rumunija, 4. Turska, 5. Grčka.

III igre (1962. u Poljani Brašov):

Jugoslavija — Grčka 1:2; — Turska 2:1; — Rumunija 0:3; — Bugarska 1:2. 1. Rumunija, 2. Bugarska, 3. Grčka, 4. Jugoslavija, 5. Turska.

IV igre (1963. u Sofiji):

Jugoslavija — Rumunija 2:1; — Grčka 2:1; — Bugarska 3:0; — Turska 3:0. 1. Jugoslavija, 2. Grčka, 3. Rumunija, 4. Bugarska, 5. Turska.

V igre (1964. u Istambulu):

Jugoslavija — Turska 3:0; — Bugarska 1:2; — Rumunija 0:3. 1. Rumunija, 2. Bugarska, 3. Jugoslavija, 4. Turska.

VI igre (1965. u Atini):

Jugoslavija — Turska 3:0; — Grčka 3:0; — Rumunija 3:0; — Bugarska 3:0. 1. Jugoslavija, 2. Rumunija, 3. Grčka, 4. Bugarska, 5. Turska.

VII igre (1966. u Zagrebu):

Jugoslavija — Grčka 3:0; — Turska 3:0; — Rumunija 1:2; — Bugarska 3:0. 1. Rumunija, 2. Jugoslavija, 3. Grčka, 4. Bugarska, 5. Turska.

Na prvim balkanskim teniskim igrama za žene, koje su održane 1966. u Zagrebu, jugoslovenska ekipa izgubila je susrete sa Bugarskom i Rumunijom (sa po 0:2) i sa Grčkom (1:2), i plasirala se na poslednje, četvrto mesto.

STONI TENIS. Balkanski šampionati u stonom tenisu održavaju se od 1964. Takmiči se za naslov ekipnog i pojedinačnog prvaka i prvaka u konkurenciji parova, i to u muškoj i ženskoj konkurenciji.

Rezultati i plasman jugoslovenskih ekipa i takmičara:

I šampionat (1964. u Atini):

M u š k a r c i: Jugoslavija — Bugarska 5:2; — Grčka 5:0; — Rumunija 2:5. 1. Rumunija, 2. Jugoslavija, 3. Bugarska, 4. Grčka. Dragutin Šurbek osvojio prvo mesto u pojedinačnom plasmanu.

Ž e n e: Jugoslavija — Bugarska 3:1; — Grčka 2:1; — Rumunija 0:3. 1. Rumunija, 2. Jugoslavija, 3. Bugarska, 4. Grčka.

II šampionat (1955. u Sofiji):

M u š k a r c i: Jugoslavija — Bugarska 5:4; — Grčka 5:0; — Rumunija 3:5; — Turska 5:0. 1. Rumunija, 2. Jugoslavija, 3. Bugarska, 4. Grčka, 5. Turska.

Ž e n e: Jugoslavija — Rumunija 0:3; Bugarska 3:0; — Grčka 3:0; — Turska 3:0. 1. Rumunija, 2. Jugoslavija, 3. Grčka, 4. Bugarska, 5. Turska.

III šampionat (1966. u Poljani Brašov):

M u š k a r c i: Jugoslavija — Rumunija 5:0; — Bugarska 5:0; — Grčka 5:0; — Turska 5:0. 1. Jugoslavija, 2. Rumunija, 3. Bugarska, 4. Turska, 5. Grčka. U plasmanu muških parova Istvan Korpa i Dragutin Šurbek osvojili prvo mesto.

Ž e n e: Jugoslavija — Rumunija 1:3; — Bugarska 3:0; — Grčka 3:0; — Turska 3:0. 1. Rumunija, 2. Jugoslavija, 3. Bugarska, 4. Grčka, 5. Turska.

BOKS. Prvi balkanski šampionat u boksu održan je 1947. Šampionati u boksu obnovljeni su 1961. Jugoslavija nije učestvovala na drugom (1961. u Bukureštu) i na trećem šampionatu (1962. u Sofiji). U 1963, 1964. i 1965. balkanski šampionati u boksu nisu održavani.

Ekipni plasman i Jugosloveni-prvaci Balkana:

I šampionat (1947. u Bukureštu):

Ekipni plasman: 1. Jugoslavija — 25; 2. Rumunija — 22; — 3. Mađarska — 17; 4. Bugarska — 7; 5. Albanija — 1 bod.

Jugosloveni—prvaci Balkana: Lajčo Đulaj (bantam), Pavle Šovljanski (laka), Lazar Džepina (srednja) i Emil Krleža (poluteška kategorija).

IV šampionat (1966. u Beogradu):

Ekipni plasman: 1. Jugoslavija — 39; 2. Bugarska — 33 3. Turska — 16 bodova.

Jugosloveni—prvaci Balkana: Osman Amzić (muva), Branislav Petrić (bantam), Ljubinko Veselinović (pero), Zvonimir Vujin (laka), Franjo Premuš (srednja) i Erih Keler (poluteška kategorija).

STRELJAŠTVO. Prvi balkanski šampionat održan je 1946, a drugi 1947. Šampionat je obnovljen 1955, ali kasnije nije održavan.

Plasman i Jugosloveni—prvaci Balkana:

I šampionat (1946. u Sofiji):

Sveukupni ekipni plasman: 1. Jugoslavija, 2. Bugarska, 3. Rumunija, 4. Albanija.

U ekipnom plasmanu Jugoslavija je pobedila u takmičenju vojničkom puškom i u takmičenju vojničkom puškom — brza paljba.

U pojedinačnom plasmanu prvaci Balkana postali su: Nemanja Marković (vojnička puška) i Dragan Tošnić (vojnička puška — brza paljba).

II šampionat (1947. u Beogradu):

Sveukupni ekipni plasman: 1. Mađarska, 2. Jugoslavija, 3. Rumunija, 4. Bugarska.

U ekipnom plasmanu Jugosloveni su pobedili u takmičenju vojničkom puškom, u takmičenju vojničkom puškom — brza paljba i u takmičenju vojničkim pištoljem.

U pojedinačnom plasmanu prvak Balkana postao je Franc Planinc (vojnička puška — brza paljba).

III šampionat (1955. u Beogradu):

Učestvovala su samo Grčka, Turska i Jugoslavija. U sveukupnom plasmanu pobedila je Jugoslavija.

U ekipnom plasmanu jugoslovenski strelci osvojili su prvo mesto u vojničkoj pušci, malokalibarskoj pušci slobodnog izbora u ležećem stavu i u malokalibarskom pištolju slobodnog izbora.

Prvaci Balkana u pojedinačnom plasmanu postali su: Ladislav Soro (vojnička puška), Ljubiša Petrović (malokalibarska puška slobodnog izbora) i Rudolf Vuk (malokalibarski pištolj slobodnog izbora).

GIMNASTIKA. Na *I igrama* (1946. u Sofiji), u ekipnom plasmanu, Jugoslavija je pobedila i u muškoj i ženskoj konkurenciji. U pojedinačnom plasmanu, prvaci Balkana postali su: Konrad Grilec (konj s hvataljkama) i Stevan Belčić (slobodna vežba). Na *II igrama* (1947. u Ljubljani) Jugoslavija je bila druga u obe konkurencije (prva je bila Mađarska). Prvaci Balkana postali su: Josip Kujundžić (vratilo) i Konrad Grilec (konj u širini).

ODBOJKA. Na balkanskim šampionatima u odbojci Jugosloveni su postigli ove rezultate:

I šampionat (1946. u Bukureštu):

M u š k a r c i: Jugoslavija — Rumunija 1:3; — Bugarska 3:2; — Albanija 3:0; 1. Rumunija, 2. Jugoslavija, 3. Bugarska, 4. Albanija.

Ž e n e: Jugoslavija — Rumunija 1:2; — Bugarska 2:0; — Albanija 2:0. 1. Rumunija, 2. Jugoslavija, 3. Bugarska, 4. Albanija.

II šampionat (1947. u Tirani):

M u š k a r c i: Jugoslavija — Rumunija 3:2; — Bugarska 3:2; — Mađarska 3:0; — Albanija 3:0; 1. Jugoslavija, 2. Rumunija, 3. Bugarska, 4. Mađarska, 5. Albanija.

Ž e n e: Jugoslavija — Rumunija 2:0; — Bugarska 2:0; — Mađarska 2:0; — Albanija 2:0. 1. Jugoslavija, 2. Rumunija, 3. Bugarska, 4. Mađarska, 5. Albanija.

SMUČANJE. Jugoslovenski smučari pobedili su na oba balkanska šampionata (1946. u Sinaju i 1947. na Popovoj šapki). Oba puta takmičilo se u spustu, slalomu i alpskoj kombinaciji.

PLIVANJE. Prvi šampionat održan je 1946. u Splitu, a drugi 1947. u Budimpešti. Takmičilo se u muškoj i ženskoj konkurenciji. Na I šampionatu Jugoslavija je pobedila u obe konkurencije, a na II, takode u obe konkurencije, bila je druga.

VATERPOLO. Šampionati u vaterpolu održani su istovremeno kada i plivački šampionati. Jugoslavija je na I šampionatu pobedila, a na II zauzela drugo mesto (prvo mesto zauzela je Mađarska).

ODNOSI JUGOSLAVIJE I RUMUNIJE

Odnosi između Jugoslavije i Rumunije razvijali su se poslednjih godina u pravcu stalnog uspona i proširivanja prijateljske saradnje na svim poljima.¹ Tome su naročito doprinele uzajamne posete najviših rukovodilaca dveju zemalja od 1963. naovamo, kao i niz međusobnih poseta državnih i partijskih rukovodilaca i predstavnika političkih, društvenih, kulturnih i naučnih organizacija i institucija.

Stanje u odnosima između dveju zemalja najpotpunije ilustruju izjave predsednika SFRJ i predsednika Saveza komunista Jugoslavije Josipa Broza Tita i generalnog sekretara CK Rumunske komunističke partije Nikolae Čaušeskua, koji su, na završetku zvanične posete predsednika Tita Rumuniji (23. aprila 1966), između ostalog rekli:

Josip Broz Tito: »...Mogu da kažem da u našim bilateralnim odnosima nema spornih pitanja, ni otvorenih problema, i da smo obostrano ukazali na mogućnosti daljeg razvijanja i unapređenja raznih oblika naše prijateljske saradnje. Pored ostalog, na to nas upućuje geografska blizina naših socijalističkih zemalja, i ja sam uvjeren da će tome korisno poslužiti ova naša posjeta. Mi smo takođe razmijenjali mišljenja o najaktuelnijim međunarodnim pitanjima. I u tom pogledu naši stavovi su jednaki ili bliski, jer i jedni i drugi polazimo od potrebe dosljedne borbe za mir i socijalizam, od neophodnosti primjene načela miroljubive i aktivne koegzistencije u međunarodnim odnosima. Ja vjerujem da tim naporima koji se danas čine u svijetu naše dvije zemlje mogu i ubuduće da pruže koristan doprinos.«

Nikolae Čaušesku: »...Kominike koji smo danas potpisali ogleda odlučnost naših dveju partija i država da pojačaju odnose prijateljstva i drugarske saradnje u političkom, ekonomskom, kulturnom i u drugim domenima od zajedničkog interesa, rešenost Rumunije i Jugoslavije da i ubuduće istupaju kao aktivni faktori u borbi za društveni progres, za odbranu nezavisnosti, bezbednosti i mira među narodima. Uvereni smo da to u potpunosti odgovara interesima oba naša naroda, interesima socijalizma i mira.«

Napredak koji je u međusobnim odnosima postignut za poslednje tri godine, otvara dalje povoljne perspektive za uspešno razvijanje tih odnosa.

POLITIČKI ODNOSI

POSETE NA NAJVIŠEM NIVOU. U periodu 1964—1966. došlo je do četiri susreta na najvišem nivou između predstavnika Jugoslavije i Rumunije.

Na osnovu zajedničkog dogovora predsednik SFRJ i generalni sekretar SKJ Josip Broz Tito i predsednik Rumunske Narodne Republike i prvi sekretar Centralnog komiteta Rumunske radničke partije George Georgiu Dež, sastali su se 22. juna 1964. u blizini Temišvara i razmotrili probleme od zajedničkog interesa iz oblasti bilateralnih odnosa, međunarodnog radničkog pokreta i aktuelne međunarodne situacije.

Predsednici Tito i Dež ponovo su se sastali 7. septembra 1964. u Đerdapu, povodom otkrivanja spomen-ploča i radova na izgradnji đerdapske hidrocentrale. Tom prilikom održan je i veliki miting više hiljada stanovnika sa obeju strana državne granice.

U zajedničkom saopštenju o razgovorima predsednika Tita i Deža kaže se da su oni »sa zadovoljstvom konstatovali da će zajednička izgradnja hidroenergetskog i plovidbenog sistema Đerdap predstavljati snažan korak napred u daljem privrednom jačanju dveju zemalja i most prijateljstva i saradnje između naših socijalističkih zemalja. Povoljno i trajno rešenje problema saobraćaja na ovom velikom međunarodnom plovnom putu biće takođe krupan prilog razvijanju prijateljstva i saradnje između podunavskih zemalja.«

Na poziv generalnog sekretara CK Rumunske komunističke partije Nikolae Čaušeskua i predsednika Državnog saveta SR Rumunije Kivu Stojke, predsednik SFRJ i generalni sekretar SKJ Josip Broz Tito boravio je u zvaničnoj državnoj poseti Rumuniji od 18. do 23. aprila 1966. Dan pre završetka posete (22. aprila) u Bukureštu je održan veliki miting jugoslovensko-rumunskog prijateljstva, na kome su govorili predsednik Tito i generalni sekretar CK RKP Nikolae Čaušesku.

U zvaničnim razgovorima, u kojima su pored predsednika Tita i generalnog sekretara Čaušeskua učestvovali i drugi visoki funkcioneri dveju zemalja, izvršena je korisna razmena mišljenja o odnosima između Jugoslavije i Rumunije i između SKJ i RKP, kao i o aktuelnim pitanjima međunarodne situacije i međunarodnog komunističkog i radničkog pokreta.

U zajedničkom saopštenju koje je potpisano na kraju razgovora, konstatovano je da su »dve strane sa zadovoljstvom istakle da se prijateljstvo između jugoslovenskih i rumunskog naroda, koje ima duboke istorijske korene, dalje razvija i jača... i da se saradnja između dve zemlje stalno proširuje, na trajnoj osnovi ravnopravnosti, nemešanja u unutrašnje stvari, uzajamnog poštovanja i obostrane koristi i socijalističkog internacionalizma«. U saopštenju je posebno istaknuto da očigledan primer jugoslovensko-rumunske saradnje predstavlja zajednička izgradnja hidroenergetskog i plovidbenog sistema Đerdap, koji ima velik značaj za nacionalne privrede dveju zemalja, za razvoj njihovih ekonomskih odnosa, kao i za poboljšanje uslova plovidbe na Dunavu za sve zainteresovane zemlje. Dve strane su istakle da kod jugoslovenskih i rumunskih graditelja koji podižu ovaj objekat vlada duh saradnje i punog razumevanja.

Predsednik Tito pozvao je generalnog sekretara CK RKP Nikolae Čaušeskua i predsednika Državnog saveta SR Rumunije Kivu Stojku da posete Jugoslaviju.

Na poziv generalnog sekretara CK RKP Nikolae Čaušeskua, predsednik Tito je boravio u nezvaničnoj poseti Rumuniji od 1. do 3. decembra 1966. Tom prilikom su, u duhu punog uzajamnog razumevanja, vođeni prijateljski i srdačni razgovori o bilateralnim i međunarodnim pitanjima koja interesuju dve zemlje.

OSTALE POSETE. U toku 1964, 1965. i 1966. između Jugoslavije i Rumunije izvršena je razmena poseta niza istaknutih funkcionera jedne i druge zemlje.

Na proslavi dvadesetogodišnjice Rumunske Narodne Republike od 21. do 30. avgusta 1964. učestvovala je *jugoslovenska državna delegacija* na čelu sa članom IK CK SKJ i predsednikom Saveznog odbora SSRNJ Lazarom Koliševskim. Delegacija je imala više susreta sa vodećim rumunskim rukovodiocima i posetila je pojedine oblasti Rumunije radi upoznavanja sa industrijskim i društvenim razvitkom zemlje.

Na proputovanju kroz Beograd, 18. novembra 1964, *ministar inostranih poslova Korneliju Manesku* vodio je razgovore sa državnim sekretarom za inostrane poslove Kočom Popovićem.

¹ O odnosima Jugoslavije i Rumunije do 1964. vidi: »Jug. pregled«, 1964, januar, str. 36—40 (14—18).

Na proputovanju kroz Jugoslaviju, *državno-partijska delegacija Rumunije* boravila je u Makedoniji od 1. do 3. decembra 1964.

Na sahrani predsednika Državnog saveta Rumunske Narodne Republike i prvog sekretara CK RKP George Georgiu Deža 24. marta 1965, učestvovala je *jugoslovenska državna delegacija* koju su sačinjavali potpredsednik Republike Aleksandar Ranković i državni sekretar za narodnu odbranu Ivan Gošnjak.

Na poziv državnog sekretara za narodnu odbranu Ivana Gošnjaka, u Jugoslaviji je od 27. oktobra do 6. novembra 1965. u zvaničnoj poseti boravila *vojna delegacija Rumunije* na čelu sa ministrom oružanih snaga Leontinom Salazanom. Ministra Salazana primio je predsednik Tito.

Na poziv predsednika SIV-a Petra Stambolića, u Jugoslaviji je od 26. do 29. januara 1966. boravio u nezvaničnoj poseti *predsednik Ministarskog saveta SR Rumunije Jon George Maurer*. Predsednik Maurer vodio je razgovore sa predsednikom Savezne skupštine Edvardom Kardeljom, predsednikom SIV-a Petrom Stambolićem i članom CK SKJ Kočom Popovićem, u kojima je izvršena razmena mišljenja o aktuelnim međunarodnim i bilateralnim pitanjima. Predsednika Maurera primio je predsednik Tito.

Od 1. do 4. marta 1966. Rumuniju je posetio *potpredsednik SIV-a Boris Kraigher* i vodio razgovore sa prvim potpredsednikom vlade Aleksandru Brladeanuom o unapređivanju trgovinske razmene i industrijske kooperacije između Jugoslavije i Rumunije. Potpredsednika Kraighera primio je generalni sekretar CK RKP Nikolae Čaušesku.

U Beogradu je 7. aprila 1966. boravio *rumunski ministar spoljne trgovine George Coara*. Tom prilikom potpisan je dugoročni trgovinski sporazum o robnoj razmeni za period 1966—1970.

Na poziv državnog sekretara za inostrane poslove Marka Nikezića, Jugoslaviju je od 11. do 18. septembra 1966. posetio *ministar inostranih poslova Korneliju Manesku*, koji je sa državnim sekretarom Nikezićem vodio razgovore o bilateralnim i međunarodnim pitanjima. Ministra Maneskua primio je predsednik Tito.

Vraćajući posetu ministra oružanih snaga Rumunije, *državni sekretar za narodnu odbranu Ivan Gošnjak* boravio je u Rumuniji od 27. septembra do 7. oktobra 1966. Gošnjaka je primio generalni sekretar CK RKP Nikolae Čaušesku.

Od 23. do 30. septembra 1966. u Rumuniji je boravila *jugoslovenska parlamentarna delegacija* na čelu sa poslanikom Savezne skupštine i sekretarom CK Saveza komunista Srbije Jovanom Veselinovim. Delegacija je bila gost rumunske Velike narodne skupštine i vodila razgovore o aktivnosti i budućoj saradnji dva parlamenta. Jugoslovensku parlamentarnu delegaciju primio je generalni sekretar CK RKP Nikolae Čaušesku.

NA MEĐUNARODNOM PLANU, pored postojanja jednakih ili bliskih stavova o mnogim međunarodnim problemima, došlo je i do uspešne saradnje dve zemlje u akcijama usmerenim na unapređenje dobrosusedskih odnosa i saradnju među evropskim državama sa različitim društvenim i političkim sistemima. Jugoslavija i Rumunija bile su među devet evropskih zemalja koje su, na inicijativu Rumunije, na XX zasedanju Generalne skupštine UN u 1965. predložile Rezoluciju o regionalnim akcijama za unapređenje međuevropske saradnje, koja je jednoglasno usvojena. One su takođe učestvovala na konsultativnom sastanku predstavnika parlamenata osam evropskih zemalja, koji je održan u septembru 1966. u Beogradu i na kome je izvršena razmena mišljenja o realizaciji spomenute rezolucije UN i sazivanju konferencije predstavnika evropskih parlamenata.²

² Vidi: »Jug. pregled«, 1966, septembar, str. 343—344 (63—64).

EKONOMSKI ODNOSI

Uporedo sa poboljšanjem i proširenjem političkih odnosa, poslednjih godina proširivani su i ekonomski odnosi, čiju osnovu predstavljaju Trgovinski i Platni sporazum, zaključeni 16. oktobra 1956. Obim robne razmene reguliše se protokolom i sporazumom o uzajamnim isporukama roba za period od nekoliko godina.

Ekonomska saradnja se uglavnom ostvarivala kroz redovnu robnu razmenu i naučno-tehničku saradnju.

Radi unapređivanja i proširivanja privredne saradnje, prilikom susreta predsednika Tita i Deža, u novembru 1963, odlučeno je da se obrazuje *Mešoviti jugoslovensko-rumunski komitet za privrednu saradnju*, kao stalni organ.

Prvo zasedanje Mešovitog komiteta održano je 27. i 28. marta 1964. Jugoslovensku delegaciju predvodio je predsednik jugoslovenskog dela Komiteta, potpredsednik SIV-a Miloš Minić, a rumunsku — prvi potpredsednik Ministarskog saveta Aleksandru Brladeanu. Na zasedanju su razmatrana pitanja robne razmene, industrijske saradnje, saobraćaja i veza, turizma, kao i pitanja finansijsko-bankarske saradnje i saradnje između organa za planiranje. U Protokolu zasedanja Komiteta date su osnovne smernice i predložen niz mera za dalji razvoj bilateralne saradnje. Tom prilikom su formirane i grupe stručnjaka i određene oblasti za koje će se razmatrati mogućnosti saradnje.

Na II zasedanju Mešovitog komiteta, održanom 28. i 29. septembra 1965, jugoslovensku delegaciju predvodio je potpredsednik SIV-a Boris Kraigher, a rumunsku — prvi potpredsednik Ministarskog saveta Aleksandru Brladeanu. Na zasedanju su razmatrani rezultati sprovođenja zaključaka Protokola I zasedanja o razvijanju industrijske saradnje, robne razmene, transporta, veza i turizma, kao i izveštaj Mešovite jugoslovensko-rumunske komisije za izgradnju Đerdapa.

Na III zasedanju Mešovitog komiteta održanom 12. i 13. januara 1967, jugoslovensku delegaciju predvodio je član SIV-a Aleksandar Grlićkov, a rumunsku potpredsednik Ministarskog saveta SR Rumunije George Radulesku. Na ovom zasedanju su razmatrani izvršenje odredaba Protokola II zasedanja Komiteta, rezultati zaključenja Trgovinskog sporazuma za period 1966—1970. i Protokol o robnoj razmeni za 1966. i 1967. i mogućnosti za dalji razvoj privredne saradnje i robne razmene između dve zemlje. Na zasedanju je potpisan poseban Protokol o industrijskoj saradnji između Jugoslavije i Rumunije. Obe strane su se saglasile o potrebi da obrate povećanu pažnju konkretnizaciji mogućnosti za industrijsku kooperaciju na osnovu obostranih interesa i koristi.

U Bukureštu je od 15. jula do 5. avgusta 1964. organizovana *industrijska izložba jugoslovenskih proizvoda*, koju je otvorio savezni sekretar za industriju Filip Bajković. Na prostoru od 1.800 m², 150 proizvodnih i spoljnotrgovinskih preduzeća izložilo je 2.800 proizvoda.

ROBNA RAZMENA. Poslednjih godina robna razmena sa Rumunijom pokazuje tendenciju znatnog porasta. U 1965. u odnosu na 1964. robna razmena povećana je za 20%, a u 1966. u odnosu na 1965. za 37%. (Tabela 1.)

TABELA 1 — ROBNA RAZMENA IZMEĐU JUGOSLAVIJE I RUMUNIJE 1964—1966.

(U milionima din., po kursu 1 dolar = 300 st. din. za godine 1964. i 1965. i 1 dolar = 12,5 novih din. za 1966)

Godina	Izvoz u Rumuniju	Uvoz iz Rumunije
1964	2,940	3,090
1965	3,870	3,600
1966	0,209	0,204

Podaci: »Statistika spoljne trgovine« za odgovarajuće godine.

Pored toga, po osnovu posebnog protokola o regulisanju izvesnih pitanja izgradnje HE sistema Đerdap, iz Rumunije je u 1964. uvezeno robe u vrednosti od 1,3 miliona dolara, u 1965. u vrednosti od 3,6 miliona dolara i u 1966. u vrednosti od 6,1 miliona dolara.³

Povećani obim robne razmene je u prvom redu rezultat proširenja robnih lista, kao i povećanja pojedinih kontingenata.

Osnovu robne razmene čine sirovine i reprodukcioni materijal i roba široke potrošnje, dok je učešće mašina i opreme i prehrambeno-poljoprivrednih proizvoda neznatno. (Tabela 2.)

TABELA 2 — STRUKTURA ROBNE RAZMENE IZMEĐU JUGOSLAVIJE I RUMUNIJE U 1965. I 1966. PO GRUPAMA PROIZVODA

Grupa proizvoda	(U %)			
	Izvoz		Uvoz	
	1965	1966	1965	1966
Sirovine i reprodukcioni materijal	79,7	89,8	84,4	90,5
Oprema	3,0	3,7	1,1	1,2
Poljoprivredno-prehrambeni proizvodi	3,3	2,9	3,3	2,2
Roba široke potrošnje	14,0	3,4	11,2	6,1

Podaci: »Statistika spoljne trgovine« za odgovarajuće godine.

Jugoslavija izvozi u Rumuniju: cevi, valjane proizvode od čelika i obojenih metala, kablove, hemijske proizvode, mašine i opremu i robu široke potrošnje, i dr., a uvozi hemijske, petrolejske i farmaceutske proizvode, cement, staklo, so, mašine i opremu, robu široke potrošnje, i dr.

Od 1966. struktura robne razmene proširena je novim proizvodima: u izvozu — bukovom celulozom za viskoznu, celofanom, valjanim proizvodima od mesinga, bešavnim cevima, ferolegurama i boksitom, a u uvozu — sirovim gvoždem, aluminijumom u bloku, celuloznim drvotom, sintetičkim kaučukom, i dr.

Protokolom o robnoj razmeni između dve zemlje za 1967. koji je potpisan 1. novembra 1966, predviđena je robna razmena u obimu od 48,2 miliona dolara u oba pravca.

Dugoročni trgovinski sporazum. Jugoslavija i Rumunija potpisale su 7. aprila 1966. Sporazum o robnoj razmeni za period 1966—1970, kojim je predviđen ukupan obim razmene u iznosu od oko 208 miliona dolara. Ovim sporazumom asortiman robne razmene proširen je novim proizvodima. To su: u izvozu — železničke šine, boksit, železna ruda, kožna galanterija i proizvodi elektroindustrije, a u uvozu — auto-gume, poluproizvodi crne metalurgije, proizvodi elektroindustrije, i sl. S obzirom na dosadašnji razvoj rumunske i jugoslovenske hemijske i petrohemijske industrije, najznačajniji porast razmene predviđa se u ovoj oblasti. Jugoslovenski izvoz proizvoda hemijske industrije treba u periodu 1966—1970. da poraste od 3 miliona dolara (koliko je iznosio u periodu 1961—1965) na 12 miliona dolara, a uvoz od 5 na 16 miliona dolara.

INDUSTRIJSKA KOOPERACIJA. Pregovori o industrijskoj kooperaciji sa Rumunijom započeli su u 1964, kada je razmenjeno preko 11 mešovitih radnih grupa stručnjaka i predstavnika privreda dveju zemalja. Ove grupe

³ U okviru Sporazuma o izgradnji sistema Đerdap, potpisan je poseban Protokol o regulisanju izvesnih pitanja u vezi izgradnje i eksploatacije sistema Đerdap. Prema ovom Protokolu, jugoslovenska strana se obavezala da će zaštititi akumulaciono jezero od nanosa iz Morave, a rumunska strana da će kao kompenzaciju za to platiti Jugoslaviji paušalnu sumu od 20 miliona dolara u rokovima i transama do 1968. godine. Uz Protokol je priložena lista robe koja će biti isporučena Jugoslaviji (mašine i oprema, betonska grada, cement, drvena grada, naftni derivati, dr.) po osnovu ovog sporazuma.

su se upoznale sa gotovo svim granama industrije, u prvom redu sa mašinskom i elektroindustrijom, i posetile oko 300 privrednih organizacija i naučnoistraživačkih instituta u obema zemljama. Međutim, mogućnosti za industrijsku kooperaciju i specijalizaciju koje su utvrdile specijalizovane grupe stručnjaka u okviru Mešovitog komiteta, još nisu dovoljno iskorišćene. Najbolji rezultati postignuti su u kooperaciji crne metalurgije. Saradnja u ovoj oblasti uspostavljena je 1965. na bazi korišćenja slobodnih kapaciteta u Jugoslaviji, gde se vrši valjanje poluproizvoda crne metalurgije (ingota) iz Rumunije u železničke šine. Dosad je ugovorena industrijska saradnja u proizvodnji delova i podsklopova za prekidače srednjeg i visokog napona. U oblasti mašinogradnje dve strane su se upoznale sa programima proizvodnje i utvrdile nomenklature proizvoda koji bi mogli biti predmet razmene (proizvodi elektroindustrije slabe i jake struje, alatne mašine, transportna sredstva, delovi opreme za brodove i oprema za industriju nafte). Takođe se razmatraju mogućnosti za saradnju u oblasti proizvodnje instalacija i opreme za hemijsku, prehrambenu, elektroindustriju i brodogradnju, kao i mogućnosti za proširenje naučno-tehničke saradnje.

Posebno područje industrijske kooperacije predstavlja zajednička izgradnja hidroenergetskog i plovidbenog sistema Đerdap. Ova kooperacija će imati ubuduće uticaja i na razvoj industrijske kooperacije u nekim granama industrije.

Hydroenergetski i plovidbeni sistem Đerdap. Predsednici Tito i Dež potpisali su 30. novembra 1963. Sporazum o zajedničkoj izgradnji i eksploataciji hidroenergetskog i plovidbenog sistema Đerdap, kojim je predviđena izgradnja prelivne brane, dveju hidrocentrala i dveju brodskih prevodnica istih tehničkih karakteristika, kao i niz drugih pomoćnih objekata. Predviđeno je da se u dvama hidroelektranama instalira 12 agregata sa ukupnom snagom od oko 2 hiljade megavata i godišnjom proizvodnjom od oko 10 milijardi kWh. Ukupne investicije za izgradnju sistema Đerdap iznose oko 400 miliona dolara.

Pripremni radovi počeli su polovinom 1964, a radovi na samom objektu 1965. Do 1966. vrednost radova sa svake strane iznosila je po oko 23 miliona dolara, a u 1966. na jugoslovenskoj teritoriji 22,887, a na rumunskoj 23,811 miliona dolara.

Krajem decembra 1966. održano je VII zasedanje Jugoslovensko-rumunske mešovite komisije za izgradnju sistema Đerdap, na kojem je konstatovan veoma uspešan završetak radova planiranih za 1966. i istovremeno rešena veoma važna pitanja radova u 1967, kada počinje glavni deo posla u izgradnji hidroenergetskog i plovidbenog sistema na Dunavu.

SARADNJA U OBLASTI SAOBRAĆAJA. Pitanja saradnje u oblasti saobraćaja rešavana su na nizu sastanaka predstavnika nadležnih organizacija dveju zemalja. U toj oblasti postignuti su ovi rezultati:

Železnički saobraćaj; izrađena je železnička tarifa za prevoz robe između dve zemlje, kao i za tranzit robe preko njih; zaključen je sporazum o tehničkim olakšicama za prelazak železničkih vagona iz jedne zemlje u drugu; održano je nekoliko sastanaka na kojima su razmatrana tehnička rešenja i ekonomska opravdanost zasnivanja zajedničkih železničkih stanica.

Rečni saobraćaj. Grupa stručnjaka za održavanje rečnih puteva održala je u 1964. sastanak na kojem je zaključeno da se na osnovu snimanja sadašnjeg stanja utvrdi plan radova na održavanju plovinih puteva, kao i da se izvrši razmena dokumentacija o potopljenim objektima na području gde Dunav čini granicu između dve države, osim u Đerdapu. Zaključena je i Konvencija plovidbenih preduzeća o međusobnom ispomaganju, a u pristaništu Galac osnovana je filijala agencije Jugoslovenskog rečnog brodarstva (sedište agencije je u Đurđu).

Drumski saobraćaj. Sporazum o regulisanju drumskog saobraćaja putnika i robe između dve zemlje potpisan je 25. decembra 1964. Na sastanku stručnjaka za puteve utvrđen je prioritet izgradnje i modernizacije puteva koji povezuju dve zemlje i odlučeno da se modernizuje pogranična deonica puta Vršac — Stamora Moravica. U okviru naučno-tehničke saradnje, izvršena je razmena grupa stručnjaka radi upoznavanja sa najnovijim metodima održavanja i gradnje puteva, kao i upotrebe modernih sredstava u tim radovima.

Vazdušni saobraćaj. Radi unapređivanja vazdušnog saobraćaja, 18. jula 1964. potpisan je Sporazum o uprošćenom postupku dobijanja dozvola za vanredne letove, o sniženju taksa za prelet rumunskih aviona preko Jugoslavije, kao i o skraćenju koridora za prelet rumunskih aviona preko Jugoslavije.

U oblasti PTT i TV veza preduzet je niz mera za poboljšanje i proširenje saradnje pošta i telekomunikacija, kao i za uspostavljanje releja koji će omogućiti razmenu televizijskih programa. Radio-relejna veza između Beograda i Temišvara puštena je u pogon početkom 1967.

SARADNJA U OBLASTI TURIZMA. Intenzivnija turistička saradnja između Jugoslavije i Rumunije započela je u 1964, kada je (u martu) u Beogradu održano zasedanje jugoslovenske i rumunske zvanične turističke delegacije, koje su razmenile iskustva i razmatrale mere za razvoj turističkog prometa između dve zemlje, kao i saradnju u razvoju turizma i privlačenju turista iz drugih zemalja. Potpisan je Sporazum o ukidanju viza (6. jula 1964), a turističke organizacije dveju zemalja zaključile su (u 1964) Ugovor o razmeni organizovanog turizma u turističkoj sezoni 1965. Prilikom uzajamnih poseta turističkih radnika izvršena je razmena iskustava i propagandnog materijala između turističkih organizacija »Karpati« i »Putnik«. Kao rezultat ove saradnje došlo je do izvesnog porasta turističkog prometa sa Rumunijom (tabela 3).

TABELA 3 — PROMET TURISTA IZ RUMUNIJE 1964—1966.

Godina	Broj turista	Broj noćenja	Priliv u hiljadama din.*
1964	7.582	22.310	24,870
1965	10.742	33.009	47,010
1966	8.682	24.195	2,717

* Po kursu 1 dolar=300 st. din. za godine 1964. i 1965 i 1 dolar =12,5 novih din. za 1966. Bez priliva putem saobraćajnih usluga.

Podaci: Statistički godišnjak SFRJ, 1964, 1965. i 1966, i Bilten Turističkog saveza Jugoslavije.

Mada je obim turističkog prometa i deviznog priliva iz Rumunije skroman, tendencija njegovog porasta ukazuje na interes i potrebu dalje međusobne saradnje u toj oblasti. Radi poboljšanja saradnje, predviđa se organizovanje za inostrane turiste kružnih putovanja i grupnih izleta u Rumuniju i Jugoslaviju, turističkih putovanja po Dunavu, itd.

SARADNJA FINANSIJSKO-BANKARSKIH ORGANIZACIJA, ORGANA ZA PLANIRANJE I PRIVREDNIH KOMORA. Između Narodne banke Jugoslavije i Narodne banke Rumunije, kao i između Narodne banke Rumunije i Jugoslovenske investicione banke, Jugoslovenske poljoprivredne banke i Jugoslovenske banke za spoljnu trgovinu, zaključeni su (u 1964) sporazumi o međusobnoj saradnji. Sporazumom između rumunske Narodne banke i Narodne banke Jugoslavije dogovoreno je da će se ispitivati uzajamni predlozi za međusobno ustupanje raspoloživih sredstava na klirinškim računima kod trećih zemalja, kao i mogućnost za međusobnu kupoprodaju konvertibilnih deviza, zatim razmenjivati uobičajene informacije o deviznom režimu, novčanim i valutnim tržištima trećih zemalja i

međunarodnim odnosima plaćanja, kao i da će se radi proširivanja uzajamne saradnje pristupiti razmeni iskustava o ulozi, organizaciji rada i aktivnosti banaka. Sporazumi između specijalizovanih banaka Jugoslavije i Narodne banke Rumunije predviđaju saradnju u oblasti industrijske kooperacije, i to putem obostranih isporuka opreme na kredit i zajedničkog istupanja na trećem tržištu.

Saradnja organa za planiranje ostvaruje se kroz razmenu delegacija tih organa. U septembru 1964. u Rumuniji je boravila jugoslovenska delegacija, a u septembru 1965. rumunska delegacija u Jugoslaviji. Prilikom ovih susreta razmenjena su iskustva o metodologiji i organizaciji planiranja.

Radi povećanja obima robne razmene između Jugoslavije i Rumunije, pri Saveznoj privrednoj komori osnovana je Sekcija za unapređivanje privredne saradnje sa SR Rumunijom, a u Bukureštu Biro za koordinaciju privredne saradnje. Sekcija i Biro će se brinuti za ostvarivanje zaključaka Mešovitoj jugoslovensko-rumunskog komiteta za privrednu saradnju.

POMOĆ SKOPLJU. Rumunska vlada je poklonila Skoplju jednu modernu polikliniku za naselje od 50 hiljada stanovnika, tri solitera aseizmičke konstrukcije sa 104 stana. Ukupna pomoć Rumunije iznosi oko 543 miliona din., od čega oko 473 miliona din. predstavljaju novčanu, a 70 miliona din. materijalnu pomoć.

KULTURNA I PROSVETNA SARADNJA

Osnovu kulturne saradnje između Jugoslavije i Rumunije čini Sporazum o kulturnoj saradnji, potpisan 27. oktobra 1956, na osnovu kojeg se utvrđuju dvogodišnji programi kulturne saradnje. Program kulturne saradnje za protekle dve godine (1965—1966) potpisan je u Beogradu 6. novembra 1964.

Pitanja naučne saradnje regulisana su Sporazumom o naučnoj saradnji, koji je potpisan 10. jula 1964. između Saveznog saveta za koordinaciju naučnih istraživanja i Akademije nauka Rumunije.

U Jugoslaviji je od 9. do 15. oktobra 1964. boravila ministar za prosvetu i kulturu Rumunije Konstanca Kračium, uzvratajući time posetu saveznog sekretara za prosvetu i kulturu Janeza Vipotnika, koji je posetio Rumuniju u junu 1964.

Do 1964. kulturna saradnja ostvarivala se isključivo u okvirima utvrđenim programima. Od 1964. saradnja se proširuje i postaje raznovrsnija. Pored realizovanja odredaba programa, niz kulturnih, prosvetnih i umetničkih organizacija i institucija dveju zemalja uspostavlja direktne kontakte i ostvaruje saradnju. Tako su, između ostalog, zaključeni i protokoli o saradnji koncertnih agencija, radio-televizije, saveza likovnih umetnika, udruženja muzičkih umetnika, saveza kompozitora, i dr.

Saradnja univerziteta i visokih škola. Saradnja univerziteta i visokih škola u 1964. godini bila je dosta organizovana: pored dva profesora medicine, u Jugoslaviji su boravila tri profesora univerziteta koji su učestvovali na međunarodnom seminaru »Univerzitet danas« i dva rumunska slavista koji su učestvovali na seminaru za strane slaviste u Zadru i Zagrebu. U 1965. i 1966, međutim, ova saradnja je znatno proširena. Niz poseta univerzitetskih profesora doprineo je uspostavljanju korisnih kontakata i saradnje između univerziteta i visokih škola dveju zemalja. U poslednje dve godine ovom razmenom obuhvaćeno je 46 profesora i drugih prosvetnih radnika. Na univerzitetima u Bukureštu i Beogradu rade lektori za srpskohrvatski i rumunski jezik.

Programom kulturne saradnje za 1965. i 1966. predviđena je i realizovana razmena stipendija za specijalizaciju mladih naučnih i kulturnih radnika, u ukupnom trajanju od 18 meseci godišnje.

Saradnja u oblasti muzičke i pozorišne umetnosti stalno se proširuje. Naročito je razvijena razmena solista, koja se ostvaruje preko koncertnih agencija dveju zemalja

U 1964. u Rumuniji je gostovao Mešoviti hor RTV Beograd (u Bukureštu i Temišvaru), a u Jugoslaviji Filharmonija iz Kluža (u Beogradu, Novom Sadu i Zrenjaninu).

Rumunski kulturni i pozorišni radnici prisustvovali su Dubrovačkim letnjim igrama i Sterijinom pozorju u 1965. i 1966.

U 1965. i 1966. Rumuniju su posetili profesor Akademije za pozorište, film i televiziju dr Hugo Klajn i direktor Jugoslovenskog dramskog pozorišta Jovan Ćirilov.

U toku 1966. izvršena je razmena gostovanja Narodnog pozorišta iz Beograda i Narodnog pozorišta iz Bukurešta.

U 1966. Narodno pozorište »Karadale« u Bukureštu stavilo je na repertoar Krležinu dramu »Gospoda Glem-bajevi«.

Na III međunarodnom festivalu pozorišta lutaka u Bukureštu (u septembru 1965) učestvovalo je Zagrebačko pozorišta lutaka.

Rumunski kompozitor Žarda Tudor i muzički kritičar George Balan prisustvovali su Trećem muzičkom bijenalu u Zagrebu (u maju 1965).

Likovna umetnost. U decembru 1964. u Beogradu je održana izložba rumunskog slikara Aleksandra Ćukurenka i vajara Vide Geza, a u januaru i februaru 1965. u Rumuniji je izlagao jugoslovenski slikar Marij Pregelj. Rumunski vajar Paul Erdeš učestvovao je na VII međunarodnom bijenalu grafike u Ljubljani u junu 1965. U februaru i martu 1966. u Rumuniji je prikazana izložba jugoslovenske tapiserije i sitne plastike, a u novembru 1966. u Jugoslaviji je organizovana izložba savremene rumunske likovne umetnosti (u Beogradu, Zagrebu i Novom Sadu).

Mešovita jugoslovensko-rumunska komisija stručnjaka za izučavanje spomenika kulture formirana je u 1965, na osnovu Programa naučne, prosvetne i kulturne saradnje za 1965. i 1966. Komisija je dosad održala dva sastanka i utvrdila program rada.

Film. Jugoslovenski filmski radnici redovno učestvuju na festivalu rumunskog filma u Mamaji, a rumunski filmski radnici na festivalima u Beogradu i Puli. Pitanje kupoprodaje filmova još nije rešeno na način koji bi obostrano doprineo adekvatnom upoznavanju filmske publike sa dostignućima filmske umetnosti jedne i druge zemlje.

Saradnja književnika i izdavača. U 1964. izvršena je razmena delegacija književnika Jugoslavije (Jože Smit i Josip Pupačić) i Rumunije (Geo Dimitresku, Demosten Botez i Semler Ferenc). Pesnici Vasko Popa i Ivan V. Lalić učestvovali su na proslavi rumunskog pesnika Emineskua. Na međunarodnom skupu književnika, povodom 20-godišnjice oslobođenja Beograda, učestvovao je i rumunski književnik Jan Brad. U Jugoslaviji je boravila delegacija izdavača Rumunije i vodila razgovore o unapređenju izdavačke saradnje sa predstavnicima Saveza izdavača Jugoslavije.

U 1965. u Rumuniji je boravila delegacija jugoslovenskih književnika u sastavu Drago Ivanišević, Kajetan Kovič i Vlada Urošević, a u Jugoslaviji delegacija rumunskih književnika, koju su sačinjavali Aleksandar Oprea, Eugen Žebeleanu i Miron Radu Paraskivesku. Za vreme boravka u Jugoslaviji rumunski književnici prisustvovali su kongresu PEN-klubova na Bledu.

Kao gosti Saveza književnika, u Jugoslaviji su boravili i drugi rumunski književnici — prilikom održavanja sastanaka urednika evropskih literarnih revija i priredbi »Struških večeri poezije«. Rumunija redovno učestvuje na Međunarodnom sajmu knjiga u Beogradu.

SARADNJA DRUŠTVENO-POLITIČKIH ORGANIZACIJA

Između jugoslovenskih i rumunskih društveno-političkih organizacija razvijena je obimna i intenzivna saradnja.

U protekle tri godine bilo je više međusobnih susreta, poseta i razgovora između predstavnika *Saveza komunista Jugoslavije* i *Rumunske komunističke partije*.

Osmom kongresu SKJ, održanom u decembru 1964, prisustvovala je delegacija Rumunske komunističke partije na čelu sa članom Politbiroa i sekretarom CK RKP Nikolae Čaušeskuom, koji je u svom pozdravnom govoru pored ostalog naglasio da su »između naroda Rumunije i Jugoslavije uspostavljeni odnosi bratske saradnje koja se zasniva na punoj ravnopravnosti i uzajamnom poštovanju, na zajedničkom cilju izgradnje socijalizma i odbrane mira«.

Realizujući dogovore o unapređivanju međusobne saradnje između Saveza komunista Jugoslavije i Rumunske radničke partije, u Rumuniji je u aprilu 1965. boravila studijska delegacija SKJ koju je predvodio član CK SKJ Bogdan Osolnik.

Devetom kongresu Rumunske komunističke partije, održanom u julu 1965. u Bukureštu, prisustvovao je sekretar CK SKJ Edvard Kardelj, koji je u pozdravnom govoru konstatovao da se saradnja između jugoslovenskih i rumunskih komunista i između naroda Jugoslavije i Rumunije veoma uspešno razvija i da postaje sve prisnija i intenzivnija, svestranija i dugoročnija. Edvarda Kardelja primio je generalni sekretar CK RKP Nikolae Čaušesku.

Uzvratajući posetu u Jugoslaviji je u septembru 1965. boravila studijska delegacija Rumunske komunističke partije koju je predvodio član CK RKP Virgil Kasapu. Za vreme desetodnevnog boravka u Jugoslaviji delegacija se neposredno upoznala sa mnogim vidovima delovanja SKJ u sadašnjoj fazi društvenog razvitka Jugoslavije.

U Jugoslaviji je u aprilu 1966. boravila studijska delegacija Rumunske komunističke partije, koju je predvodio član CK RKP i prvi sekretar Oblasnog komiteta RKP u Olteniji Jon Stonesku. Delegacija se neposrednije upoznala sa partijskim radom u organizacijama Saveza komunista u oblasti građevinarstva i arhitekture.

Studijska delegacija SKJ, koju je predvodio član CK SKJ i sekretar Sreskog komiteta SK Hrvatske u Osijeku Mirko Lacković, posetila je Rumuniju u septembru 1966. i neposrednije se upoznala sa aktivnostima Rumunske komunističke partije u rešavanju problema savremenog sela.

Takođe su ostvareni i drugi oblici međusobnih kontakata — povremeni razgovori predstavnika centralnih komiteta o aktuelnim problemima međunarodnog radničkog pokreta, o daljoj saradnji, i dr., kao i saradnji između instituta za izučavanje radničkog pokreta, partijskih škola i partijskih listova i časopisa, itd.

U proteklom periodu proširena je i saradnja *sindikálnih organizacija* dveju zemalja.

Od 2. do 12. januara 1964. u Rumuniji je boravila delegacija Centralnog veća SSJ na čelu sa predsednikom Centralnog veća SSJ Svetozarom Vukmanovićem. Delegacija je vodila razgovore sa predstavnicima rumunskih sindikata o aktivnosti i saradnji sindikalnih organizacija dveju zemalja. Svetozara Vukmanovića primio je predsednik Dež. Takođe su izvršene i razmene jednog broja delegacija strukovnih sindikata. Predstavnici SSJ na čelu sa predsednikom Centralnog veća SSJ Svetozarom Vukmanovićem prisustvovali su i Kongresu Rumunskih sindikata održanom u 1966.

Savez omladine Jugoslavije razvija uspešnu saradnju sa *Savezom komunističke omladine Rumunije*. Kao gost Saveza komunističke omladine, u Rumuniji je 1964. boravila delegacija SOJ, koju je predvodio predsednik Centralnog komiteta SOJ Tomislav Badovinac, dok je u oktobru 1965. zvanična delegacija Saveza komunističke omladine Rumunije,

SADRŽAJ 1967.

OPŠTA POLITIKA

Društveni planovi republika 1966—1970. 103—112 (1—10)

DRUŠTVENO I DRŽAVNO UREĐENJE

Radni odnosi 151—160 (1—10)

POLITIČKE I DRUŠTVENE ORGANIZACIJE

Šesta sednica Centralnog komiteta Saveza komunista
Jugoslavije 1—6 (1—6)
Rezolucija VII sednice CK SK Slovenije o
neposrednim idejno-političkim zadacima Saveza
komunista Slovenije 113—118 (7—12)
Društvene organizacije 161—166(13—18)

PRIVREDA

Privredni bilansi Jugoslavije 1962—1965. 7—16 (1—10)
Privreda u 1966. 119—124(41—46)
Regulisanje kredita i novca 125—130(47—52)
Sistem prometa robe 131—134(53—56)
Poljoprivredna proizvodnja 1956—1966. 59—68 (25—34)
Proizvodnja i potrošnja stočne hrane 69—74 (35—40)
Troškovi života i realni lični dohoci 1957—1966. 53—58 (19—24)
Stambena politika 167—172(57—62)
Troškovi građenja stanova i društvenoj svojini
1958—1965. 17—24 (11—18)

SOCIJALNA POLITIKA I ZDRAVSTVO

Potrošnja u socijalnom osiguranju 1960—1966. . 25—32 (1—8)
Kardiovaskularna oboljenja 75—82 (9—16)
Proizvodnja, promet i potrošnja lekova 135—138(17—20)

PROSVETA, NAUKA I KULTURA

Visoko školstvo 1960—1966. 173—182(23—32)
Sistem obrazovanja nastavničkog kadra za osnovne
i srednje škole 183—186(33—36)
Finansiranje naučnih delatnosti 33—37 (1—5)
Obrazovanje kvalifikovanih radnika putem škola
Obrazovanje uz rad 83—94 (11—22)

FIZIČKA KULTURA

Sportska gimnastika 139—140 (1—2)
Balkanske sportske igre i šampionati 187—192 (3—8)

SPOLJNA POLITIKA

Stavovi Jugoslavije o problemu Vijetnama 43—52 (1—10)
Učešće Jugoslavije na XXI zasedanju Generalne
skupštine UN 95—102 (11—18)
Odnosi Jugoslavije i Bugarske 141—148(19—26)
Odnosi Jugoslavije i Maroka 149—150(27—28)
Odnosi Jugoslavije i Rumunije 193—198(29—34)

»Jugoslovenski pregled« izlazi u mesečnim sveskama.

Godišnja pretplata 100 novih dinara. Redakcija i Administracija:
Terazije 41/I, Beograd. Tel.: Redakcija— 333-610 i 333-611; Admini-
stracija 334-973. Pošt. fah 677. Žiro račun br. 608—3—1264—3, Beograd,
uz naznaku »za Jugoslovenski pregled«.

Štampa: Beogradski grafički zavod, Bulevar vojvode Mišića 17, Beograd.